

***Tässä gradussa tutkitaan ei-modaalista indikatiivia
säädoskielessä.***

Modaaliainesta vailla olevan indikatiivin tehtävät lakitekstissä

Pro gradu -tutkielma
Eeva Attila
014340264
Helsingin yliopisto, suomen kieli
Syyskuu 2017

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos	
Tekijä – Författare – Author Eeva Attila			
Työn nimi – Arbetets titel – Title <i>Tässä gradussa tutkitaan ei-modaalista indikatiivia säädöskielessä. Modaaliaisesta vailla olevan indikatiivin tehtävät lakitekstissä</i>			
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomen kieli			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Syyskuu 2017	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 75
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
Tutkin työssäni, millaisia funktioita ei-modaalisella indikatiivilla on modernissa säädöskielessä, sekä modaalisuusvalinnan ja erilaisten oikeusnormityyppien välistä yhteyttä. Aineistonani käytän neljää keskipitkää ja uutta, keskenään eri hallinnonaloilta olevaa lakia. Työ kuuluu tekstintutkimuksen alaan ja on luonteeltaan deskriptiivinen ja kvalitatiivinen. Säädöskielen modaalisuusvalintoja tutkiessani hyödynnän systeemis-funktionaalista kielioppia, muun muassa sen ajatusta kielen kolmesta metafunktiosta, ja ilmausten performatiivisuutta tutkiessani J. L. Austinin performatiivisuusteoriaa. Jaan ei-modaalisen indikatiivin funktiot aineiston esiintymien perusteella prototyyppiseen väittävään funktioon, direktiiviseen funktioon ja performatiiviseen funktioon. Lisäksi jaan oikeusnormit oikeustieteessä vakiintuneella tavalla niin kutsuttuihin konstitutiivisiin ja käyttäytymisnormeihin, minkä lisäksi erotan omaksi ryhmäkseen lain johtolauseen ja voimaantulosäännöksen. Tutkimukseni osoittaa, että ei-modaalisen indikatiivin funktio on yhteydessä oikeusnormin tyyppiin: konstitutiivisissa normeissa ei-modaalinen indikatiivi toimii väittävässä funktiossa, käyttäytymisnormin niin sanotussa oikeusseuraamusosassa direktiivisessä ja oikeustositseikkatossa väittävässä funktiossa sekä lain johtolauseessa ja voimaantulosäännöksessä performatiivisessa funktiossa. Ei-modaalinen indikatiivi voidaan myös ymmärtää samanaikaisesti direktiiviseksi ja väittäväksi, mikä johtuu säädöskielen performatiivisesta, oikeustodellisuutta luovasta luonteesta. Ei-modaalisen indikatiivin direktiiviselle käytölle modaali-ilmauksen asemesta on löydettävissä useita selittäviä tekijöitä, esimerkiksi subjekti reemassa -tyyppinen informaatiorakenne, joka ei salli velvoittaville ilmauksille tyypillisen nesessiivirakenteen käyttöä. Säädöskielen modaalisuusvalinnan voidaan havaita olevan yhteydessä erityisesti intersubjektiseen metafunktiioon mutta myös ideationaaliseen ja tekstuaaliseen metafunktiioon.			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Modaalisuus, indikatiivi, säädöskieli			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimusongelma	1
1.2	Aikaisempi tutkimus aiheesta.....	2
1.2.1	Säädöskielen tutkimus.....	2
1.2.2	Modaalisuuden – ja ei-modaalisuuden – tutkimus.....	4
1.3	Tutkielman rakenne	5
2	Aineisto sekä teoriatausta ja metodi	5
2.1	Aineisto	5
2.2	Teoriatausta ja metodi	6
2.2.1	Tekstintutkimus, funktionaalinen kielikäsitys ja SF-kielioppi.....	7
2.2.2	Performatiivisuus	10
3	Keskeisiä käsitteitä ja ilmiöitä	10
3.1	Säädökset ja säädöskieli	10
3.2	Oikeusnormit	13
3.3	Oikeustodellisuuden rakentaminen	16
3.4	Modaalisuus.....	18
3.4.1	Modaalisuuden lajit.....	18
3.4.2	Modaaliset lausetyypit	18
3.4.3	Direktiivit	20
3.4.4	Ei-modaalisuus ja indikatiivi.....	21
4	Säädöskielen ei-modaaliset indikatiivit.....	23
4.1	Käyttäytymisnormit: ei-modaalinen indikatiivi direktiivinä.....	24
4.1.1	Toimivaltasäännökset ja säännöksen informaatorakenne: subjekti reemassa	30
4.1.2	Oletuslukijana muu kuin velvoitettu	33
4.1.3	Itsestäänselvyys ja velvoitteen kohteena viranomainen.....	37
4.1.4	Tekstinosien suhteuttaminen toisiinsa: kontrastointi ja taustoitus	41
4.1.5	Performatiiviverbi direktiivinä.....	43
4.1.6	Ohjeistuksen noudattaminen	44
4.2	Konstitutiiviset normit: ei-modaalinen indikatiivi deskriptiivisenä ilmauksena	45

4.3	Johtolause ja voimaantulosäännös: ei-modaalinen indikatiivi performatiivina.....	48
4.4	Modaalisuus (ja ei-modaalisuus) sivulauseissa	51
4.4.1	Relatiivilauseet	52
4.4.2	Alistuskonjunktioilla alkavat lauseet	56
4.4.3	<i>Edellytyksenä on</i> -rakenne.....	59
4.4.4	Päätelmät sivulauseiden modaalisuusvalinnoista.....	59
5	Yhteenveto ja johtopäätökset	61
5.1	Ei-modaalisen indikatiivin suhde oikeusnormin tyyppiin	63
5.2	Ei-modaalisen indikatiivin direktiivinen käyttö	64
5.3	Ei-modaalisuus ja säädöskielen oikeustodellisuutta rakentava luonne	66
5.4	Modaalisuusvalinnan yhteys metafunktioihin	66
5.5	Lopuksi	68
	Aineisto.....	70
	Lähteet.....	70

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimusongelma

Lainsäädäntö luo yhteiskunnan toiminnan perustan. Siksi toimiva yhteiskunta edellyttää laadukasta lainsäädäntöä. Vaatimus hyvästä lainsäädännöstä sisältää myös sen, että siinä käytettävä kieli, säädöskieli, on hyvää. Jotta säädöskieltä pystyttäisiin kehittämään mahdollisimman tehokkaasti, on siitä hyvä olla tutkimustietoa. Koska säädöskieli on sekä lingvistinen että juridinen ilmiö, sen tutkimusta nähdäkseni hyödyttäisi, jos siinä pystyttäisiin yhdistämään lingvististä tietämystä juridiseen. Se onkin tässä työssä tavoitteenani.

Säädöksiä lukiessani huomioni on kiinnittynyt siihen, että niissä vaihtelee ei-modaalisten verbi-ilmausten ja erilaisten modaali-ilmausten käyttö ja että yhtä funktiota voidaan niissä ilmaista erilaisilla kielellisillä muodoilla, esimerkiksi velvoittavuutta monin erilaisin velvoittavin ilmauksin. Toisaalta yhdellä kielellisellä muodolla saattaa olla useita erilaisia funktioita, esimerkiksi ei-modaalisella indikatiivisella väitelauseella tehdään muutakin kuin ”väitetään”. Nykyisin onkin lingvistiikassa jo yleisesti tunnus-tettu tosiasia, että kielessä muoto ja funktio eivät välttämättä kulje käsi kädessä.

Kandidaatintutkielmassani ”*Viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä.*” *Velvoittavat ilmaukset säädöskielessä* (Attila 2016) tutkin, millaisia velvoittavia ilmauksia modernissa säädöskielessä käytetään. Etenin siis systeemisen funktionaalisen kieliopin periaatteiden mukaisesti funktiosta muotoon. Tutkimuksen tuloksena oli muun muassa, että velvoittavuutta voidaan ilmaista paitsi erilaisilla modaali-ilmauksilla myös ei-modaalisella indikatiivilla. Kysymyksen voisi asettaa myös toisin päin eli muodosta funktioon kysyen, mitä kaikkea tietyn muotoisella ilmauksella, kuten vaikkapa ei-modaalisella indikatiivilla, tehdään. Tätä selvitänkin tässä työssä: Millaisia funktioita ei-modaalisella indikatiivilla on modernissa säädöskielessä, ja voiko sillä olla monia funktioita samanaikaisesti? Kysymykseen vastaaminen edellyttää muun muassa sen selvittämistä, mikä on ei-modaalisen indikatiivin suhde modaalisuuteen. Tämän selvittämiseen puolestaan liittyy kysymys, miksi tietyssä tilanteessa on valittu ei-modaalinen ilmaus modaali-ilmauksen asemesta. Tältä osin asiaa on lähestyttävä myös funktiosta muotoon päin.

Säädöskieltä pintapuolisestikin tarkkailtaessa vaikuttaa siltä, että modaalisuusvalinnat olisivat yhteydessä siihen, millaisesta oikeusnormista kulloinkin on kyse. Tavoitteenani onkin tässä työssä selvittää tarkemmin myös oikeusnormityypin ja modaalisuusvalinnan yhteyttä.

1.2 Aikaisempi tutkimus aiheesta

1.2.1 Säädöskielen tutkimus

Lainsäädännön kieltä on tutkittu laki-instituution merkittävyys huomioon ottaen yllättävänkin vähän ja, kuten Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (nykyisin Kotimaisten kielten keskus) hankesuunnitelmassa (2010: 4) todetaan, hajanaisesti. Täysin kartoittamaton alue tämä ei kuitenkaan ole. Tutkimus on perinteisesti ollut hyvin historia- ja terminologiapainotteista, ja se on varsinkin aikaisemmin keskittynyt erityisesti vanhoihin, Ruotsin vallan aikaisiin lainsuomennoksiin (ks. esim. Koivusalo 2007: 39–40 ja Kuutti 2010: 108). Laajin säädöskieltä käsittelevä teos on Paavo Pajulan vuonna 1960 julkaistu *Suomalaisen lakikielen historia pääpiirteittäin*. Pajulakin (1960: 2) keskittyy voimakkaasti säädöskielen leksikaalisiin piirteisiin ja – kirjansa nimen mukaisesti – historiaan, ei niinkään syntaktisiin ominaisuuksiin. Modernimpaa säädöskieltä on tutkittu ja uusia näkökulmia aiheeseen tuotu enenevässä määrin vasta viime vuosikymmeninä. Säädöskielen tutkimuksella on myös kansainvälinen ulottuvuutensa. (Säädöskielen tutkimuksen historiasta ja nykyisyydestä ks. esim. Mattila 2012: 618–623.)

Oikeuskielen tutkimuksesta on olemassa aivan oma tieteenalansakin, oikeuslingvistiikka, joka kattaa myös säädöskielen tutkimuksen (oikeus- ja säädöskielen käsitteistä ks. jäljempänä luku 3.1; oikeuslingvistiikasta tieteenalana ks. esim. Mattila 2002: 9–27). Suomessa oikeuslingvistisessä tutkimuksessa on korostunut Heikki E. S. Mattilan johdolla erityisesti vertaileva oikeuslingvistiikka eli eri oikeuskielten keskinäinen vertailu.

Puhtaasti suomalaisen (merkityksessä suomenkielisen) säädöskielen ja perinteisen vertailevan tutkimuksen lisäksi on tutkittu myös Euroopan unionin säädösten kieltä ja sen vaikutusta suomalaiseen säädöskieleen. EU-säädösten kielen on todettu olevan suomalaista monisanaisempaa, monilauseisempaa ja virkerakenteeltaan mutkikkaampaa (Piehl 2010: 171) sekä teknisen sisältönsäkin johdosta vaikeaa ymmärtää (Mattila 2002: 157). Vaikka EU:n säädöskielellä on väkisin ollut vaikutusta myös kansallisen lainsäädäntömme kieleen, ei se kuitenkaan ole siirtynyt suomalaiseen säädöskieleen sellai-

senaan (Piehl 2010: 172). Myös Kanner (2011: 94) on tutkimuksessaan todennut EU-lainsäädännön kielen vaikutuksen suomalaiseen säädöskieleen olevan osittainen ja ilmenevän yksittäisinä ilmaisumalleina. EU:n vaikutusta kansallisen lainsäädännön kieleen on kuitenkin pidetty ongelmallisena (Niemivuo 2008: 121). Oma työni ei sinänsä koske EU-säädöskielen vaikutusta, vaikka yksi aineistoni laeista (laki korkealaatuisen siemenperunan tuotantoalueesta) onkin voimakkaasti EU-liityntäinen.

Säädöskielen tutkimusta on tehty erityisesti opinnäytetöissä suomen kielen oppiaineessa. Lisäksi on vieraiden kielten oppiaineissa tehty vertailevaa tutkimusta suomalaisen ja muunkielisen lakitekstin välillä (esimerkiksi omaa aiheuttani lähellä oleva ja siksi lähteenäkin toimiva, EU-direktiivien modaalisuutta käsittelevä Mira Björklundin pro gradu -tutkielma vuodelta 2008). Puolalainen Joanna Rydzewska-Siemiatkowska tekee parhaillaan väitöskirjaa säädöskielen modaalii-ilmauksista suomen ja puolan kielessä ja on julkaissut artikkelin velvoittavien ilmausten synonymiasta säädöskielessä.

Säädöskieltä on tutkittu eniten ymmärrettävyyssnäkökulmasta keskittyen erityisesti säädöskielen virke- ja lauserakenteisiin sekä termistöön (ks. esim. Ketola 2002: 13; Piehl 2010: 164–168). Vaikeaselkoisten virke- ja lauserakenteiden suurimpana syynä on aikanaan pidetty pitkiä virkkeitä. Säädöskieltä on sittemmin tietoisesti kehitetty (ks. esim. Niemivuo 2008: 121–122). Vaikka virkkeiden on nyttemmin todettu lyhentyneen, uudeksi ongelmaksi ovat muodostuneet runsaat partisiippimääritteet. Myös säädöskielen sanastoa on pidetty hankalana. (Piehl 2010: 165–167; ks. myös Mattila 2010: 207–209). Modaalisuuden – ei-modaalisuudesta puhumattakaan – vaikutusta säädöskielen ymmärrettävyyteen ei tietääkseni ole tutkittu. Omakaan tutkimukseni ei koske ymmärrettävyyttä sinänsä. Onkin hyvä huomata, että säädöskielellä on muitakin ominaisuuksia kuin ymmärrettävyys. Hallintolaissa edellytetään, että säädöskieli (muun virkakielen ohella) on paitsi ymmärrettävää myös asiallista ja selkeää. Lisäksi säädöskielen vaatimuksiksi on lueteltu esimerkiksi johdonmukaisuus, virheettömyys, täsmällisyys ja yksitulkintaisuus (Lainkirjoittajan opas, jakso 24.2.3). Säädöskieltä on myös mahdollista tutkia puhtaan deskriptiivisesti ottamatta kantaa siihen, miten nämä vaatimukset täyttyvät.

Säädöskielen modaalisuutta on kuitenkin jonkin verran tutkittu muista näkökulmista kuin ymmärrettävyyssnäkökulmasta suomen kielen oppiaineen pro gradu -tutkielmissa. Lähimmäksi omaa aiheuttani tulee Antti Kannerin tutkielma *Kansallisen lainsäädännön ja EU-säädösten kieli nesessiivisten rakenteiden valossa* (2011), joka onkin keskeinen lähde työssäni ja jossa kvantitatiivisin menetelmin tutkitaan EU-

lainsäädännön vaikutusta suomalaiseen säädöskieleen erityisesti välttämättömyyden ilmauksissa. Myös Anita Kaikkosen säädöskieliaiheisessa tutkielmassa *Kansalaisuuslaki: ohjeita viranomaiselle* (2005) käsitellään myös modaalisuutta yhden lain osalta. Kaikkonen sivuaa työssään myös säädöskielen performatiivisuutta. Säädöskielestä on tehty myös ainakin yksi lisensiaatintutkielma, Johanna Ketolan *Työoikeudellisten lakitekstien ideationaalisia, tekstuaalisia sekä interpersoonaisia merkityksiä* (2002), joka myös toimii keskeisenä lähteenäni ja jossa käsitellään myös säädöskielen modaalisuutta SF-kielioppia hyödyntäen (SF-kieliopista ks. jäljempänä luku 2.2.1).

1.2.2 Modaalisuuden – ja ei-modaalisuuden – tutkimus

Tietääkseni ei-modaalista indikatiivia ei ole järjestelmällisesti tutkittu missään tekstilajissa. Myöskään esimerkiksi *Iso suomen kielioppi* (josta käytän tässä työssä sen verkkoversiota, VISK) ei käsittele erikseen indikatiivia, vaikka muita moduksia se käsittelee yksitellen. Valma Yli-Vakkuri kuitenkin käsittelee tutkimuksessaan *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö* (1986) indikatiivin preesensin ja imperfektin ei-prototyyppisiä tehtäviä. Varhaisemmassa fennistiikassa (esim. Setälä 1926) on myös joitain mainintoja indikatiivin eri käyttötavoista.

Lisäksi direktiivistä funktiota käsittelevässä kirjallisuudessa on yksittäisiä mainintoja ei-modaalisen indikatiivin direktiivisestä käytöstä. Tällöin on kuitenkin kyse tutkimuksesta, jossa asiaa on lähestytty funktiosta muotoon -periaatteella; toisin sanoen kattava ei-modaalisen indikatiivin funktioiden kuvaus ei tällöin ole ollut tavoitteenakaan (ks. tästä tarkemmin luvussa 4.1). Ei-modaalisuudesta ei siis vaikuta olevan olemassa sellaista kattavaa, ilmiötä muodosta funktioon lähestyvää aikaisempaa tutkimusta, johon voisin nojautua. En voi myöskään verrata säädöstekstien ei-modaalisten ilmausten käyttöä niiden käyttöön muissa tekstilajeissa.

Sen sijaan modaalisuudesta muussakin kuin säädöskielessä on kirjoitettu runsaasti sekä opinnäytteitä että muuta tutkimusta. (Säädöskielen modaalisuuden tutkimuksesta ks. edellinen luku.) Tällöin on tutkittu joko tiettyä funktiota (esimerkiksi direktiivisyys) tai tiettyä modaalista muotoa (esimerkiksi tietty modus kuten konditionaali). Direktiiveistä ovat kirjoittaneet muun muassa Suvi Honkanen väitöskirjassaan *Kielioppi ja tekstilaji: direktiivin muotoilusta viraston ryhmäkirjeissä* (2012) sekä Liina Savola pro gradussaan *Direktiivit perusterveydenhuollon sähköpostiviesteissä* (2015). Honkanen ja Savola myös mainitsevat eräänä direktiivityyppinä ei-modaaliset ilmaukset, samoin

Kankaanpää (2006: 69–71), joka on väitöskirjassaan *Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli* (2006) tutkinut – hallinnon lehdistötiedotteiden kieltä. Modaalisuutta ovat väitöskirjoissaan tutkineet niin ikään Pirkko Muikku-Werner (*Impositiivisuus ja kielellinen variaatio: julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta*, 1993), Yrjö Lauranto (*Direktiivisyyden rajoja: suomen kielen vaihtokauppasyntaksia*, 2015) ja Lea Laitinen (*Välttämättömyys ja persoona: suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*, 1992). Lisäksi modaalisuudesta on kirjoittanut ainakin Hilikka-Liisa Matihaldi teoksessaan *Nyky-suomen modukset 1: kvalitatiivinen analyysi* (1979). Modaalisuutta käsitellään laajasti myös VISK:ssa.

1.3 Tutkielman rakenne

Tämä työ rakentuu seuraavasti: Aloitan esittelemällä luvussa 2 aineistoni sekä työssäni hyödyntämäni teoriataustan ja tutkimusmenetelmäni. Ennen aineiston analyysiä on syytä luvussa 3 käydä läpi työni kannalta keskeisiä niin juridisia kuin lingvistisiäkin käsitteitä ja ilmiöitä sekä luoda katsaus säädöskielen oikeustodellisuutta rakentavaan luonteeseen. Luvussa 4 analysoin aineistoni ei-modaalisia ilmauksia funktioittain. Analysoin luvussa lisäksi sivulauseiden modaalisuusvalintoja, jotka liittyvät kiinteästi ilmausten funktioihin. Lopuksi luvussa 5 tiivistän tärkeimmät tulokseni ja esitän niiden perusteella tekemäni johtopäätökset.

2 Aineisto sekä teoriatausta ja metodi

2.1 Aineisto

Tutkimukseni keskittyy moderniin säädöskieleen, joten olen valinnut aineistoni viime vuonna (2016) säädetyistä laeista. Aineistoni lait ovat saatavissa esimerkiksi internetin Finlex-tietokannassa.

Aineiston valinnassa olen noudattanut seuraavia perusteita: Ensinnäkin kyseessä on kokonaan uusi laki, ei siis laki jonkin jo voimassaolevan lain muuttamisesta (ns. muutoslaki), joka tulee osaksi jo voimassaolevaa lakia. Kokonaan uuden lain säännök-

set muodostavat loogisen kokonaisuuden toisin kuin yksittäiset, muutoksen kohteena olevat pykälät kuten muutoslaissa. Tällöin muodostuu parempi kokonaiskuva lain rakenteesta ja siinä käytettävistä ei-modaalisista ilmauksista. Kokonaisuuden tarkastelu on tärkeää siksikin, että ilmauksia on tutkittava kontekstissaan. Toiseksi aineistoni lait ovat keskipitkiä (10–20 §:ää), jolloin ne jo ovat rakenteeltaan monipuolisia, mutta aineiston koko ei kuitenkaan paisu tämänkokoiseen työhön liian suureksi, vaikka siihen kuuluu useampi laki. Aineisto on edustavampi, kun siinä on useampi lyhyehkö laki yhden pitkän asemesta. Lait on valittu eri ministeriöiden hallinnonaloilta, jolloin ne ovat niin kielellisesti kuin sisällöllisestikin mahdollisimman monipuolisia. Näiden kriteerien rajoissa olen valinnut aineistoni lait mahdollisimman sattumanvaraisesti. Lakeja on yhteensä neljä: laki korkealaatuisen siemenperunan tuotantoalueesta (maa- ja metsätalousministeriö, 13 §:ää; käytän tästä nimitystä *siemenperunalaki*), alkolukkolaki (liikenne- ja viestintäministeriö, 16 §:ää), laki yleisistä kirjastoista (opetus- ja kulttuuriministeriö, 20 §:ää; käytän tästä nimitystä *kirjastolaki*) ja laki tuomioistuinharjoittelusta (oikeusministeriö, 19 §:ää; käytän tästä nimitystä *tuomioistuinharjoittelulaki*). Tämän kokoisessa aineistossa erilaiset modaali- ja ei-modaaliset ilmaukset tulevat esille jo riittävän kattavasti, mutta esiintymien määrä on kuitenkin sen verran rajallinen, että ne kaikki pystyy myös tällaisessa kvalitatiivisessa tutkimuksessa analysoimaan.

2.2 Teoriatausta ja metodi

Työni kuuluu tekstin- eli diskurssintutkimuksen alaan. Kuten jo johdannossa totesin, edellyttää ei-modaalisten ilmausten tutkiminen myös sen selvittämistä, mikä on niiden suhde modaalisuuteen niissä tilanteissa, joissa ilmausta käytetään modaalisessa merkityksessä, eli käytännössä direktiivisissä ilmauksissa. Kysymys on toisin sanoen, mikä on ei-modaalisten ja modaali-ilmausten keskinäinen työnjako. Käytän tässä avukseni systeemis-funktionaalista kielioppia (SF-kielioppi).

Kuten puolestaan myöhemmin käy ilmi, ei-modaalisilla ilmauksilla on säädös-kielessä myös performatiivinen funktio. Tätä funktiota tutkittaessa on tarkoituksenmukaista hyödyntää J. L. Austinin performatiivisuusteoriaa.

Tutkimukseni on luonteeltaan deskriptiivinen. Pyrin siis kuvailemaan tutkimaani ilmiötä ottamatta kantaa sen suotavuuteen tai esimerkiksi sen vaikutusta säädöskielen ymmärrettävyyteen tai muihin säädöskieleltä vaadittaviin ominaisuuksiin. Tutkimukseni

on lisäksi luonteeltaan kvalitatiivinen. En toisin sanoen niinkään kiinnitä huomiota esiintymien määriin, vaan pyrin ennemmin niiden ominaisuuksien kuvaamiseen.

2.2.1 Tekstintutkimus, funktionaalinen kielikäsitys ja SF-kielioppi

Tekstintutkimus perustuu ajatukselle, jonka mukaan kieli toimii todellisuuden rakentajana ja kielenkäyttö on sosiaalista toimintaa. Tämän ajattelutavan mukaan merkitykset rakentuvat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja ovat tilannesidonnaisia. (Pietikäinen – Mäntynen 2009: 12–14.) Kieli ei siis vain kuvaa todellisuutta, vaan myös rakentaa sitä.

Tekstintutkimus perustuu funktionaaliseen kielikäsitykseen (Pietikäinen – Mäntynen 2009: 12). Funktionaalinen kielikäsitys korostaa – nimensä mukaisesti – kielen funktioita eli sitä, mitä kielellä tehdään. Kielenkäyttäjä tekee kieltä käyttäessään erilaisia valintoja. Tällainen valinta on esimerkiksi se, käyttääkö modaali- vai ei-modaalista ilmausta. Eri valinnoilla saadaan aikaan erilaisia merkityksiä, ja valinnat rakentavat todellisuutta eri tavoin. (Pietikäinen – Mäntynen 2009: 14. Ks. myös Shore 2012: 134 ja Luukka 2002: 89–90).

Funktionaalinen kielikäsitys perustuu M.A.K. Hallidayn systeemis-funktionaaliseen kielioppiin (Pietikäinen – Mäntynen 2009: 14). Teorialla on monia ulottuvuuksia, mutta esittelen sitä tässä lyhyesti siltä osin kuin se on työni kannalta relevantti. Ensinnäkin Hallidayn teorian mukaan kieli on abstrakti *merkityspotentiaali*. Se konkretisoituu niinä erilaisina valintoina, joita kielenkäyttäjät puhuessaan tai kirjoittaessaan tekevät. (Shore 2012: 134). Kieli on siis tekoja. Hallidayn teoriassa keskeinen on myös *tilannekontekstin* käsite, jolla viitataan siihen, että kieltä käytetään aina tietyssä konkreettisessa tilanteessa, johon liittyy muutakin kuin kielenkäyttö, ja sitä tulkitaan suhteessa tuohon tilanteeseen (ks. esim. Pietikäinen – Mäntynen 2009: 31). Kielenkäyttäjän valinnatkin tapahtuvat siten aina tietyssä konkreettisessa tilanteessa (Luukka 2002: 99). Halliday käyttää Shoren (2012: 135) mukaan tilannekontekstin kuvaamiseen kolmea eri muuttujaa: *alaa* (sosiaalinen toimintamuoto, jonka osana teksti on, esimerkiksi tiedottaminen), *osallistujarooleja* (tilanteen kannalta olennaiset sosiaaliset roolit) ja kielen *ilmenemismuotoa* (tapa, jolla kieli kulloisessakin tilanteessa toimii).

Olennainen ajatus SF-kieliopissa on, että kielellä ei ole vain yhtä tehtävää, vaan se toteuttaa samanaikaisesti useita funktioita (Halliday 1994: 33–36, ks. myös Pietikäinen – Mäntynen 2009: 14–15, Shore 2012: 145–148 ja Luukka 2002: 101–103). Funk-

tionaalisuus esiintyy kielessä ainakin kolmella eri tavalla, eli kielellä on katsottu olevan kolme erilaista *metafunktio*ta:

- tekstuaalinen metafunktio: kieli toimii viestinnän välineenä ja yhtenäisten tekstien luojana
- ideationaalinen metafunktio: kieli toimii maailman kuvaajana ja rakentajana
- interpersoonainen metafunktio: kieli toimii sosiaalisten suhteiden ja identiteettien luojana

Metafunktioista interpersoonaisuus liittyy vuorovaikutussuhteiden ylläpitoon ja mielipiteiden, tunteiden, asenteiden ja arviointien ilmaisemiseen (Luukka 2002: 102). Kyse on siis ennen kaikkea siitä, että kielenkäytön valinnat rakentavat ihmisten välistä vuorovaikutusta, minkä vuoksi (puhuttuun tai kirjoitettuun) tekstiin rakentuu viestijän ja vastaanottajan roolit, jotka on mahdollista selvittää analysoimalla interpersoonaista metafunktioita (Heikkinen 2000: 143). Interpersoonainen merkitys rakentuu kielipiillisesti esimerkiksi tempus-, modus- ja persoonamuotovalinnoin (Pietikäinen – Mäntynen 2009: 69).

Tilannekontekstin muuttujat ja metafunktiot kytkeytyvät Hallidayn *metafunktionaalinen hypoteesin* mukaan toisiinsa siten, että ala todentuu tavallisesti ideationaalisissa valinnoissa, esimerkiksi nimeämisessä, osallistujaroolit interpersoonaisissa valinnoissa eli muun muassa modaalisuusvalinnoissa ja ilmenemismuoto tekstuaalisissa valinnoissa eli esimerkiksi. informaatorakenteessa ja sidoskeinoissa (Shore 2012: 148–149 ja Ketola 2002: 38–39).

Edellä kuvattu on SF-kieliopin funktionaalinen osa. Systemisyydellä puolestaan viitataan siihen, että kielenkäyttäjän tekemät, toisensa poissulkevat paradigmaattiset valinnat tapahtuvat *systemiverkossa*. (Shore 2012: 139–140). Tällainen paradigmaattinen valinta on esimerkiksi edellä mainittu valinta ei-modaalisen ja modaali-ilmauksen välillä ja jälkimmäisessä tapauksessa edelleen valinta vaikkapa sallivan ja velvoittavan direktiivin välillä ja taas jälkimmäisessä tapauksessa muun muassa erilaisten nesessiivirakenteiden välillä. Tässä on hyvä huomata, että osa valinnoista on valintoja muotojen, osa (myös) funktioiden välillä. Edellä kuvatut valinnat voidaan esittää vaikkapa aineistotani poimitun esiintymän avulla seuraavasti:

Vaihtoehto 1: Ei-modaalinen ilmaus: Tuomarinkoulutuslautakunta julistaa harjoittelupaikat haettaviksi keskitetysti kerran vuodessa. (tuomioistuinharjoittelulaki 4 § 1 mom.)

Vaihtoehto 2: Modaali-ilmaus

Vaihtoehto 2.1 Salliva modaali-ilmaus: Tuomarinkoulutuslautakunta voi julistaa harjoittelupaikat haettaviksi keskitetysti kerran vuodessa.

Vaihtoehto 2.2: Velvoittava modaali-ilmaus

Vaihtoehto 2.2.1: Velvoittava modaali-ilmaus *tulee tehdä* -rakennetta käyttäen: Tuomarinkoulutuslautakunnan tulee julistaa harjoittelupaikat haettaviksi keskitetysti kerran vuodessa.

Vaihtoehto 2.2.2: Velvoittava modaali-ilmaus *on tehtävä* -rakennetta käyttäen: Tuomarinkoulutuslautakunnan on julistettava harjoittelupaikat haettaviksi keskitetysti kerran vuodessa.

Hyödynnän ajatusta kielestä tekoina tutkiessani, mitä ei-modaalisella indikatiivilla säädöskielessä tehdään eli mitä funktioita sillä on. Analysoin työssäni tekstintutkimuksen periaatteiden mukaisesti, miten valinnoilla modaalisuuden ja ei-modaalisuuden välillä säädöskielessä rakennetaan merkityksiä. Tämä liittyy tutkimuskysymykseeni modaalisuusvalintaan vaikuttavista tekijöistä. Lisäksi hyödynnän tutkimuksessani tekstin tutkimuksen ja SF-kieliopin ajatusta kontekstin merkityksestä kielellisiä valintoja tehtäessä.

Koska modaalisuusvalinnat siis liittyvät ennen kaikkea interpersoonaiseen meta-funktioon, keskityn metafunktion tähän modaalisuuden ja ei-modaalisuuden työnjakoa analysoidessani. Kuten todettu, interpersoonaisen metafunktion avulla on mahdollista tutkia osallistujarooleja koskevia valintoja eli kirjoittajasta ja oletuslukijasta kertovia valintoja (Ketola 2002: 151). Voidaan toisin sanoen kysyä, mitä säädöskielen interpersoonaiset valinnat, tässä tapauksessa siis modaalisuus- (tai modaalittomuus-) valinnat, kertovat osallistujarooleista eli yleensä oletuslukijasta, mutta myös viestijästä (ks. tästä Ketola 2002: 129). Käytän analyysissäni avukseni myös ideationaalista ja tekstuaalista metafunktiota silloin, kun näillä on yhteys modaalisuusvalintoihin.

SF-kielioppi on funktiolahtoinen kysyessään, mitä kielellä tehdään. Perinteisesti SF-kieliopissa on selvitetty tietyn funktion saamia kielellisiä muotoja kuten esimerkiksi velvoittavien ilmausten erilaiset kielelliset ilmenemismuodot: se voi ilmetä erilaisina modaali-ilmauksina tai ei-modaalisena ilmauksena. Tässä lähestymistavassa on mielestäni se ongelma, että se edellyttää jo analyysin esikysymyksenä tulkintaa siitä, mitä pidetään esimerkiksi velvoittavana ilmauksena. Tämä ei välttämättä ole selvää; asia saattaa olla hyvinkin tulkinnanvarainen. Itse lähestynkin asiaa SF-kieliopin näkökulmasta ehkä takaperoisessa muodossa kysyessäni, millaisia funktioita tietyllä kielellisellä muodolla on. Näen kuitenkin, että SF-kieliopin ajatuksia voi hyödyntää tällaisessakin lähestymistavassa.

2.2.2 Performatiivisuus

Performatiivi on lausuma, joka sekä kuvaa että toteuttaa tietyn puheteon (Tieteen termipankki: kielitiede: performatiivi). Se on siis erittäin konkreettisesti mielessä tekstintutkimuksessa tarkoitettu kieliteko. Ajatus performatiivisuudesta on lähtöisin John L. Austinilta. Lausumia ei Austinin mukaan käytetä pelkästään konstatiiveina, jotka ilmaisevat tosia ja epätosia väitteitä. Väitelauseellakin voidaan tehdä myös muuta kuin väittää, kuvata ja kertoa. Se voi myös itsessään olla jonkin tekemistä, muutakin kuin vain ”sanomista”. Esimerkkinä on laajalti käytetty laivan kastamista. Esimerkki on alun perin lähtöisin Austinilta itseltään (Austin 1975: Lecture I). Lausumalla ”Kastan tämän laivan Aallottareksi” laiva myös saa tuon nimen. Jotta teko toteutuisi tuolla lausumalla, tulee *onnistuneisuusehtojen* täytyä, eli tulee olla olemassa yleisesti hyväksytty menettely, joka suoritetaan määrämuodossa ja määrätyissä olosuhteissa, jotka ovat olemassa siinä tilanteessa, kun lausuma toteutetaan, ja ihmisten pitää myös tosiasiassa sitoutua lausumaan. (Austin 1975: Lecture I; ks. myös Rojola – Laitinen 1998: 9). Performatiivisuus onkin usein institutionaalista ja se liittyy kiteytyneisiin tilanteisiin, rituaaleihin ja seremonioihin (Rojola – Laitinen 1998: 9).

Hyödynnän tutkimuksessani performatiivisuuden ja performatiivin käsitettä analysoidessani säädöskielen performatiivisia ilmauksia ja säädöskielen performatiivista luonnetta yleisemminkin.

3 Keskeisiä käsitteitä ja ilmiöitä

Ennen säädöskielessä käytettävien ei-modaalisten ilmausten analysointia on tärkeää luoda katsaus analyysissä käytettäviin keskeisimpiin käsitteisiin ja siinä käsiteltäviin juridisiin ja lingvistisiin ilmiöihin: säädöksiin ja säädöskieleen, oikeusnormeihin, säädöskielen oikeustodellisuutta rakentavaan luonteeseen sekä modaalisuuteen.

3.1 Säädökset ja säädöskieli

Käytän työssäni termiä *säädöskieli*. Säädöskieli on säädöksissä käytettävää kieltä, jolla on tiettyjä ominaispiirteitä (ks. tästä tarkemmin esimerkiksi Mattila 2012: 619–620 ja

Tyynilä 1984), vaikka säädöskielessäkin pyritään pitkälti yleiskielisyyteen (Niemivuo 2008: 115). Toisinaan säädöskielestä käytetään synonyymisesti myös termiä *lakikieli*. Säädöskieli on osa oikeudellista kielenkäyttöä tai *oikeuskieltä* (Niemivuo 2008: 39; ks. myös Nordman 2008: 251–252). Oikeuskieleen kuuluu säädöskielen lisäksi myös esimerkiksi tuomioistuinten ja asianajajien käyttämä kieli ja oikeustieteen kieli. Sekaannusta aiheuttavasti termiä lakikieli käytetään paitsi edellä kuvatussa suppeassa merkityksessä säädöskielen synonyyminä, myös laajassa merkityksessä merkitsemään oikeuskieltä ylipäättään, samoin kuin *lailla* toisinaan tarkoitetaan *oikeutta* (Niemivuo 2008: 39).

Säädöksiä ovat esimerkiksi (kansalliset) lait ja asetukset sekä Euroopan unionin säädökset. Tässä työssä aineistoni muodostuu pelkästään (kansallisista) laeista. Suomessa kansalliset säädökset muodostuvat pykälistä, jotka voivat jakautua kappaleisiin eli momentteihin ja edelleen numeroituihin kohtiin ja kirjaimin merkittyihin alakohtiin. Pykälä ja niiden osia kutsutaan lainkohdiksi. (Lainkirjoittajan opas, jakso 24.3.1.) Lisäksi laeissa on nimike eli säädöksen ”nimi” (esimerkiksi *Laki korkealaatuisten siemenperunan tuotantoalueesta*), johtolause, jossa kuvataan säädöksen säätämistoimet (esimerkiksi *Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:*) ja säädöksen voimaantulosta kertova voimaantulosäännös (esimerkiksi *Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä syyskuuta 2016.*) sekä päiväys ja allekirjoitukset. (Lainkirjoittajan opas 2013: jakso 14.2.1; Niemivuo 2008: 91).

Säädöksestä tulee erottaa *säännös*, joka tarkoittaa yksittäistä oikeusohjetta, lainkohtaan sisältyvää oikeusnormia (Niemivuo 2008: 44, oikeusnormista ks. jäljempänä omassa luvussaan). Yhdessä lainkohdassa voi olla useita säännöksiä. Esimerkiksi alkolukolain 6 § jakautuu momentteihin ja kohtiin, joista voidaan erottaa useita säännöksiä, seuraavasti (olen merkinnyt momentit ja kohdat hakasulkeisiin kunkin lainkohdan alkuun ja säännökset hakasulkeisiin kunkin säännöksen loppuun):

6 § Toimintailmoitus

[1 momentti] Alkolukon valmistajan tai valtuutetun edustajan on valvontaa varten tehtävä toimintailmoitus Liikenteen turvallisuusvirastolle ennen alkolukon markkinoille saattamista ja käyttöön ottamista [säännös]. Ilmoitukseen on liitettävä:

[kohta] 1) yhtiömuodossa toimivalta ilmoittajalta kaupparekisteriote tai muu vastaava selvitys sekä selvitys omistussuhteista;

[kohta] 2) selvitys ilmoittajan vastaavasta henkilöstä;

[kohta] 3) selvitys toiminnanharjoittajasta ja sen vastaavasta henkilöstä;
 [kohta] 4) päätös alkolukon mallin hyväksymisestä;
 [kohta] 5) selvitys alkolukon käyttötarkoituksesta;
 [kohta] 6) selvitys 7 §:n 2 momentissa tarkoitetusta alkolukon asennuksessa ja
 huollossa tarvittavasta teknisestä laitteistosta ja ohjelmistosta [säännös].

[2 momentti] Ilmoitus on tehtävä viimeistään kolme kuukautta ennen toiminnan aloittamista [säännös]. Jos 1 momentissa ilmoitettavissa asioissa tai päätöksen sisällössä tapahtuu toiminnan aikana muutos, siitä on välittömästi ilmoitettava Liikenteen turvallisuusvirastolle [säännös].

[3 momentti] Liikenteen turvallisuusvirasto voi antaa tarkempia määräyksiä ilmoitettavien tietojen sisällöstä ja ilmoitustavasta [säännös].

Säädösteksti on tekstilajina varsin vakaa, eikä siinä esiinny variaatiota siinä määrin kuin monessa muussa tekstilajissa (ks. Ketola 2002: 155–156, joka myös toteaa säädöstekstin olevan oma tekstilajinsa). Kansallisten säädösten kieli on osin eksplisiittisesti, osin implisiittisesti normitettua (ks. esim. Tyynilä 1984). Säädöskieltä koskevaa eksplisiittistä ohjeistusta on koottu oikeusministeriön julkaisemaan *Lainkirjoittajan oppaaseen*. Ainoa oppaan modaalisuuteen liittyvä ohje koskee niin sanotun tuomitsemiskäskyn muotoa: ”tuomitsemiskäsky kirjoitetaan muotoon: ’– – on tuomittava’ (ei ’tuomittakoon’ mutta ei myöskään ’tuomitaan’)” (Lainkirjoittajan opas 2013: jakso 12.9.6). Lainkirjoittajan oppaan edeltäjässä, vuonna 1996 ilmestyneessä *Lainlaatijan oppaassa*, jossa oli nykyistä opasta enemmän säädöskieleen liittyvää ohjeistusta, vielä ohjeistettiin eksplisiittisesti moduksista: ”Imperatiivia [jussiivia] älköön käytettävä” (Lainlaatijan opas 1996: 63). Tätä edellisessä *Lainlaatijan oppaassa* vuonna 1970 sääntö ei vielä ollut ehdoton, vaan jussiivia neuvottiin käyttämään harkiten ja suositeltiin ilmauksia *on tehtävä* ja *ei saa tehdä* (Lainlaatija opas 1970: 14). Nykyisin jussiivin käytön kieltö on implisiittinen mutta pätee edelleen.

Lainkirjoittajan oppaan mukaan laki ei ole ohje eikä suositus, vaan se sallii, oikeuttaa tai velvoittaa (Lainkirjoittajan opas 2013: jakso 24.2.4). Näin ajatellen tulisi siis kaikkien säännösten lähtökohtaisesti olla direktiivisiä. Kuten tullaan näkemään, asia ei kuitenkaan ole aivan näin yksinkertainen. Oikeuttavia, sallivia tai velvoittavia direktiivejä on säädöskielessä kuitenkin sen luonteen vuoksi runsaasti. On hyvä myös huomata, että direktiivisyydellä ei sen ilmenemismuodosta riippumatta myöskään ole säädöskielessä eri ”asteita”: esimerkiksi yksi velvoittava säännös ei voi olla enemmän tai vähemmän velvoittava kuin toinen, vaikka yleiskielessä velvoittavien ilmausten välillä tällaisia eroja voitaisiinkin tehdä – ja vaikka lukija saattaa tulkita tällaisia eroja olevan

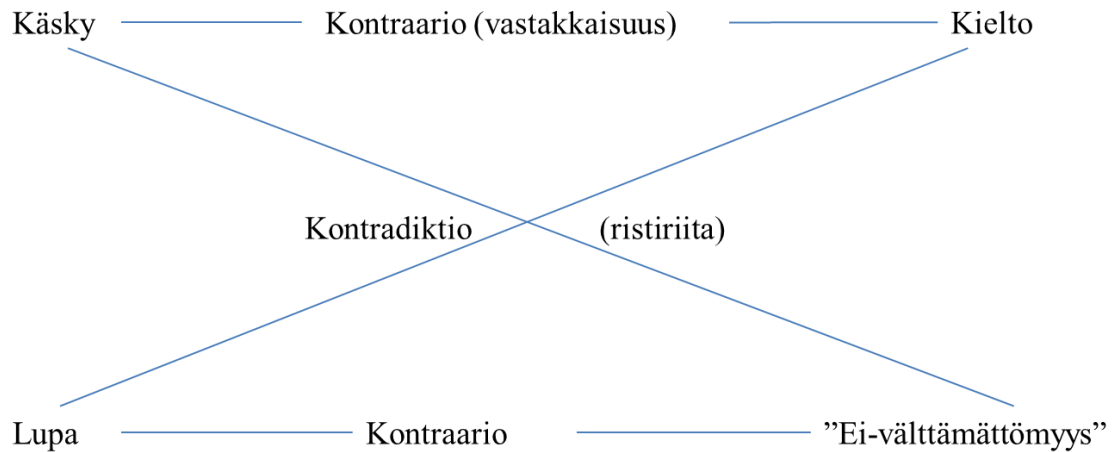
säädöskielessäkin. (ks. Rydzewska-Siemiątkowska 2016: 76). Tutkimuksessa on kuitenkin joskus – virheellisesti – katsottu, että säädöskielessäkin erilaisilla velvoittavilla ilmauksilla olisi aste-eroja (ks. esim. Björklund 2008: 51).

Todettakoon myös säädöskielelle tyypillisenä piirteenä, että tekijää eli oikeusnormin kohdetta ei säädöskielessä puhutella suoraan vaan tähän viitataan 3. persoonassa, jos tekijä on ylipäättään ilmipantu. Saman havainnon on tehnyt Honkanen (2012: 38) viranomaisten ryhmäkirjeissä käytettyjen direktiivien osalta. (Säädöksistä ja säädöskielestä ks. myös Attila 2016: 3–4.)

3.2 Oikeusnormit

Kuten johdantoluvussa olen esitellyt, yhtenä tutkimuskysymyksenäni on sen selvittäminen, miten modaalisuusvalinnat ovat yhteydessä oikeusnormityyppeihin. Siksi on tarpeen luoda katsaus oikeusnormeihin. Oikeusnormin käsitteestä on oikeustieteessä esitetty eri näkemyksiä, mutta niitä voidaan kuvailla oikeusjärjestykseen sisältyviksi yleisiksi ja abstrakteiksi säännöiksi. Lain säännökset ilmentävät oikeusnormeja. Oikeusnormi on siis abstraktio, jonka konkreettinen, kielellinen ilmenemismuoto säännös on (Niemivuo 2008: 43; Pöyhönen 1999: 839). Lain säännösten lisäksi oikeusnormeja ovat myös luonteeltaan tavoitteellisemmat ja nimensä mukaisesti periaatteellisemmat oikeusperiaatteet (Pöyhönen 1999: 841).

Oikeusnormeissa on kysymys siitä, että on olemassa käskettyjä, kiellettyjä ja sallittuja tekoja. Oikeusnormeja voidaan oikeustieteellisesti luokitella eri perustein, ja eri normityypeistä on käytetty hieman eri nimityksiä. Yksinkertaistaen ja tämän työn tarpeita ajatellen voidaan kuitenkin sanoa, että on olemassa ensinnäkin käyttäytymistä säänteleviä normeja, jotka sisältävät käskyjä, kieltoja ja lupia. Tällaisia normeja on kutsuttu *regulatiivisiksi* tai *käyttäytymisnormeiksi*. Niissä ovat vastakkain yhden osapuolen velvollisuus ja toisen osapuolen oikeus tai yhden osapuolen vapaus ja toisen sietovelvollisuus. Käyttäytymisnormit on oikeustieteessä kuvattu nelikentässä sen perusteella, missä suhteessa niissä käsketyt, kielletyt ja sallitut teot ovat toisiinsa (Aarnio 1989: 70–71). Lingvistiikassa puolestaan modaalisuutta on kuvattu aivan vastaavanlaisella nelikentällä (VISK § 1613):

Kuvio 1. Käyttäytymisnormit ja modalisuus

Käskyjä, kieltoja ja lupia voidaan kuvata myös osapuolten näkökulmasta seuraavasti:

Käsky:	X:n on annettava Y:lle	Y:llä on oikeus saada X:ltä
Kielto:	X ei saa antaa Y:lle	Y ei saa saada X:ltä
Lupa:	X saa antaa Y:lle	Y saa saada X:ltä
Ei-välttämätt.	X:n ei tarvitse antaa Y:lle	Y:llä ei ole oikeutta saada X:ltä

Käyttäytymisnormi rakentuu siten, että siinä kuvataan *oikeusseuraamus*, esimerkiksi velvoite tai oikeus, ja *oikeustosiseikasto* eli olosuhteet, joissa oikeusseuraamus toteutuu. Prototyyppinen tapa ilmaista käyttäytymisnormi on *jos A niin B* -tyyppinen säännös, jossa oikeustosiseikasto on sivulauseessa ja oikeusseuraamus päälauseessa. Tällainen on esimerkiksi siemenperunalain 9 §:n 2 momentti:

Jos toimija on laiminlyönyt 4 §:ssä säädetty vaatimukset [oikeustosiseikasto], Elintarviketurvallisuusvirasto voi kasvinterveyden turvaamiseksi päätöksellään määrätä toimijan korjaaviin toimenpiteisiin [oikeusseuraamus].

Käyttäytymisnormien lisäksi on *konstitutiivisia* eli *kvalifikaationnormeja*. Nämä ”luovat” ilmiöitä hieman samalla tavoin kuin performatiiviset ilmaukset (Aarnio 1989: 72). Niillä voidaan myös esimerkiksi esittää määritelmiä kuten vaikkapa kirjastolain 3 §:ssä:

Tässä laissa tarkoitetaan:

- 1) *yleisellä kirjastolla* kunnan järjestämää kaikille väestöryhmille tarkoitettua kunnan kirjastolaitosta;

- 2) *valtakunnallisella kehittämistehtävällä* yhdelle yleiselle kirjastolle annettua yleisten kirjastojen tasapuolista toimintaa tukevaa kehittämistehtävää;
- 3) *alueellisella kehittämistehtävällä* yleiselle kirjastolle annettua tehtävää, jolla tuetaan toimialueen yleisten kirjastojen toimintaedellytysten vahvistumista.

Lisäksi oikeusnormeja on perinteisesti jaoteltu sen perusteella, kenelle ne on osoitettu tai ovatko ne etu- vai jälkikäteisiä: etukäteisten normien on katsottu olevan suunnattu kansalaisille ja sääntelevän näiden käyttäytymistä, jälkikäteiset on puolestaan katsottu olevan osoitettu viranomaisille ja kertovan, miten tulee menetellä, jos ensin mainittua normia on rikottu. Asia ei tosin käytännössä ole aivan näin yksioikoinen: Viranomaisillekaan osoitetut normit eivät esimerkiksi liity aina jälkikäteiskontrolliin, vaan ne voivat käsitellä esimerkiksi viranomaisen toimivaltaa ja asioiden käsittelyssä noudatettavaa menettelyä myös tilanteessa, jossa normia ei ole vielä rikottu (Niemivuo 2008: 43). Myös etukäteisnormit voivat siis olla suunnattuja viranomaisille. (Oikeusnormien luokittelusta ja rakenteesta ks. esim. Aarnio 1989: 65–74 ja Klami 1999: 787, kielitieteellisestä näkökulmasta myös Kanner 2011: 21 ja Gunnarsson 1982: 120.)

Oikeusnormeja on tarkasteltu myös lingvistikseen näkökulmasta. Ruotsalainen Britt-Louise Gunnarssonin (1982: 134–137) melko vaikeaselkoisen analyysin mukaan säännökset muodostuvat *voimassaoloalueesta* (giltighetsområde) ja *direktiiviosasta* (direktivdel). Hän jakaa lain säännökset kielitieteellisestä näkökulmasta kolmeen eri ryhmään: *toimintasäännöt* (handlingsregler), jotka antavat osapuolille toimintaohjeita, esimerkiksi oikeuksia ja velvollisuuksia. Näitä sovelletaan tietyissä tapauksissa ja toisissa ei. Tapaukset, joihin toimintasääntöjä sovelletaan, eli niiden voimassaoloalue rajataan *kehystilanteella* (ramsituation), jossa luetellaan kaikki säännölle asetettavat ehdot. *Määritelmäsäännöt* (definitionsregler) sisältävät nimensä mukaisesti määritelmiä ja toimivat rajoittavina soveltamissääntöinä. Niiden voimassaoloalue on koko laki ja ne muodostavat osaltaan toimintasääntöjen kehystilanteen. Kolmas ryhmä ovat *määräyssäännöt* (stipulationsregler), jotka määräävät, missä tilanteessa mikin säännös tulee sovellettavaksi (”vad som ska gälla eller inte gälla”) eli erilaiset soveltamisalan rajaukset. Määritelmäsäännöistä poiketen määräyssääntöjen voimassaoloalue rajoittuu kehystilanteeseen. Määräyssäännöt sijoittuvat luonteeltaan toimintasääntöjen ja määritelmäsääntöjen välimaastoon. (Mp., ks. myös Kanner 2011: 25–30 ja Kaikkonen 2005: 80–81.)

Toimintasääntöjen ohjaava osa ja kehystilanne muodostuu usein pää- ja sivulauseesta, mutta se voi olla myös laajempi kokonaisuus (ks. myös Kanner 2011: 25–30).

Kehystilanne voidaan esimerkiksi ilmaista muuallakin kuin sivulauseessa. Se voi olla myös toisaalla samassa laissa tai kokonaan toisessa laissa. Myös oikeusnormin eri osat voivat vastaavasti sijaita toisistaan erillään samassa tai erikin laissa.

Voidaan ehkä karkeistaen ajatella, että se, mikä oikeudellisesti on käyttäytymisnormi, on kielitieteellisesti Gunnarssonin tarkoittama toimintasääntö. Vastaavasti konstitutiiviset normit olisivat Gunnarssonin määritelmä- tai määräyssääntöjä. Tosin osa määräyssäännöistä voidaan mieltää myös käyttäytymisnormeiksi. Käyttäytymisnormin oikeusseuraamusosa olisi vastaavasti lingvistisesti nähtynä ohjaava osa ja oikeustosiseikasto kehystilanne.

Myös englanninkielistä säädöstekstiä tutkinut Vijay Bhatia (1994: 149–153) on esittänyt säännöksen osien jaotteluperiaatteet: säännös koostuu *säännöslauseesta* (provisionary clause), joka on säännöksen varsinainen direktiivinen osa, ja sitä eri tavoin rajaavista *ehdoista* (qualifications). Bhatia käyttää ehto-termiä kaikenlaisista säännöslauseesta rajaavista ehdoista. Hän jaottelee ehdot vielä alaryhmiin:

- *ennakkoehdot* (preparatory qualifications), jotka kertovat säännökset soveltamistilanteen
- *toimintaehdot* (operational qualifications), jotka antavat lisätietoa soveltamisesta
- *viittausehdot* (referential qualifications), jotka määrittävät säännöksen intertekstuaalisen luonteen (esimerkiksi viittaukset)

Bhatia (mp.) on kehittänyt säännöksen lingvististä analysointia varten mallin, jolla säännös jaotellaan säännöslauseeseen ja ehtoihin. Varsinkin englanninkielisessä säädöstekstissä yksikin virke voi sisältää säännöslauseen lisäksi useita erilaisia ehtoja, jotka voivat sivulauseina pilkkoa säännöslauseen sisältävää päälausetta tai sijaita erilaisina lisäyksinä myös päälauseessa. Ajatuksena kuitenkin on tässäkin mallissa, että säännöksessä on direktiivinen osa ja sen rajaukset eli oikeustieteellisesti ajatellen oikeusseuraamus ja oikeustosiseikasto.

3.3 Oikeustodellisuuden rakentaminen

Käsittelin edellä tekstintutkimuksen perustavanlaatuista ajatusta kielestä todellisuuden rakentajana sekä performatiivisuutta eli kieltä teon kuvaajana ja toteuttajana samanaikaisesti. Nämä ajatukset soveltuvat säädös- ja muuhun oikeuskieleen tietysti yhtä lailla kuin muuhunkin kielenkäyttöön, teksteihin ja diskursseihin (tekstintutkimuksesta oike-

uskielen osalta ks. Niemi-Kiesiläinen – Honkatukia – Ruuskanen 2006). Säädoskielellä todellisuutta rakennetaan kuitenkin vielä konkreettisemmassa merkityksessä. Jos kieli on tekoja, säädoskieli on tekoja hyvin konkreettisessa merkityksessä. Sillä on performatiivinen funktio (Mattila 2002: 41–42).

Todellisuuden rakentaminen tai muuttaminen säädoskielellä ei tapahdu kausaali- tai motivaatioyhteyden kautta vaan suoraan, kun tekstintutkimuksessa yleensä tarkoitetaan todellisuuden rakentamisella juuri kausaali- tai motivaatioyhteyttä eli asenteisiin vaikuttamista. Kysymys on *oikeustodellisuuden* muuttamisesta. (Helin 1999: 44.) Esimerkiksi jokin teko tulee rangaistavaksi sillä, että se lailla sellaiseksi – kielellisin keinoin – säädetään. Vastaavasti myös oikeudellinen ilmiö, vaikkapa tekijänoikeus, syntyy ja tulee osaksi oikeusjärjestelmää, kun siitä säädetään lailla. Kysymyksessä on John R. Searlen sanoin *konstitutiivinen sääntö* (constitutive rule), joka sääntelee seikkaa, jonka olemassaolo syntyy juuri tällä säännöllä (Searle 1970: 32–33; ks. myös Helin 1999: 48). Konstitutiivinen sääntö toimii siis performatiivisesti mutta edellyttää nähdäkseni onnistuneisuusehtojen täyttymistä (Searle kehitteliikin edelleen Austinin performatiivisuusteoriaa): siinä yhteiskunnassa, jossa kieliteko tehdään, tulee olla olemassa sääntö siitä, että tietty käyttäytyminen tarkoittaa tiettyä sitoumusta (Helin 1999: 48). Sovelletuna lainsäädäntöön ymmärrän sen tarkoittavan, että hyväksymme, että lainsäätämisen instituutiolla yhteiskunta saa säännellä jäsentensä toimintaa ja että lailla synnytettyjä ja siinä ilmaistuja oikeussääntöjä on noudatettava. Oikeustodellisuuden muuttaminen tapahtuu oikeusnormeilla, joita käsittelin edellä omassa luvussaan. Kuten Mattila (2002: 42) kuvaa, oikeusjärjestyksessä voidaan kieliteolla antaa esimerkiksi oikeusnormi.

Säädoskielen oikeustodellisuutta rakentavaan luonteeseen liittyy myös se, että säädoskielen ei-modaalisetkaan ilmaukset eivät yleensä varsinaisesti ole tosia tai epätosia propositioita, vaan niillä (eli lailla) synnytetään niiden kuvaama tilanne. Tässä mielessä kaikki säädoskielen ilmaukset, muutkin kuin varsinaiset performatiivit, ovat performatiivisia. Ajatus konkretisoituu, kun etenemme analysoimaan ei-modaalisten ilmausten käyttöä, ja käsittelen sitä tarkemmin ei-modaalisten ilmausten performatiivisuutta analysoidessani.

3.4 Modalisuus

Kuten tulemme huomaamaan, modalisuusvalinnat kytkeytyvät oikeusnormin luonteeseen, tyyppiin ja rakenteeseen. Tämän vuoksi on tärkeää luoda katsaus modalisuuteen ilmiönä, erityisesti deonttiseen modalisuuteen, koska oikeusnormeissa (tarkemmin sanoen käyttäytymisnormeissa) on kyse juuri ulkoisesta pakosta ja sallittuudesta. Lisäksi, vaikka työni käsittelee oikeastaan nimenomaan modalisuuden puuttumista, on tämän ”nollavalinnan” ymmärtämiseksi on syytä peilata sitä tunnusmerkillistä varianttia vasten ja tutkia näiden työnjakoa.

3.4.1 Modalisuuden lajit

Modalisuudessa on kysymys siitä, että esitetään jonkin asiointilan toteutumismahdollisuuksia tai todenmukaisuutta koskeva arvio. Kyseessä on liukuva semanttinen asteikko, jolle erilaiset modaaliset merkitykset asettuvat. Asiointila voidaan kuvata esimerkiksi varmaksi tai epävarmaksi, mahdolliseksi tai mahdottomaksi, sallituksi tai kielletyksi, todennäköiseksi tai epätodennäköiseksi, toivottavaksi tai epätoivottavaksi, välttämättömäksi tai valinnaiseksi. (Tieteen termipankki: kielitiede: modalisuus; VISK § 1551.)

Modalisuus jaetaan kolmeen lajiin: episteemiseen, deonttiseen ja dynaamiseen modalisuuteen. Episteemisellä modalisuudella ilmaistaan tietoon tai päättelyyn perustuvaa arviota siitä, onko asiointila mahdollinen, todennäköinen tai välttämätön. Deonttisella modalisuudella ilmaistaan kielenkäyttäjän ja tilanteen ulkopuolelta tulevaa luvallisuutta ja velvollisuutta, kun taas dynaamisella modalisuudella puolestaan ilmaistaan kielenkäyttäjistä itsestään ja tilanteesta johtuvia rajoituksia, mahdollisuuksia ja välttämättömyyttä. (VISK § 1551.)

3.4.2 Modaaliset lausetyypit

Modalisuutta ilmaistaan eri tavoin. Sitä voidaan ilmaista verbin moduksella, modaalisella lausetyypillä, nesessiivirakenteella, modaaliverbillä sekä modaalisella adjektiivilla, adverbilla ja partikkelilla. (VISK § 1551) – ja myös ei-modaalisella ilmauksella. Samassa lauseessa voidaan käyttää yhtäaikaaisesti useita modalisuuden ilmaisukeinoja, jotka voivat vaikuttaa samansuuntaisesti – tätä kutsutaan *modaaliharmoniaksi* – tai vastakkaisiin suuntiin (VISK § 1650).

Eräs tapa ilmaista modaalisuutta ovat siis modaaliset lausetyypit. Näitä on neljä: deklaratiiivinen eli väitelause, interrogatiivinen eli kysymyslause, imperatiivinen eli käskylause sekä eksklamatiivinen eli huudahduslause. Kolmella ensin mainitulla lausetyypillä on tiettyjä morfosyntaktisia ominaispiirteitä, mutta huudahduslauseessa ei ole erotettavissa vain tiettyä rakennetyyppeä. Nimensä mukaisesti kullakin modaalisella lausetyypillä ilmaistaan tyypillisesti tiettyä puhefunktiota, vaikka tässäkin suhteessa muoto ja funktio eivät aina kulje käsi kädessä. Erityisesti väitelauseella ei ole vain yhtä prototyyppistä tehtävää eli yhtä tiettyä puhefunktiota. Sen puhefunktio ilmenee mahdollisesti vasta kontekstista. Kuitenkin usein yleistetään, että väitelauseella ensisijaisesti kuvataan erilaisia asiointiloja. Väitelause ilmaisee toden tai epätoden proposition. Kielellisesti väitelause lausetyypinä mahdollistaa kaikki finiittiverbiin liittyvät persoonan-, tempus- ja modusvaihtoehdot. (VISK § 886–887.) Huomattakoon myös, että jos kohta indikatiivisella väitelauseella voidaan tehdä muutakin kuin kuvata asiointiloja, ”todeta” tai ”väittää”, toisaalta kuvata, todeta tai väittää voidaan muullakin kuin indikatiivisella väitelauseella. Esimerkiksi Matihaldi (1979: 87) havainnollistaa tätä esimerkillä ”Helena, arvaatko miksi tulin.” ”Mitenkä sen arvaisin.” Matihaldi tulkitsee jälkimmäisen, kysymyslauseen muotoisen ilmauksen väitteeksi (”En arvaa.”). Säädöstehtävissä tällaista ilmiötä ei kuitenkaan esiinny.

Usein fennistiikassa puhutaan *indikatiivisesta väitelauseesta* tai *indikatiivisesta deklaratiiivista* tarkoittaen väitelauseen muotoista lausetta, jossa ei ole käytetty mitään modaalisuuden ilmaisinta (näin esim. VISK § 1663). On kuitenkin huomattava, että indikatiivisessakin väitelauseessa voi olla erilaisia modaalisia verbi-ilmauksia, esimerkiksi ”Kunta voi järjestää yleisen kirjaston toiminnan itse taikka yhteistyössä toisten kuntien kanssa tai muulla tavoin.” (kirjastolaki 5 § 1 mom.) (vrt. esim. konditionaalinen, modaaliverbin sisältävä lause ”kunta voisi järjestää”). Ketola (2002: 136) puhuu tässä merkityksessä jopa pelkästään *väitelauseesta*, vaikka väitelauseessa voi toki olla muukin modus kuin indikatiivi. Toisinaan on kuitenkin tehty ero modaalisten ja ei-modaalisten indikatiivisten väitelauseiden välillä: esimerkiksi Matihaldi (1979: 202) puhuu indikatiivisista väitelauseista, joihin sisältyy modaaliainesta. Tämän eron tekee myös Honkanen (2012: 37–38). Savola (2015: 22) puolestaan jakaa pro gradussaan väitelauseet kolmii modaalisen verbi-ilmauksen sisältäviin, performatiivisen ilmauksen sisältäviin ja muihin, mutta hän ei taas erottele lauseita moduksittain.

Koska tässä työssä tarkoituksenani on erotella modaalilaineksia sisältävät (väite)lauseet sellaisista, joissa mitään modulointikeinoa ei ole käytetty, puhun ei-mo-

daalisista lauseista, ilmauksista ja indikatiiveista. Ilmiöstä on fennistiikassa käytetty vaihtelevaa termistöä: esimerkiksi Honkanen (2012) puhuu moduloimattomista indikatiiveista, Kanner (2011) modaalistamattomuudesta, Ketola (2002) modaalittomuudesta, Lauranto (2015) modusaineksettomasta deklaratiivista ja Laitinen 1992: 156) modaalista elementtiä vailla olevasta, indikatiivisesta väitelauseesta (epäselväksi tosin jää, tarkoittaako Laitinen, että indikatiivinen väitelause olisi aina vailla modaalista elementtiä). Termien vakiintumattomuuskin osaltaan kertonee siitä, miten vähän ilmiöön on kiinnitetty huomiota.

Toisaalta ei-modaalinen indikatiivi voi esiintyä muussakin modaalisessa lausetyypissä kuin väitelauseessa, toisin sanoen kysymys- ja huudahduslauseessa. Modernissa säädöskielessä on tosin vain väitelauseen muotoisia lauseita. Vanhassa säädöskielessä esiintyy myös jussiivia. Sivulauseena voi tosin säädöskielessä olla myös kysymyslause.

Tiivistäen voidaan siis todeta, että on erotettava toisistaan modaalinen lausetyyppi, lauseen funktio ja lauseessa käytetty modaali- tai ei-modaalinen ilmaus:

- (Indikatiivisessakin) väitelauseessa voi olla modaali- tai ei-modaalinen ilmaus, ja lauseen funktio voi olla ”väittäminen” tai sillä voi olla muu funktio.
- Muussa kuin väitelauseessa voi toisinaan olla paitsi modaali-ilmaus myös ei-modaalinen indikatiivi, ja lauseen funktio voi olla väittäminen.

3.4.3 Direktiivit

Koska säädöskielessä on kyse velvoittamisesta, sallimisesta ja oikeuttamisesta, säädöskielen modaalisuus on yleensä deonttista modaalisuutta. Esimerkiksi Ketolan (2002: 120) työoikeudellisten tekstien aineistossa muita modaalisuuden lajeja oli vain muutama prosentti. Tällaisia ohjailevia lausumia kutsutaan direktiiveiksi (VISK § 1645). Direktiivisiä puhefunktioita voidaan ilmaista hyvin monenlaisin, sekä morfosyntaktisin että leksikaalisin keinoin. Prototyyppisesti direktiivi ilmaistaan imperatiivilauseella, mutta se voidaan ilmaista myös väite- tai kysymyslauseen muodossa. Tällaisia direktiivejä on toisinaan kutsuttu toissijaisiksi ja epäsuoriksi käskyiksi. (VISK § 1646.) Näin ovat tehneet ainakin Matihaldi (1979), Yli-Vakkuri (1986) ja Muikku-Werner (1993). Matihaldi (1979), samoin kuin Muikku-Werner (1993), jakaa direktiivit ensisijaisiin ja toissijaisiin käskyihin lausetyypin perusteella ajatuksena, että tiettyjen lausetyyppien ensisijainen funktio on käskeminen (esimerkiksi imperatiivilause ”Pidä nyt suusi.”) ja että joissain lausetyypeissä se on vasta toissijainen funktio. Jälkimmäinen on esimerkiksi (modaali-

sen) väitelauseen muotoinen direktiivi (Matihaldin esimerkki: ”Oikeusministeriön tulee valvoa valantehneiden kielenkääntäjien toimintaa.”), koska väitelauseen ensisijainen funktio on toteaminen. (Matihaldi 1979: 137–138 ja 147; Muikku-Werner 1993: 140–143, ks. myös Attila 2016: 6).

Direktiivejä on kirjallisuudessa luokiteltu myös sillä perusteella, onko kysymyksessä luvan tai velvoitteen antaminen eli *subjektiivinen normilausuma* (subjective norm-expression) vai jo olemassa olevan luvan tai velvoitteen ilmaiseminen eli *objektiivinen normilausuma* (objective norm-expression) (Kangasniemi 1992: 126) tai *normatiivinen väite* (normative statement) (von Wright 1963: 105; ks. myös Laitinen 1992: 190–191, joka puhuu deskriptiivisestä pakonilmauksesta mutta liittää sen lähinnä dynaamiseen modaalisuuteen). Myös Matihaldin (1979: 79–81 ja 129–130) jako deonttisiin toteamuksiin ja käskyihin sisältää kutakuinkin saman ajatuksen. Tällainen jako vastaa Austinin (1975: Lecture VI) näkemystä siitä, että ilmaus voi olla (paitsi edellä performatiivisuutta käsittelevässä luvussa 2.2.2 esittelemäni eksplisiittinen performatiivi) myös sellainen performatiivisessa funktiossa toimiva lausuma, jossa ei ole eksplisiittistä performatiivia, ja silloin samansisältöinen lausuma voi olla paitsi performatiivinen myös konstatiivinen tilanteesta riippuen. Säädöskielessä direktiivi on lähtökohtaisesti selkeästi subjektiivinen normi-ilmaus, koska kyseinen lupa tai velvoite annetaan juuri kyseessä olevalla säännöksellä (Kangasniemi 126–127; von Wright 1963: 105) (poikkeuksista ks. jäljempänä sivulauseita käsittelevä luku 4.4). Ylipäättään kyseinen lupa tai velvoite syntyy säännöksellä, mitä ilmiötä käsittelin edellä kuvatessani oikeustodellisuuden rakentamista.

3.4.4 Ei-modaalisuus ja indikatiivi

Ei-modaalisuutta ilmaistaan indikatiivilla, johon ei liity mitään modaaliainesta. Tämän ei-modaalisuutta ilmaisevan perusfunktionsa johdosta indikatiivia ei ole aina edes pidetty moduksena: Lauranto (2015: 32–33) katsoo indikatiivin olevan modusjärjestelmän ulkopuolella, moduksettomuutta, koska modaalisuuden liukuvalla asteikolla ääripäässä sijaitsevana se (tai nähdäkseni oikeastaan nimenomaan ei-modaalinen indikatiivi) jää modaalisuus-ilmiön ulkopuolelle. Lauranto (mp.) kuvaakin indikatiivia ”nollavalinnaksi”, jota vasten modusvalintoja tehdään ja peilataan.

Fennistiikassa perinteisempi tapa on toki lukea indikatiivi modusten joukkoon (ks. esim. VISK § 111). Näin tekee myös Matihaldi (1979: 200), joka puolestaan nimittää

indikatiivia ”yleismodukseksi” sen lukuisten funktioiden vuoksi. Oman työni kannalta kysymys indikatiivin modusasemasta ei kuitenkaan ole sinänsä relevantti, vaan olennaista on indikatiivin (modus tai ei) suhde modaalisuuteen.

VISK:n (§ 1590) mukaan ”indikatiivi on mahdollista nähdä modaalisella asteikolla siten, että se ilmaisee kategorisen väitteen”. Kuten modaalisia lausetyyppejä esitellessäni totesin, ei-modaalisen indikatiivisen väitelauseen perusfunktioina on nähty ”kuvailu”, ”väittäminen” tai ”toteaminen” (ks. myös esim. Matihaldi 1979: 54–59). ”Väittämiseen” ei toisin sanoen sisälly modaalisuutta. Voidaan tietysti pohtia, onko indikatiivin prototyypistä käyttöä pidettävä väittämisenä, toteamisena, kuvailuna vai minä – ja onko kyseessä yhden ja saman funktion eri nimitykset vai onko kyseessä sitenkin monta eri funktiota. Austin (1975: Lecture I) toteaa puhuvansa mieluummin väittamisestä kuin kuvailemisesta, koska kaikki toteamukset eivät ”kuvaile” mitään. Ratkaisevaa oman työni kannalta kuitenkin on, että prototyyppisessä käytössään ei-modaalinen indikatiivi on funktiosta käytettävästi nimityksestä riippumatta merkitykseltäänkin ei-modaalinen, eli se ei saa deonttista, dynaamista eikä episteemistä tulkintaa.

Indikatiiville on toki esitetty muitakin funktioita kuin sen prototyyppinen funktio. Ensinnäkin tutkittaessa modaalisuutta funktiosta muotoon -lähestymistavalla indikatiiville on kuvattu direktiivistä käyttöä, mitä ilmiötä käsittelen tarkemmin analyysini yhteydessä luvussa 4.1.

Matihaldi (1979:200) toteaa indikatiivin sinänsä kattavan koko modusmerkitysten kentän vaikka onkin perusmerkitykseltään ”toteava”. Matihaldin (mp.) mukaan se saattaa olla myös tietyissä tapauksissa ”arveleva” (siis episteemistä modaalisuutta ilmentävä) tai ”ihmettelevä” tai kysymyslauseessa ”proposition totuuden toteava”; perusmerkityksestä poikkeaminen edellyttää hänen mukaansa kuitenkin, että ilmauksessa on jokin ”apuainesta” kuten intonaatio tai performatiiviverbi. Direktiivistä käyttöä hän kuvaa vain intonaation vaikutuksesta.

Yli-Vakkuri (1986: 149–191) on kuvannut indikatiivin ei-prototyyppistä käyttöä ja jakaa sen seuraaviin ryhmiin: dramaattinen preesens ja imperfekti, imperatiivinen preesens ja imperfekti, konsessiivinen preesens ja imperfekti. Indikatiivin imperfektin käyttöä hän kuvaa myös seuraavissa tehtävissä: uhkausten ja uhittelun imperfekti, imperfekti *kenties*-adverbissa sekä myymälä- ym. kohteliaisuuden ja ystävällisen puheen imperfekti. Yli-Vakkuri tosin kuvaa indikatiivin direktiivistä (omien sanojensa mukaan imperatiivistä) käyttöä 3. persoonassa vain kohteliaissa tahtomuksissa (”Maisteri on

hyvä ja tulee suurukselle.”) ja passiivissa vain monikon 1. persoonan merkityksessä (”Lähdetään jo!”), ei siis sellaisina, kuin niitä säädöskielessä käytetään.

Myös Setälä (1926: 97–100) on kuvannut indikatiivin käyttöä; muuna kuin ”to-deksi esitettynä” eli prototyyppisenä käyttönä hän mainitsee konsessiivisen käytön (”Maksaa mitä maksaa”, ”Maksoi mitä maksoi”). Setälän ja Yli-Vakkurin indikatiivin ei-prototyyppisten tehtävien kuvauksessa on huomattava, että osassa niistä osassa kyse vaihtelusta indikatiivimoduksen ”sisällä” (esimerkiksi tempusoppositio).

4 Sädöskielen ei-modaaliset indikatiivit

Voisi ajatella, että modaalisuuden lajit ilmaistaisiin aina jotain modaalista keinoa käyttäen. Edellä lienee jo käynyt selväksi, että näin kuitenkaan ei välttämättä ole, vaan ei-modaalinenkin ilmaus voi toimia modaalisessa tehtävässä.

Siirryn tässä luvussa käsittelemään säädöskielessä esiintyviä ei-modaalisia ilmauksia. Ainoa löytämäni ei-modaalisen indikatiivin funktioiden luokittelu on edellisessä luvussa esittelemäni Yli-Vakkurin (1986: 149–191) luokitus, eikä suurinta osaa hänen kuvaamistaan indikatiivin funktioista löydy säädöskielestä, ja toisaalta hän ei kuvaa sellaista ei-modaalisen indikatiivin käyttöä, jota säädöstekstissä esiintyy. Olen siksi kehittänyt oman luokitteluni ja jakanut säädöskielessä käytettävät ei-modaalisen indikatiivin funktioittain kolmeen ryhmään:

- 1) prototyyppinen ”väittävä” funktio
- 2) direktiivinen eli salliva, oikeuttava ja velvoittava funktio
- 3) performatiivinen funktio.

Aineistoni laeissa esiintyy finiittiverbejä seuraavasti:

Laki korkealaatuisen siemenperunan tuotantoalueesta

- 24 modaali-ilmauksetonta indikatiivia
- 30 modaalista verbi-ilmausta

Alkolukkolaki

- 70 modaali-ilmauksetonta indikatiivia
- 66 modaalista verbi-ilmausta (joista yksi on modus: konditionaali)

Laki yleisistä kirjastoista

- 63 modaali-ilmauksetonta indikatiivia
- 30 modaalista verbi-ilmausta

Laki tuomioistuinharjoittelusta

- 39 modaali-ilmauksetonta indikatiivia
- 33 modaalista verbi-ilmausta

Modaali-ilmauksettomiin indikatiiveihin olen luokitellut myös tapaukset, joissa modaalisuus ilmenee muusta kuin verbistä eli adjektiivista, adverbistä tai partikkelista, esimerkiksi *on tarpeellista* tai *on välttämätöntä*. Ei-modaaliseksi olen tulkinnut myös ilmauksen *on vastuussa* (samoin Kankaanpää 2006: 69), vaikka se saattaisi olla mahdollista ymmärtää myös velvoittavaksi verbi-ilmaukseksi. Sen sijaan rakenteen *on oikeus tehdä* olen analysoinut modaaliseksi verbi-ilmaukseksi, koska tulkintani mukaan *oikeus* on tässä osa verbirakennetta (samoin Kangasniemi 1992: 94). Joka tapauksessa on tärkeää ymmärtää, että raja ei-modaalisten ja modaalilmausten välillä on hämärä ja tulkinnanvarainen.

Analysoin seuraavassa aineistoni ei-modaalisia indikatiiveja funktioittain ja samalla normityypeittäin – havaitsemme, että nämä ovat yhteydessä toisiinsa. Lisäksi on tarpeen luoda katsaus sivulauseiden modaalisuusvalintoihin aineistossani.

4.1 Käyttäytymisnormit: ei-modaalinen indikatiivi direktiivinä

Kuten edellä oikeusnormeja käsitellessämme opimme, käyttäytymisnormi on oikeusnormityyppi, joka sisältää käskyjä, kieltoja ja lupia. Käyttäytymisnormin oikeusseuramusosassa eli tyypillisesti päälauseessa on siis ilmaus, joka on funktioltaan direktiivinen eli oikeuttava tai salliva taikka velvoittava, kun myös kielto ymmärretään velvollisuudeksi (velvollisuus olla tekemättä jotakin). Tämän funktion ilmaisemiseen käytetään tyypillisesti jotakin modaalista keinoa (ks. esim. VISK § 1551). Näin on myös aineis-

tossani, jossa velvoittavuus on saatettu ilmaista modaaliverbillä (tyypillisesti verbillä *tulee*, esimerkki 1), (myös modaaliverbittömällä) nesessiivirakenteella (esimerkki 2) tai leksikaalisin keinoin (esimerkki 3):

- 1) Arvioinnin keskeiset tulokset **tulee** julkistaa. (kirjastolaki 16 § 3 mom.)
- 2) Käräjänotaarille **on** harjoittelupaikassa **laadittava** harjoittelusuunnitelma, jossa määritellään harjoittelun tavoitteet ja sisältö. (tuomioistuinharjoittelulaki 12 § 1 mom.)
- 3) Alkolukon saattaminen markkinoille ja käyttöön ottaminen on **kielletty**, jos Liikenteen turvallisuusvirasto ei ole hyväksynyt alkolukon mallia. (alkolukolaki 3 § 1 mom.)

Velvoittavuus olisi luontevaa ilmaista myös jussiivilla. VISK (§ 1667) toteaaakin jussiivin olevan säädöskielelle tyypillinen, koska se ilmaisee velvoitetta. Modernssa säädöskielessä jussiivia ei kuitenkaan enää käytetä eikä sitä löydy aineistostanikaan. Se on tyylisytä kadonnut kokonaan: sen käyttöä on lainvalmistelijoille suunnatussa ohjeistuksessa kehoitettu arkaistisena välttämään (Lainlaatijan opas 1970: 14 ja Lainlaatijan opas 1996: 63, joiden jussiivia koskevasta ohjeistuksesta ks. edellä luvussa 3.1).

Oikeutus tai lupa on aineistossani puolestaan tyypillisimmin ilmaistu modaaliverbin avulla:

- 4) Elintarviketurvallisuusvirasto **voi** tehostaa 8 ja 9 §:ssä tarkoitettua kieltoa ja määräystä uhkasakolla tai uhalla, että tekemättä jätetty toimenpide teetetään laiminlyöjän kustannuksella. (siemenperunalaki 10 §)

Säädöskielessä on kuitenkin ilmaisuja, jotka tulkitaan tai jotka on ainakin mahdollista tulkita velvoittaviksi, vaikka niissä ei olekaan mitään modaalisuuden ilmaisinta:

- 5) Liikenteen turvallisuusvirasto **pitää** luetteloja alkolukkojen myyntipaikoista ja toiminnanharjoittajista internet-tietoverkossaan. (alkolukolaki 7 § 6 mom.)

Periaatteessa mahdollista on myös, että ei-modaalinen ilmaus voidaan tulkita (suoraan) sallivaksi tai oikeuttavaksi. Sen verran harvinaisesta ilmiöstä on kyse, että aineistostani ei tällaista löydy. Kuitenkin esimerkiksi muutoksenhakusäännös, joka aineistossani esiintyy modaalisessa muodossa ” – päätökseen **saa hakea** muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen siten kuin hallintolainkäyttölaissa (586/1996) säädetään” (siemenpe-

runalaki 12 § 1 mom. ja alkolukkolaki 15 § 2 mom.), esiintyy toisinaan myös muodossa ” – – päätökseen **haetaan** muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen siten kuin hallintolainkäyttölaissa (586/1996) säädetään” (esim. laki räjähteiden vaatimustenmukaisuudesta (1140/2016) 21 § 2 mom.). Erilaisesta modaalisuusvalinnasta huolimatta merkitys on sama, eli kyseessä on deonttinen salliva ilmaus.

Esimerkin 5 säännös on käyttäytymisnormi, joka muodostaa Liikenteen turvallisuusvirastolle velvollisuuden luettelon pitämiseen. Tämä on pääteltävissä siitä, että ilman säännöstä tällaista velvollisuutta ei olisi. Voidaan ajatella myös, että jotta säännös pitäisi paikkansa eli propositio olisi tosi, tulee viranomaisen toimia sen mukaisesti siitä huolimatta, että siitä puuttuu velvoittavan modaalisuuden ilmaisin. Säännös voitaisiinkin periaatteessa muotoilla myös esimerkiksi ”Liikenteen turvallisuusviraston **on pidettävä** luetteloa alkolukkojen myyntipaikoista ja toiminnanharjoittajista internet-tietoverkossaan”.

Säännöksessä ei-modaalinen ilmaus on kolmannessa persoonassa ja tekijä eli velvoitettu on siten ilmipantu nimenomaisesti: lauseen agenttiivisella subjektilla *Liikenteen turvallisuusvirasto*. Lauseessa voi myös olla ei-agenttiivinen subjekti, jolloin velvoite ei luonnollisesti kohdistu siihen:

- 6) **Lainauskielto päättyy** välittömästi, kun aineisto on palautettu tai maksut on suoritettu. (kirjastolaki 15 § 1 mom.)

Ei-modaalinen velvoittava ilmaus saattaa olla myös passiivissa:

- 7) Alkolukkorikkomuksesta **tuomitaan** myös 10 §:ssä tarkoitettu kuljetuksesta vastaava liikenteenharjoittaja, joka laiminlyö ajoneuvon varustamisen alkolukolla tai sen pitämisen toimintakuntoisena. (alkolukkolaki 14 § 2 mom.)

Kun ei-modaalinen velvoittava ilmaus on passiivissa, tekijä eli velvoitettu jätetään ilmi-panematta. Paitsi modaalisuusvalinta, myös valinta aktiivi- ja passiivimuotojen välillä liittyy intersubjektiseen metafunktiioon. Kyse on siitä, miten suoraan viestijän ja velvoitetun vuorovaikutussuhde ilmaistaan. Passiivimuotoa käytettäessä velvoitettu ei piirry oletuslukijaksi yhtä suoraviivaisesti kuin aktiivilauseen agenttiivinen subjekti. Valinta tapahtuu nimenomaan aktiivin kolmannen persoonan ja passiivin välillä, koska näillä on tekstissä samantyyppisiä tehtäviä (Tiililä 2007: 95).

Vaikka passiivilauseessa tekijää (eli adressaattia: velvoitettua tai oikeutettua) ei olekaan eksplisiittisesti ilmipantu, on tärkeää huomata, että siinäkin on inhimillinen tekijä (ks. tästä Honkanen 2012: 40–41 ja Attila 2016: 13). Esimerkitapauksessa velvollisuus tuomita alkoholikorikkomuksesta on tuomioistuimella, mikä käy säännöksestä ilmi vain implisiittisesti. Tieto tuomitsemiseen velvoitetusta tahosta tulee tässä tapauksessa hakea aivan toisaalta lainsäädännössä eli niistä oikeusnormeista, joissa säädetään tuomitseminen tuomioistuinten tehtäväksi. Vaikuttaakin siltä, että tekijä jätetään – modaalisuusvalinnasta riippumatta – ilmipanamatta tyypillisesti silloin, kun se ilmenee jo jostain muualta. Tiililä (2007: 216) on todennut vastaavan ilmiön etuuspäätöksissä: jos toimija on mainittu kehyksissä, siihen voidaan viitata leipätekstissä passiivilla. Säädoskielessä tekijä ilmenee välittömästi passiivilauseetta edeltävästi esimerkiksi edeltävästä virkkeestä tai momentista, mutta toisinaan, kuten esimerkitapauksessa, välillä jostain välittömän kontekstin, kotekstin, ulkopuolelta (ks. myös Attila 2016: 22). Jälkimmäinen vaihtoehto liittyy oikeuskielen ”systeemisyyteen” (Mattila 2002: 101–103), minkä vuoksi säännöksen kontekstin muodostaa koko oikeusjärjestyksen kokonaisuus. Niinpä aktiivi-passiivivalinta toimii paitsi interpersoonaisen metafunktion, myös tekstuaalisen metafunktion resurssina luodessaan tällä tavoin yhteyksiä lainsäädännön eri osien välille.

Ei-modaalinen (samoin kuin modaalinen) ilmaus voi olla passiivissa myös silloin, kun sen adressaattina on määrittelemätön joukko (ks. myös Attila 2016: 22). Tällöin siis velvoitettu ei ilmene implisiittisestikään. (Implisiittisestä ja täysin eksplikoimattomasta velvoitettavasta ks. myös Heikkinen 2000: 145, joka katsoo, että velvoittavassa passiivissa on kyse sellaisesta interpersoonaisesta valinnasta, jossa velvoittaminen luonnollistetaan. Käsittelen luonnollistamista myöhemmin tässä luvussa.) Kun adressaatti ei ilmene edes implisiittisesti, on nähdäkseni kyseessä tilanne, jossa säännöksen oletuslukijana kyllä saattaa olla oikeutettu tai velvoitettu, mutta tätä ei ole mahdollista yksilöidä kuten tuomioistuinharjoittelulain 5 §:n 1 momentissa, jossa hakijajoukkoa ei ole säännöksellä rajattu:

- 8) Tuomioistuinharjoitteluun **haetaan** tuomarinkoulutuslautakunnalle osoitettavalla hakemuksella.

Valinta aktiivi- ja passiivimuotojen välillä ei myöskään välttämättä ole sidoksissa siihen, onko kyseessä modaali-ilmaus vai ei. Esimerkiksi tuomioistuinharjoittelulain 3

§:ssä mainitaan 1 momentissa aktiivilauseessa ei-modaalista ilmausta käyttäen, mikä taho (lauseen subjekti *tuomarinkoulutuslautakunta*) käräjänotaarin nimittää, ja 2 momentissa *nimittää*-verbin sisältävää verbi-ilmausta (deonttista luvallisuutta ilmaisevassa muodossa *voida*-modaaliverbin kanssa) käytetään passiivissa, kun ei ole tarvetta toistaa nimittävää viranomaista:

- 9) **Tuomarinkoulutuslautakunta nimittää** käräjänotaarin käräjäoikeuteen, hovioikeuteen ja hallinto-oikeuteen harjoittelujaksoa vastaavaksi määrääjäksi.

Käräjänotaariksi **voidaan nimittää** oikeustieteen muun ylemmän korkeakoulututkinnon kuin kansainvälisen ja vertailevan oikeustieteen maisterin tutkinnon suorittanut, jolla on lainkäyttötehtävissä tarvittavat henkilökohtaiset ominaisuudet sekä soveltuvuus oikeudelliseen ratkaisutoimintaan.

Ei-modaalisen väitelauseen käyttäminen velvoittavana ilmauksena säädöskielessä on todettu myös aikaisemmassa tutkimuksessa (esimerkiksi Kangasniemi 1992: 108, joka tosin puhuu indikatiivilauseesta, Kanner 2011: 32, Kaikkonen 2005: 84–85, Attila 2016:12–15 ja Ketola 2002: 135–141). Sen sijaan Björklund (2008) ei EU-direktiivien modaalisuutta käsittelevässä pro gradussaan mainitse lainkaan ei-modaalisen indikatiivin käyttöä velvoittavassa funktiossa, vaan käsittelee modulointikeinoina ainoastaan modaaliverbejä ja nesessiivirakennetta.

Ketola (2002: 135–141) kuvaa, että käytettäessä ei-modaalista ilmausta velvoittavassa merkityksessä velvoittavuus on *uudelleen kontekstualisoitua*. Termin ja ajatuskuvion Ketola on lainannut Heikkiseltä (2000: 144), joka kuvaa velvoittavuuden aikaansaamista käskemisen sijasta tilanteen toteamisella tai kuvaamisella, toisin sanoen ei-modaalisena indikatiivisena väitelauseena. Velvoittaminen siis esitetään ikään kuin tosiasiassa (Heikkisen sanoin ”interpersoonaisessa mielessä inkongruentisti”), mikä tämäkin on Heikkisen (mp.) mukaan interpersoonainen valinta, joka on kytköksissä tiettyihin vuorovaikutusrooleihin: velvoittaja on ylempi taho ja velvoitettava jollakin tapaa tämän alainen ja velvoittaminen on *luonnollistettu* eli pyritty hämärtämään tekstissä. Säädöstekstissä tällainen luonnollistaminen on nähdäkseni luonnollista, koska (kuten oikeustodellisuuden rakentamista koskevassa luvussa 3.3 on kuvattu) lainsäätäjälle on yhteiskunnassa annettu valta velvoittaa yhteiskunnan jäseniä.

Ei-modaalisten ilmausten käyttöä velvoittavassa merkityksessä esiintyy myös muussa kuin säädöskielessä. Esimerkiksi Kankaanpää (2006: 69–71), joka on tutkinut hallinnon lehdistötiedotteita, on löytänyt aineistostaan ei-modaalisen indikatiivin muo-

toisia direktiivejä, joita hän nimittää *ohjaileviksi väitteiksi*. Erona säädöskielen ilmauksille on se, kuten Kankaanpää toteaa, että kyseessä ovat hänen aineistossaan objektiiviset normilausumat (Kankaanpään sanoin *toistetut normit*), joilla kuvaillaan viestijästä riippumattomia normeja ja lainalaisuuksia. Säädöskielessähän direktiivit ovat lähtökohtaisesti subjektiivisia normilausumia, joilla normi annetaan. Kankaanpää (2006: 69–71 ja 84) toteaa ei-modaalisten indikatiivisten väitelauseiden toimivan ensisijaisesti ideationaalisen metafunktion resursseina, koska tällaisissa lauseissa normi esitetään maailman ominaisuutena. Kankaanpään (mp.) tällaisten lauseiden esittämä prosessi on ”suhdeprosessi, jossa toimijan ja toiminnan suhde esitetään vastuuna tai velvollisuutena – – Lauseiden aikamuoto on geneerinen preesens, joten vastuu- tai velvollisuussuhde esitetään jatkuvana.” (Erilaisista prosesseista Hallidayn kehittämässä *transitiivisuusjärjestelmässä* ks. Halliday 1994: 106–108 ja niiden soveltamisessa suomen kieleen Shore 2012: 164–166 ja Ketola 2002: 47–48.) Ainakin Kankaanpään esittämien esimerkkien perusteella esiintymät hänen aineistossaan kuvaavatkin muun muassa leksikaalisten elementtien johdosta selkeästi tuollaisia vastuu- ja velvollisuussuhteita: niissä esimerkiksi esiintyvät substantiivit *vastuu* ja *velvollisuus*.

Esimerkiksi Honkanen (2012: 40–41), joka käyttää termiä *moduloimaton deklariatiivi*, kuvaa puolestaan ei-modaalisen indikatiivin käyttöä virastojen ryhmäkirjeissä ja Savola (2015: 57–58) perusterveydenhuollon sähköpostiviesteissä, joissa esiintyy sekä toisessa persoonassa että kolmannessa persoonassa tai passiivissa olevia indikatiiveja direktiiveinä. Heikkinen (2000: 144) taas puhuu *kuvauksesta* (”tee näin” asemesta ”näin tehdään”) johtosäännössä. ”Käskyjen ilmaisemista väitelausein” yleisesti virkateksteissä kuvaavat Heikkinen, Hiidenmaa ja Tiililä (2000: 14), jotka nimittävät tätä *inkongruentiksi* eli *metaforiseksi kielenkäytöksi*, koska tällainen merkityksenannon resurssi ei ole kielelle luonteenomainen. Sorjonen (2001: 109) puolestaan mainitsee keskusteluntutkimuksessa väitelauseen (jolla hän tarkoittanee ei-modaalista lausetta) eräänä ohjailukeinona lääkärin vastaanotolla. Hänen aineistossaan on kuitenkin kyseessä 2. persoonassa tai monikon 1. persoonassa oleva ei-modaalinen indikatiivi (”menette nyt hoitohuoneelle” tai monikon 1. persoonaksi ymmärrettävä ”otetaan kokeita”, jonka voi tulkita myös imperatiiviksi) (Sorjonen 2001: 94, 97–98 ja 109). Tällaisia ei säädöstekstissä ole. Myös ainakin VISK (§ 1663), Lauranto (2015: 31–32) ja Matihaldi (1979: 143–144) kuvaavat ei-modaalisen indikatiivin direktiivistä käyttöä 2. persoonassa. Tällainen on esimerkiksi Matihaldin (1979: 144) esimerkki ”Olette kotona klo 10!”. Niin ikään keskusteluntutkimuksessa on todettu ei-modaalista ilmausta käytettävän pyyntönä yksikön

1. persoonassa kioskiasioinnissa (”mä otan tän”) (Sorjonen – Raevaara – Lappalainen 2009: 107–108 ja 112–113). Tällaista ei esiinny säädöskielessä, josta ylipäätään puuttuvat 1. ja 2. persoonan ilmaukset. Muikku-Werner (1993: 142–145) puolestaan kuvaa ei-modaalisen indikatiivisen väitelauseen direktiivistä käyttöä eri persoonissa julkisissa keskusteluissa todeten kuitenkin, että velvoite voidaan tällöin eksplikoida esimerkiksi leksikaalisesti *nyt*-adverbiaalilla (”esko almgren päättää nyt tämän kierroksen”). VISK (§ 1664) toteaa ei-modaalisten ilmausten velvoittavasta käytöstä yleisellä tasolla, että ”väitelauseen muotoinen 3. persoonan subjektin sisältävä ohje soveltuu etenkin tilanteeseen, jossa vastaanottaja on puhujan ohjauksessa tai valmennuksessa ja tavallisesti saanut samoja ohjeita jo aiemmin” Säännön soveltumisesta säädöskieleen voidaan todeta, että säädöskielessä vastaanottaja on kylläkin tavallaan viestijän ohjauksessa, muttei ole saanut samoja ohjeita aiemmin – velvoitehan annetaan vasta lakia säädettäessä (ks. myös Attila 2016: 14).

Käyn tässä alaluvussa läpi aineistoni erilaisia tilanteita, joissa ei-modaalinen ilmaus toimii – tai sen ainakin voidaan tulkita toimivan – velvoittavassa funktiossa, ja syitä tämän ei-prototyyppisen direktiivin valintaan.

4.1.1 Toimivaltasäännökset ja säännöksen informaatorakenne: subjekti reemassa

Säännös, jossa säädetään tiettyjä tehtäviä tietyn tahon hoidettaviksi eli niin sanottu toimivaltasäännös kirjoitetaan tyypillisesti ei-modaalista ilmausta käyttäen kuten siemenperunalain 6 §:n 1 momentti:

- 10) Tämän lain täytäntöönpanosta sekä lain ja sen nojalla annettujen säännösten ja määräysten noudattamisen valvonnasta ja valvonnan järjestämisestä **vastaa** Elintarviketurvallisuusvirasto.

Säännös voidaan nähdäkseni tulkita niin kuvailevaksi, velvoittavaksi (”virastolla on velvollisuus valvoa määräysten noudattamista”) kuin sallivaksi tai oikeuttavaksikin (”virastolla on oikeus valvoa määräysten noudattamista”). Joka tapauksessa tällaisella toimivaltasäännöksellä luodaan viranomaiselle toimivalta tietyssä asiassa, kuten esimerkkitapauksessa Elintarviketurvallisuusvirastolle toimivalta vastata säännösten ja määräysten noudattamisen valvonnasta ja sen järjestämisestä. Säännös on kirjoitettu informaatorakenteeltaan sellaiseksi, että reemapaikalla lauseen lopussa on lauseen subjekti. Uutena tietona toisin sanoen esitetään, mikä viranomainen valvonnasta ja sen

järjestämisestä vastaa. Tällainen informaatorakenne ei salli säädöskielen oletettavasti tyypillisintä velvoittavaa ilmausta, nesessiivirakennetta (nesessiivirakenteiden yleisyydestä säädöskielessä ks. esim. Kanner 2011: 31–33 ja Rydzewska-Siemiatkowska 2016: 66). Jussiivi, jonka rakenne mahdollistaisi, ei modernissa säädöskielessä puolestaan ole enää käytössä kuten edellä on todettu. Tällöin valikoituu luontevasti käytettäväksi ei-modaalinen indikatiivi.

Informaatorakenne on tekstuaalisen metafunktion resurssi, joten tässä ei-modaalisen indikatiivin käyttö liittyy informaatorakenteen kautta myös tekstuaaliseen metafunktoon, vaikka modaalisuus (esimerkkitapauksessa tosin ilman eksplisiittistä modaalisuuden ilmaisinta) kuuluukin ensisijaisesti interpersoonaisen metafunktion alueelle.

Toimivaltasäännös saattaa olla kirjoitettu myös neutraalilla informaatorakenteella, jossa tekijä ilmaistaan teemapaikalla ja reemapaikalla on toiminnan kohde. Tällöin nesessiivirakenne olisi mahdollinen, mutta aineistossani tällaisetkin säännökset on kirjoitettu ei-modaalista indikatiivia käyttäen:

- 11) Opetus- ja kulttuuriministeriö **vastaa** yleisiä kirjastoja koskevasta valtakunnallisesta kirjastopolitiikasta ja sen kehittämisestä. (kirjastolaki 4 § 1 mom.)

Kankaanpää (2006: 70) käsittelee samanlaista normia (”Helsingin kaupungin rakennusvirasto puolestaan vastaa ajoratojen, suojateiden, korokkeiden, torien ja puistokäytävien talvikunnossapidossa”) pitäen sitä velvoittavana. Erona tosin on, kuten Kankaanpää toteaaakin, että hänen tapauksessaan kyseessä on rakennusviraston oma teksti eikä säädösteksti, eli se on objektiivinen normilausuma. Säädöskielessä normia ei siis esitetä samalla tavalla viestijästä riippumattomana totuutena kuin Kankaanpään esimerkissä. Yhteistä näille on kuitenkin se, että säädöstekstissäkin tällaisessa toimivaltasäännöksessä on nähtävissä samanlainen geneerisellä preesensillä kuvattu, jatkuvana vastuusuhteena esitetty prosessi, jota Kankaanpää kuvaa (ks. edellinen luku). Tämä siis saattaa selittää ei-modaalisen indikatiivin käyttöä myös neutraalilla informaatorakenteella kirjoitetussa toimivaltasäännöksessä. Säännöksessä on kyllä mahdollista käyttää myös modaalilmausta. Tällaisia tapauksia ei aineistostani löydy, mikä kertoo ilmiön epätavallisuudesta, mutta esimerkiksi maankäyttö- ja rakennuslain (132/1999) 122 §:n 2 momentissa säädetään: ”Vastaavan työnjohtajan **on vastattava** rakennustyön kokonaisuudesta ja laadusta”.

Vastuun esittäminen jatkuvana suhteena toimii ideationaalisen metafunktion resurssina, minkä lisäksi vastuun kuvaamiseen jatkuvana suhteena liittyy luonnollisesti aspektinäkökulma. On mahdollista, että lauseen aspekti vaikuttaa yleisemminkin velvoittavan ilmauksen modaalisuusvalintaan: statiivisia tiloja (esimerkki 12) kuvataan usein ei-modaalisella ilmauksella, samoin duratiivisia, erityisesti ateeisia tapahtumia (esimerkki 13) mutta punktuaalisia ja muitakin teelisiä tapahtumia modaali-ilmauksin (esimerkki 14). (Aspektista ks. esim. VISK § 1499–1505.)

- 12) Maksuttomia **ovat** myös valtakunnallista ja alueellista kehittämistehtävää hoitavan yleisen kirjaston muille yleisille kirjastoille antamat kaukolainat. (kirjastolaki 12 § 1 mom.)
- 13) Kehittämistehtävää hoitava kirjasto **toimii** yhteistyössä muiden kehittämistehtävää hoitavien yleisten kirjastojen, valtakunnallista kehittämistehtävää hoitavan yleisen kirjaston ja muiden kirjastojen kanssa. (kirjastolaki 8 § 2 mom.)
- 14) Käräjänotaarille **on** harjoittelupaikassa **laadittava** harjoittelusuunnitelma, jossa määritellään harjoittelun tavoitteet ja sisältö. (tuomioistuinharjoittelulaki 12 § 1 mom.)

Aspektin vaikutuksessa säädöskielen modaalisuusvalintoihin vaikuttaisi kuitenkin olevan kyseessä vain tendenssi eikä kovin voimakas sellainen. Aineistostani löytyy myös päinvastaisia esiintymiä, eikä ainakaan aineistoni perusteella aspektin ja modaalisuusvalintojen suhteesta ei voida tehdä kovinkaan pitkälle meneviä johtopäätöksiä

Informaatorakenne selittää ei-modaalisen ilmauksen käyttöä myös muissa kuin varsinaisissa toimivaltasäännöksissä: kun uutisarvoisena asiana on se, mikä taho on velvollinen toimimaan ja tämä eli lauseen subjekti siis tulee reemapaikalle lauseen loppuun eikä nesessiivirakenne siksi ole mahdollinen, ilmaistaan velvoite ei-modaalisella ilmauksella kuten alkolukkolain 5 §:n 1 momentissa:

- 15) Vaatimustenmukaisuusselvityksen **antaa** Turvallisuus- ja kemikaaliviraston akkreditointiyksikön tai muun vastaavan kansallisen akkreditointielimen akkreditoima tutkimuslaitos.

Informaatorakenteeseen liittyy myös se seikka, että adressaatin ilmaiseminen reemapaikalla lauseen lopussa vaikuttaisi suuntaavan säännöksen ensisijaisesti muulle kuin velvoitetulle, esimerkkitapauksessa siis vaatimustenmukaisuusselvityksen hakijalle, joka etsii tietoa siitä, minkä tahon puoleen pitää kääntyä selvityksen saadakseen.

Vaikka informaattiorakenne siis liittyykin ensisijaisesti tekstuaaliseen metafunktoon, sillä on liittymiä myös interpersoonaiseen metafunktoon paitsi siihen kytkeytyvän modaalisuusvalinnan takia myös tällaiseen rakenteeseen liittyvien osallistujaroolien kautta.

Tyypillinen tapa ilmaista säädöskielessä viranomaisen tehtäviä on myös *tehtävänä on* -rakenne, jossa subjektina on infiniittinen rakenne. Tällainen on esimerkiksi kirjastolain 5 §:n 1 momentissa:

16) Kunnan **tehtävänä on** yleisen kirjaston toiminnan järjestäminen.

Myös tässä rakenteessa käytetään ei-modaalista ilmausta. Tässäkin lienee kysymyksessä jonkinlaisen jatkuvan järjestämisvastuun kuvaus ja statiivinen tila, minkä lisäksi velvoittavuuden voidaan ehkä ajatella sisältyvän leksikaalisesti *tehtävä*-substantiiviin, jolloin sitä ei ole tarpeen enää ilmaista lauseen predikaatin yhteydessä.

4.1.2 Oletuslukijana muu kuin velvoitettu

Kuten SF-kielioppia edellä käsiteltäessä opittiin, korostetaan tuossa teoriassa kontekstin merkitystä tekstin tulkinnassa. On siis syytä tarkastella myös ei-modaalisia ilmauksia virkettä (tai oikeustieteellisesti ajatellen yhtä säännöstä) laajemmassa kontekstissa. Esimerkiksi alkolukkolain 7 §, jonka 6 momenttia tarkastelimme esimerkissä 5, kuuluu kokonaisuudessaan seuraavasti:

17) Ajoneuvon liikenneturvallisuuden ja alkolukon toiminnan varmistamiseksi alkolukon asentamisessa, käyttämisessä ajossa, huollossa ja kalibroinnissa **on toimittava** huolellisesti ja noudatettava asianmukaisia menettelyjä.

Alkolukon **voi asentaa ja huoltaa** vain valtuutettu toiminnanharjoittaja. Toiminnanharjoittajalla **on oltava** käytettävissään alkolukon valmistajan tai valtuutetun edustajan määrittelemä alkolukon asennuksessa ja huollossa tarvittava tekninen laitteisto ja ohjelmisto.

Alkolukko **on asennettava** ajoneuvoon ja sitä **on käytettävä** ajossa niin, että se on ajon aikana toimintakykyinen. Alkolukkoon **ei saa asentaa eikä liittää** laitteita, esineitä eikä ohjelmia, joita Liikenteen turvallisuusvirasto ja valmistaja tai valtuutettu edustaja eivät ole hyväksyneet.

Alkolukko **on kalibroitava** Liikenteen turvallisuusviraston hyväksymässä määrääjässä.

Toiminnanharjoittajan **on annettava** alkolukon asennuksesta ja kalibroinnista todistus, josta käy ilmi asennetun alkolukon asennuspäivä ja -paikka, merkki,

malli ja valmistusnumero sekä ajoneuvon rekisteritunnus ja alkolukon seuraavan kalibroinnin päivämäärä. Sekä asennus- että kalibrointitodistus **on pidettävä** ajoneuvossa mukana ajon aikana.

Liikenteen turvallisuusvirasto **pitää** luetteloa alkolukkojen myyntipaikoista ja toiminnanharjoittajista internet-tietoverkossaan.

Esimerkistä voidaan havaita, että kuusimomenttinen pykälä koskee alkolukon asentamista, käyttämistä, huoltoa ja kalibrointia. 1–5 momenteissa käytetään päälauseissa – siis esimerkin oikeusseuraamusosassa – ainoastaan modaali-ilmauksia; ainoat ei-modaaliset ilmaukset ovat sivulauseissa, jotka toimivat tässä oikeustositodistuksena eli ei-direktiivisenä osana. Säännökset on suunnattu toiminnanharjoittajille tai ajoneuvon kuljettajille, osa eksplisiittisesti ja osa vain implisiittisesti, nollapersoonaa käyttäen. Viimeisen momentin lause on kuitenkin ei-modaalinen, ja siinä on subjektina *Liikenteen turvallisuusvirasto*. Vaikuttaisikin siltä, että pykälässä katsotaan asiaa ikään kuin toiminnanharjoittajan (tai kuljettajan) näkökulmasta, kun sitä ohjaillaan direktiivisin ilmauksin. Näkökulma säilyy viimeisessäkin momentissa: toiminnanharjoittajaa tavallaan informoidaan siitä, että on olemassa luettelo alkolukkojen myyntipaikoista ja toiminnanharjoittajista ja että luetteloa pitää Liikenteen turvallisuusvirasto (vaikka ree-manä eli uutisarvoisena asiana onkin luettelo). Tässä siis näkyy intersubjektiseen meta-funktioon liittyvät osallistujaroolit siten, että säännöksen ensisijaisena oletuslukijana on toiminnanharjoittaja. On kuitenkin huomattava, että huolimatta siitä, että säännös on kirjoitettu tälle oletuslukijalle, Liikenteen turvallisuusvirastolle syntyy kuitenkin samalla säännöksellä velvollisuus pitää tällaista luetteloa.

Ei-modaalista ilmausta käytettäessä on usein tulkinnanvaraista, onko ilmaus velvoittava vai ei. Esimerkiksi kirjastolain 12 §:n 1 momentissa säädetään seuraavasti:

- 18) Yleisen kirjaston omien aineistojen käyttö, lainaus ja varaaminen sekä ohjaus ja neuvonta **on** maksutonta. Maksuttomia **ovat** myös valtakunnallista ja alueellista kehittämistehtävää hoitavan yleisen kirjaston muille yleisille kirjastoille antamat kaukolainat.

Tässä intersubjektinen meta-funktio näyttäytyy siten, että lainkohdan voi ymmärtää kansalaiselle suunnattuna informaationa maksuttomuudesta. Tämä puoltaisi kuvailevaa tulkintaa. Toisaalta säännös on mahdollista ymmärtää viranomaiselle suunnattuna kieltona periä lainkohdassa luetelluista asioista maksua (”Kunta ei saa periä maksua –”) eli velvollisuutena tarjota niitä maksutta (”Kunnan on tarjottava maksut-

ta – –”). Koska muotoilu on ei-modaalinen, vaikuttaa ensisijaisena oletuslukijana olevan kansalainen. Säännöksen ensisijainen funktio olisi toisin sanoen kansalaisten informointi. Silti se samanaikaisesti velvoittaa viranomaista, eli tässäkin käyttäytymisnormissa ovat yhtä aikaa läsnä sekä kuvaileva että velvoittava elementti. Samanlaisen yhtäaikaisen kuvailevuuden ja ohjailevuuden on todennut myös Muikku-Werner (1993: 143) julkisten keskusteluiden ei-modaalisissa indikatiivisissa väitelauseissa. Osallistujaroolien osalta säännöksessä voi kiinnittää huomiota myös siihen, että velvoitettua tahoa ei ole ilmipantu, vaan aktiivilauseen (kopulalause) kieliopillinen subjekti on ei-inhimillinen ja ei-agentiivinen.

Ei-modaalinen ilmaus saattaa, kuten todettu, olla velvoittava. Sen sijaan se ei yleensä ole suoraan oikeuttava tai salliva, vaan oikeutus ja sallittuus ilmaistaan tyypillisesti modaalisesti (esimerkiksi *on oikeus, saa, voi*). Oikeusnormien luonteeseen edellä perehtyessämme havaitsimme kuitenkin, että toisen velvollisuus on toisen oikeus, eli kun säädös luo toiselle velvollisuuden, toiselle se luo oikeuden, joten velvoittava ei-modaalinen ilmaus toimii epäsuorasti myös oikeuttavana ja sallivana. Näin ollen esimerkin 5 ei-modaalinen indikatiivinen väitelause voidaan tulkita myös oikeuttavaksi: ”Alkoholikon ostajalla on oikeus saada Liikenteen turvallisuusviraston internet-sivuilta tieto alkoholikkojen myyntipaikoista ja toiminnanharjoittajista”.

Myös tarkasteltaessa säännöksiä oikeus-velvollisuussuhteessa merkitystä on modaalisuusvalinnassa tarkastelunäkökulmalla eli sillä, kuka tai mikä ajatellaan säännöksen ensisijaiseksi adressaatiksi: onko säännös kirjoitettu ensisijaisesti oikeutetulle vai velvoitetulle. Tämä näkyy selkeästi esimerkiksi kirjastolain 18 §:n 2 momentista:

- 19) Kunnalle **myönnetään** valtionavustusta valtion talousarvioon otetun määrärahan rajoissa 7 §:ssä tarkoitetun valtakunnallisen kehittämistehtävän, 8 §:ssä tarkoitetun alueellisen kehittämistehtävän ja 9 §:ssä tarkoitetun erityisen tehtävän hoitamiseen ja tämän lain mukaiseen toimintaan siten kuin opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetussa laissa (1705/2009) säädetään sekä kirjaston investointihankkeisiin ja toimitilojen kehittämiseen siten kuin valtionavustuslaissa (688/2001) säädetään.

Ei-modaalisella ilmauksella on säädetty (ilmipanemattomalle) valtionapuviranomaiselle velvollisuus myöntää valtionavustusta ja samalla kunnalle oikeus saada sitä. Ei-modaalinen indikatiivi ohjaa katsomaan asiaa ensisijaisesti kunnan eli oikeutetun näkökulmasta, kun taas modaali-ilmaus (esim. ”Kunnalle on myönnettävä – –”) nostaisi

oletuslukijana esiin ensisijaisesti velvoitetun. Tässäkin siis modaalisuusvalinta toimii intersubjektuunaisen metafunktion resurssina, koska se vaikuttaa osallistujarooleihin.

Tyypillinen ja selkeä esimerkki eri tarkastelunäkökulmista eli erilaisista osallistujarooleista on erilaiset tiedonsaantisäännökset. Nämä saatetaan kirjoittaa niin muotoon ”on oikeus saada tietoja” kuin myös muotoon ”on velvollisuus antaa tietoja”. Huomattava tosin on, että molemmat näistä ovat modaalisia, ensin mainitussa on kyse sallivasta, jälkimmäisessä velvoittavasta deonttisesta modaalisuudesta. Ensin mainitusta löytyy esiintymiä aineistostanikin, esimerkiksi siemenperunalain 5 §:n 2 momentti: ”Sen estämättä, mitä tietojen salassapidosta säädetään, Elinturvaturvallisuusvirastolla on oikeus saada toimijalta tässä laissa tarkoitettua tarkastusta ja valvontaa varten tarpeelliset tiedot ja asiakirjat.” Jälkimmäistä, oletettavasti harvinaisempaa, muotoa ei löydy aineistostani, mutta esimerkiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 20 §:ssä säädetään: ”Valtion ja kunnan viranomainen sekä muu julkisoikeudellinen yhteisö – – ovat velvollisia antamaan sosiaalihuollon viranomaiselle sen pyynnöstä maksutta ja salassapitosäännösten estämättä hallussaan olevat sosiaalihuollon asiakassuhteeseen olennaisesti vaikuttavat tiedot ja selvitykset – –”.

Säädöskieltä tutkinut Kaikkonen (2005: 85) on kiinnittänyt huomiota samaan oikeus velvollisuuden vastinparina -ilmiöön, vaikka hän ei varsinaisesti nimeäkään tätä ilmiötä. Kaikkonen nimittäin toteaa, että oikeuden luova ei-modaalinen indikatiivinen väitelause (”Islannin, Norjan, Ruotsin tai Tanskan – – kansalainen saa ilmoituksesta Suomen kansalaisuuden – –”) saa direktiivisen tulkinnan, koska se velvoittaa viranomaista myöntämään kansalaisuuden, vaikka lauseessa ei ole velvoitettua, agenttiiviseksi tulkittua subjektia. On silti syytä huomata, että agenttiivinen velvoitettava subjekti voi puuttua useasta muustakin syystä kuin siksi, että säännös on kirjoitettu oikeutetun osapuolen näkökulmasta. Näin on vaikkapa modaalisessa nollapersoonalauseessa, jossa velvoitettavaa ei ole ilmipantu, tai sellaisessa modaalisessa lauseessa, jossa kieliopillinen subjekti ei ole agenttiivinen eikä semanttisessa mielessä velvoitettu, esimerkiksi siemenperunalain 3 §:n 1 momentissa: ” – – siemeneksi käytettävän perunan on oltava – – päätöksessä – – edellytettyä tai sitä korkeampaa siemenluokkaa.”

Lopulta tulkinnanvaraista on oikeastaan sekin, mikä on oikeus ja mikä velvollisuus. Tämä näkyy erityisesti toimivaltasäännöksissä (joiden todettiin edellisessä luvussa olevan tyypillisesti ei-modaalisia): onko kyse siitä, että toimivaltainen viranomainen *saa* tehdä jotain vai että sen *täytyy* tehdä. Oikeustieteessä puhutaankin positiivisesta ja negatiivisesta toimivaltariidasta: edellisessä useampi viranomainen pitää itseään toimi-

valtaisena, jälkimmäisessä ei mikään (ks. esim. Mäenpää 2003: 104). Edellisessä tapauksessa siis lienee kyse *saamisesta*, jälkimmäisessä *täytymisestä*.

Aikaisemmassa tutkimuksessa lukijanäkökulmasta on todettu, että lait on kirjoitettu ensisijaisesti ammattilaisille lainsoveltajille eikä kansalaisia ajatellen (Piehl 2010: 170; Gunnarsson 1980: 264–267). Tämä johtopäätös on perustunut siihen, että lakeihin ei ole kirjoitettu auki sitä tietoa, joka on asiantuntijalle selvää mutta tavalliselle kansalaiselle epäselvää. Asiaa ei siis ole tarkasteltu varsinaisesti intersubjektuun metafunktion kannalta Toisaalta Ketola (2002: 152) toteaa tutkimustuloksenaan intersubjektuun metafunktiosta, että on säädöskielessä siirrytty enemmän kansalaislähtöiseen näkökulmaan, eli laki kirjoitetaan siten, että se olisi kaikille yhteinen. Ketolan (mp.) mukaan ”nykyään tekstistä ei huomaa, kenelle se on suunnattu”. Oletuslukijaa ei olekaan erityisesti eksplikoitu eikä sitä säädöstekstiä päällisin puolin tarkasteltaessa huomaa. Tarkempi analyysi osoittaa nähdäkseni kuitenkin, että oletuslukija kirjoittuu silti implisiittisesti tekstiin muun muassa modaalisuusvalintojen kautta.

4.1.3 Itsestäänselvyys ja velvoitteen kohteena viranomainen

Aineistossani ei-modaalinen, velvoittavaksi tulkittavissa oleva ilmaus kohdistuu yleensä viranomaiseen tai muutoin julkista hallintotehtävää hoitavaan (samoin Attila 2016: 14). Myös Kaikkonen (2005: 86) on todennut, että ei-modaalinen velvoittava ilmaus kohdistuu säädöskielessä tyypillisesti viranomaiseen. Rydzewska-Siemiatkowskan (2016: 77–78) suomenkielisille kielenkäyttäjille tekemän tutkimuksen tulokset osoittavat myös, että velvoittavan ilmauksen valintaan vaikuttaa velvoitteen kohdistuminen viranomaiseen (vastaajat selittivät tätä esimerkiksi tuomioistuinten itsenäisyydellä – tuomioistuinta ei tule ”komennella” – ja sillä, että kyseessä on viranomaisten tehtävien kuvailu, mihin ilmiöön palaan myöhemmin).

Velvoitettu viranomainen voi olla eksplisiittisesti ilmipantu tai jätetty ilmipane-matta. Esimerkiksi tuomioistuinharjoittelulain 10 §:n 1 momentissa säädetään:

20) **Harjoittelupaikkana toimiva tuomioistuin nimeää** käräjänotaarille ohjaajaksi tuomarin tai esittelijän.

Modaalisuusvalinta näyttäytyy intersubjektuun metafunktion ja osallistujaroolien kannalta siis siten, että ei-modaalinen velvoittava ilmaus liittyy osaltaan siihen, kuka tai mikä on velvoitteen kohde. On kuitenkin tärkeää erottaa toisistaan se, kuka tai

mikä on velvoitettu ja se, kuka on oletuslukija: kuten edellisessä luvussa havaitsimme, oletuslukijana saattaa olla velvoitetun vastapuoli.

Ainoan poikkeuksen säännöstä, että ei-modaalista indikatiivia käyttäen kirjoitettu velvoite kohdistuu viranomaiseen, muodostaa aineistossani tuomioistuinharjoittelulain 5 §:n 1 momentin säännös, jossa on hakijalle kohdistettu, ei-modaalisen indikatiivin muotoon kirjoitettu velvoite hakea tuomioistuinharjoitteluun tuomarinkoulutuslautakunnalle osoitettua hakemusta käyttäen. Velvoitettua ei tosin ole ilmipantu, vaan säännös on kirjoitettu passiivimuotoa käyttäen (miltä osin ks. luku 4.1, erityisesti esimerkki 8):

21) Tuomioistuinharjoitteluun **haetaan** tuomarinkoulutuslautakunnalle osoitettavalla hakemuksella.

Kun velvoite kohdistuu viranomaiseen, voidaan ajatella, että ei-modaalisella ilmauksella on samanaikaisesti sekä kuvaileva että velvoittava funktio: se toisaalta kertoo kansalaiselle, miten viranomainen toimii ja toisaalta velvoittaa viranomaista (vrt. edellinen luku). Ilmauksen ei-modaalisuutta saattaa tällöin motivoida myös se seikka, että viranomaisen voidaan olettaa noudattavan toiminnassaan lakia. Tämä liittyy myös lain oikeustodellisuutta luovaan ja performatiiviseen tehtävään: ei-modaalinenkin ilmaus aiheuttaa sen, että viranomainen toimii laissa säädetyin tavoin. Palaan tähän ilmiöön tarkemmin myöhemmin tässä luvussa käsitellessäni itsestäänselvyttä modaalisuusvalinnan motivoijana.

Vaikka kyseessä on lähtökohtaisesti deskriptiivinen tutkimus, totean kuitenkin, että ei-modaalisen ilmauksen monifunktioisuus tai funktion epäselvyys saattaa olla ongelmallinen, kun velvoite on kohdistettu muuhun kuin viranomaiseen. Säädoskielen tulisi olla täsmällistä ja yksitulkintaista (ks. Lainkirjoittajan opas 2013: jakso 24.2.3). Kansalaiselle tulisi olla selvää, onko hänellä velvollisuus toimia laissa kuvatulla tavalla. Voidaan esimerkiksi kysyä, mitä tapahtuu, jos hakija on osoittanut hakemuksen tuomioistuinharjoitteluun väärälle viranomaiselle. Esimerkiksi Ruotsissa säädöstekstien kirjoittajaa onkin ohjeistettu välttämään ei-modaalisen väitelauseen käyttämistä velvoittavassa merkityksessä (Myndigheternas föreskrifter: 105). Ilmaustyyppin ongelmallisuudesta huolimatta sen käytön on aikaisemmassa tutkimuksessa (Kanner 2011: 32, 37 ja 94) todettu lisääntyneen säädöstekstissä nesessiivisten rakenteiden kustannuksella.

Samoin sen on todettu korvanneen jussiivin (Kanner 2011: 37; Ketola 2002: 125; jussiivin häviämisestä säädöskielessä ks. myös luvut 3.1 ja 4.1).

Toisaalta voidaan ajatella, että jos kansalainen ei toimi säännöksessä kuvatulla tavalla, ei kyseinen oikeustila toteudu, eli jos edellisen esimerkin tilanteessa hakemus on osoitettu väärälle viranomaiselle, tuomioistuinharjoitteluun ei ole haettu. Esimerkkitapauksessa ei-modaalisen ilmauksen käyttöä saattaa motivoida myös ajatus, että harjoitteluun ei sinänsä ole pakko hakea. Jos siihen kuitenkin hakee, hakemus on tehtävä määrämuodossa. Lähtökohtaisen vapaaehtoisuuden vuoksi ei voida säätää, että ”harjoitteluun on haettava”. Toisaalta ei voida myöskään käyttää sallivaa modaalista ilmausta ”harjoitteluun voidaan hakea [...] lomakkeella”, koska se implikoisi, että olisi olemassa myös muunlaisia hakumahdollisuuksia. Toisin sanoen koko oikeusnormia oikeustosisekasto- ja oikeusseuraamusosineen ei ole kirjoitettu auki: ”Jos haluaa suorittaa tuomioistuinharjoittelun, siihen on haettava tuomarinkoulutuslautakunnalle osoitettavalla hakemuksella.” Myös Kaikkosen (2005: 86–87) kansalaisuuslaista muodostuneessa aineistossa oli yksi kansalaiseen kohdistunut velvoite, joka oli ilmaistu ei-modaalisella indikatiivilla: ”[h]akijana olevan lapsen puolesta hakemuksen tai ilmoituksen tekee ja jättää hänen huoltajansa”. Kaikkonen (mp.) tekee ilmauksesta ja sen modaalisuusvalinnan motivaattorista saman tulkinnan: hakemuksen tekeminen tai ilmoituksen jättäminen ei ole pakollista, mutta jos näin tekee, se on tehtävä määrätyin tavoin.

Edellä todetusta on huomattava, että ei-modaalisella indikatiivilla ilmaistu velvoite siis kohdistuu yleensä viranomaiseen (eikä kansalaiseen), mutta viranomaiseen kohdistuva velvoite ilmaistaan usein myös modaali-ilmauksella. Modaali-ilmauksen käytön motivoi siis velvoitteen kohdistuminen muuhun kuin viranomaiseen, mutta pelkkä velvoitteen kohdistuminen viranomaiseen ei yksinään motivoi ei-modaalista ilmausta.

Todettakoon tuomioistuinharjoittelusta annetun lain modaalisuusvalinnoista myös, että harjoittelijaa ohjaillaan laissa äskeisen esimerkkitapauksen lisäksi muutoinkin paljon ei-modaalisilla direktiiveillä. Näissä tilanteissa hän onkin jo virkamies eikä enää vain hakija, joten ohjailu kohdistuu viranomaiseen. Lain modaalisuus- (tai ei-modaalisuus)valinnat voivat selittyä paitsi kirjoittajan mahdollisilla henkilökohtaisilla mieltymyksillä, joiden voidaan olettaa vaikuttavan myös niinkin vakaaseen tekstilajiin kuin säädöstekstiin, myös sillä, että harjoittelijan toimia pidetään itsestäänselvyytenä.

Sorjonen (2001: 93–95) pitää keskusteluanalyttisessä tutkimuksessa lääkärin potilaalle esittämiä modaali-ilmauksettomia indikatiiveja väitelauseissa ohjeina, joita an-

netaan mutkattomissa tilanteissa, joissa potilaan ohjaaminen on lääkärille itsestään selvää ja ongelmatonta. Saman tulkinnan ei-modaalisen indikatiivin käyttämisestä ongelmattomissa tilanteissa tekee myös Honkanen (2012: 133 ja 208) viranomaisten ryhmäkirjeistä muodostuvassa aineistossaan. Oma aineistoni tukee johtopäätöstä, että myös säädöskielessä direktiivisyys voidaan ilmaista ei-modaalisesti, jos kyseessä on eräänlainen episteeminen varmuus, eli todetaan tietynlainen itsestäänselvyys.

Esimerkiksi alkolukkolain 5 §:n 3 momentissa säädetään tutkimuslaitoksen velvollisuuksista. Lainkohdassa muut lauseet ovat modaali-ilmausta käyttäen kirjoitettuja, mutta viimeinen lause on ei-modaalinen:

- 22) Tutkimuslaitoksen **tulee olla** toiminnallisesti ja taloudellisesti riippumaton alkolukon valmistajasta ja valtuutetusta edustajasta. Sillä **tulee olla** toiminnan laajuuden kannalta riittävä vastuuvakuutus tai muu vastaava järjestely ja käytössään riittävästi ammattitaitoista henkilöstöä sekä toiminnan edellyttämät järjestelmät, laitteet ja välineet. Tutkimuslaitoksen **on pidettävä** rekisteriä tekemistään arvioinneista, mittauksista, testeistä, laskelmista ja selvityksistä. Tutkimuslaitos **saa käyttää** osatestien suorittamiseen ulkopuolista 1 momentin vaatimukset täyttävää laitosta tai sille kuuluvia mittaus- ja testilaitteita. Laitoksen akkreditoinnin **tulee kattaa** sen suorittamat osatestit ja akkreditoinnissa **tulee soveltaa** standardia SFS-EN ISO/IEC 17025. Tutkimuslaitos **vas-
taa** käyttämänsä laitoksen tai laitteiden tuloksista.

Voitaisiin ehkä ajatella, että esimerkin viimeisessä virkkeessä näkökulma vaihtuisi siten, että oletuslukijana olisi vastuullista tahoa etsivä laitteen käyttäjä (ks. luku 4.1.2). Toisaalta tämä on muodoltaan samantyyppinen kuin toimivaltasäännökset (ks. luku 4.1.1), ja kyseessä on Kankaanpään (2006: 69–71) kuvaama, edellä käsitelty suhdeprosessi, jossa toimijan ja toiminnan suhde esitetään vastuuna tai velvollisuutena ja jossa tämä suhde esitetään jatkuvana. Erona toimivaltasäännöksiin kuitenkin nähdäkseni on, että niissä *vastaamisessa* on kyseessä se, että jokin taho on velvollinen huolehtimaan jostakin tehtävästä, kun esimerkin tapauksessa kyse on siitä, että tutkimuslaitos on vastuussa tulosten oikeellisuudesta. Jälkimmäinen ei siis ole toimivaltasäännösten kaltainen jatkuva vastuusuhde. Nähdäkseni selitystä ei-modaaliselle ilmaukselle voidaan hakea myös siitä, että tutkimuslaitoksen vastuu tällaisessa tilanteessa on itsestään selvä. Silti juridinen vastuu edellyttää, että asiasta säädetään lailla.

Kuten äsken todettiin, velvoite ilmaistaan usein ei-modaalisesti, kun sen kohteena on viranomainen. Tätä voi selittää se, että voidaan pitää itsestäänselvyytensä, että viranomainen toimii laissa säädetyllä tavalla. Deonttinen velvoittavuus ja episteeminen var-

muus lankeavat siis yhteen. Toiset tilanteet ovat kuitenkin vielä itsestäänselvempiä kuin toiset: kyse ei ole vain siitä, että viranomainen toimii laissa säädetyllä tavalla, vaan että on itsestään selvää, että laissa säädetään tietyllä tavalla kuten edellisessä esimerkissä. Kyseessä on siis eräänlainen ”syvemmän tason” itsestäänselvyys, joka perustelee modaalisuusvalinnan.

Ei-modaalisella ilmauksella velvoittaminen on siis myös ideationaalisen meta-funktion resurssi: velvollisuus esitetään itsestäänselvyytensä. Tämä liittyy nähdäkseni myös Heikkisen edellä kuvattuun ajatukseen luonnollistamisesta. Heikkinen (2000: 145) kuvaakin, että velvoittamisessa ideationaalisuus kietoutuu yhteen interpersoonaisuuden kanssa.

4.1.4 Tekstinosien suhteuttaminen toisiinsa: kontrastointi ja taustoitus

Erilaiset kontekstirajaukset tuovat tarkasteltavasta aineistosta esiin erilaisia tulkintoja (ks. myös Pietikäinen – Mäntynen 2009: 30–31). Tarkastelkaamme siis jälleen ei-modaalisten indikatiivisten väitelauseiden käyttöä virkettä laajemmassa kontekstissa. Tällöin voidaan ensinnäkin havaita, että se usein kontrastoituu *voida*-modaaliverbin sisältävän ilmauksen käyttämisen kanssa. Esimerkiksi tuomioistuinharjoittelulain 7 §:ssä säädetään seuraavasti:

- 23) – – Arvioitaessa soveltuvuutta oikeudelliseen ratkaisutoimintaan **otetaan huomioon** hakijan opintomenestys, opintojen perusteella tai muutoin osoitettu oikeudellinen osaaminen sekä työkokemus.

Hakijan henkilökohtaisia ominaisuuksia **voidaan arvioida** haastatteleamalla. –

Pykälän 2 momentissa on käytetty sallivaa modaalista ilmausta: säännöksen mukaan valitsijalla on harkinnanvaltaa sen suhteen, arvioiko hän hakijan henkilökohtaisia ominaisuuksia haastatteleamalla vai ei. Tähän verrattuna 1 momentin säännös näyttäytyy ehdottomana velvollisuutena ottaa soveltuvuutta arvioitaessa huomioon säännöksessä mainitut seikat. Toki se olisi velvoittava myös ilman kontrastointia *voida*-modaali-ilmauksen kanssa, mutta kontrastointi toimii motivoivana tekijänä ei-modaalisen ilmauksen valinnalle.

Tällainen kontrastoituminen ei välttämättä ilmene kontekstista eli välittömästä kontekstista, vaan edellyttää laajempaa tarkastelua. Tämä johtuu siitä, että lainsäädäntö

on yksi systemaattinen kokonaisuus, jonka osat ovat keskinäisessä riippuvuussuhteessa ja voimakkaan intertekstuaalisia (Mattila 2002: 101–103, Mattila puhuu säädöskielen ”systeemisyydestä”). Konteksti onkin kerroksellinen ja sitä voidaan tutkia eri laajuksena (ks. esim. Pietikäinen – Mäntynen 2009: 30).

Kontrastointielementti on nähtävissä myös luvussa 4.1.2 tarkastellussa kirjastolain 12 §:ssä, kun pykälää tarkastellaan kokonaisuudessaan. 1 momentin tilanteissa maksujen periminen on kiellettyä mutta 2 momentin tilanteissa sallittua, ei kuitenkaan pakollista:

- 24) Yleisen kirjaston omien aineistojen käyttö, lainaus ja varaaminen sekä ohjaus ja neuvonta **on** maksutonta. Maksuttomia **ovat** myös valtakunnallista ja alueellista kehittämistehtävää hoitavan yleisen kirjaston muille yleisille kirjastoille antamat kaukolainat.

Kunta **voi periä** myöhässä palautetuista aineistoista, varatun aineiston noutamatta jättämisestä ja muista kuin 1 momentissa tarkoitetuista yleisen kirjaston suoritteista kohtuullisen, enintään suoritteen tuottamisesta kunnalle aiheutuvien kokonaiskustannusten määrää vastaavan maksun.

Ei-modaaliset ilmaukset pykälän 1 momentissa voivat siis selittyä toisaalta ainakin osin kansalaisella oletuslukijana ja toisaalta kontrastoinnilla 2 momentin modaali-ilmauksen kanssa. Modaalisuusvalintoihin vaikuttavat tekijät eivät välttämättä olekaan toisensa poissulkevia, vaan ne saattavat olla päällekkäisiä. Niiden vaikutus voi tällöin olla samansuuntainen, kuten äskeisessä esimerkkitapauksessa, mutta ne voivat vaikuttaa myös vastakkaisiin suuntiin.

Kun edelleen tarkastellaan esiintymiä virkettä laajemmassa kontekstissa, voidaan havaita, että lainkohdassa saattaa olla (paitsi salliva deonttinen ilmaus ja velvoittavaksi tulkittava ei-modaalinen ilmaus) myös kaksi (tavalla tai toisella) velvoittavaksi tulkittavaa säännöstä, joista toinen on modaali-ilmaus ja toinen ei-modaalinen:

- 25) Harjoittelupaikkana toimiva tuomioistuin **nimeää** käräjänotaarille ohjaajaksi tuomarin tai esittelijän. Päällikkötuomarin ja harjoittelun ohjaajan **tulee** yhdessä **huolehtia** siitä, että käräjänotaaria ohjataan ja seurataan tehtäviensä suorittamisessa. (tuomioistuinharjoittelulaki 10 §)

Tässäkin saattaisi olla mahdollista ajatella oletuslukijatulkintaa. Mutta kun tarkastellaan modaalisuusvalintoja koko pykälän kontekstissa, voidaan yrittää löytää selitys virkkeiden erilaisille modaalisuusvalinnoille. Selitystä voidaan nähdäkseni hakea

myös siitä, että modaali-ilmausta on ajateltu eräänlaisena ”ensisijaisena” säännöksenä, jota ei-modaalinen ilmaus taustoittaa: jotta ohjaaja voisi huolehtia käräjänotaarin ohjaamisesta ja seuraamisesta, edellytyksenä on luonnollisesti, että tällainen ohjaaja on ensin nimetty. Kyseessä on kuitenkin kaksi erillistä, velvoittavaa säännöstä, eikä taustoittava säännös ole varsinainen oikeustositseikastokuvaus, jolla ei olisi direktiivistä funktiota. Samantapaisen ilmiön on havainnut myös Ketola (2002: 100) työoikeudellisten lakitekstien aineistossaan: hän esittää esimerkin pykälästä, jossa on yksi modaalinen virke ja useampia ei-modaalisia indikatiivisia väitelauseita ja toteaa, että ”tekstien looginen järjestys rakentuu velvoittavaksi kuvauksen keinoin niin, ettei avointa modaaliisuutta ole tarpeen esittää” liittäen havainnon tekstikokonaisuuden rakentamiseen. Kuljetuspalvelupäätösten kieltä tutkinut Tiililä (2007: 94) puolestaan on havainnut päätösten taustoittavassa jaksossa käytettävän ainoastaan indikatiivimodusta; hän tulkitsee modusvalinnan kuvaavan jakson toteavaa ja selostavaa luonnetta. Tiiliä ei tosin ota kantaa siihen, onko jaksossa käytetty muita modulointikeinoja.

Johtopäätöksenä esitetystä voitaneen todeta, että modaalisuusvalinnoilla eli sallivan modaali-ilmauksen ja ei-modaalisen velvoittavaksi tulkittavan indikatiivin käytöllä sekä ei-modaalisen ja modaalisen velvoittavan ilmauksen käytöllä siis osoitetaan tekstinosien keskinäistä suhdetta ja luodaan yhteyksiä säädöstekstin eri osien välille. Niitä toisin sanoen käytetään tällöin tekstuaalisen metafunktion resurssina.

4.1.5 Performatiiviverbi direktiivinä

Joissain tilanteissa säädöskielessä saatetaan käyttää indikatiivia, johon ei sisälly mitään kieliopillista modaalisuuden ilmaisinta, koska jo itse verbi on merkitykseltään modaalinen, tässä tapauksessa velvoittava. Modulointi toisin sanoen tapahtuu verbiin sisältyvin leksikaalis-semanttisin keinoin. Kyseessä on siis performatiiviverbi. Tämä ilmiö täytyy kuitenkin erottaa luvussa 4.3 käsittelemästäni performatiivisuudesta: nyt on kyseessä ei-modaalisen performatiiviverbin direktiivinen funktio eikä varsinainen performatiivinen funktio. Direktiivisesti käytetään esimerkiksi *edellyttää*-performatiiviverbiä:

- 26) Asiantuntijatehtävässä toimivalta **edellytetään** soveltuvaa korkeakoulututkintoa, jollei tehtävän luonteesta muuta johdu. (kirjastolaki 17 § 1 mom.)

Saman asian voisi ilmaista myös esimerkiksi nesessiivirakenteella ilman performatiiviverbiä: ”Asiantuntijatehtävissä toimivalla on oltava soveltuva korkeakoulutut-

kinto – –”. Lainsäädännössämme onkin myös tällaisia tapauksia; esimerkiksi sosiaaliturvan muutoksenhakulautakunnasta annetun lain (1299/2006) 3 §:n 1 momentin mukaan ”[p]äätoimisella puheenjohtajalla ja päätoimisella varapuheenjohtajalla on oltava tuomarin virkaan oikeuttava tutkinto ja perehtyneisyys sosiaalivakuutukseen”.

VISK:ssa (§ 1671) todetaankin, että erityisesti muodollisessa kielenkäytössä direktiivisyyttä ilmaistaan performatiivilla, usein yksikön 1. persoonassa mutta joskus myös passiivissa. Performatiiviverbi onkin yleisesti tunnustettu tavaksi ilmaista direktiivisyyttä. Normaalisti performatiiviverbi kuitenkin liittyy infinittiseen verbiin (esimerkiksi ilmauksessa *pyydetään tekemään*), jolloin velvoitettu on agenttiivinen. Se voidaan kuitenkin ilmaista myös ablatiivimuotoisella, ei-agenttiivisellä velvoitetulla (Honkanen 2012 40) kuten esimerkkitapauksessa. Honkanen (mp.) on todennut, että juuri *edellyttää*-verbi on eräs tällainen merkitykseltään direktiivinen performatiiviverbi, joka ei direktiivisessä tehtävässä kuitenkaan toimi ”normaalin” performatiiviverbin tapaan.

4.1.6 Ohjeistuksen noudattaminen

Toisinaan on vaikea löytää muuta syytä velvoittavan ilmauksen kirjoittamiselle ei-modaaliseen muotoon kuin että ”näin kuuluu tehdä”: asiasta on nimenomainen ohje tai ”aina on tehty näin”. Tyypillinen ei-modaalisen ilmauksen direktiivinen käyttö on niin sanotussa aineellisessa viittauksessa, jonka kirjoittamistavasta opastetaan Lainkirjoittajan oppaassa (2013: jakso 12.2.2). Tällainen aineellinen viittaus on esimerkiksi tuomioistuinharjoittelulain 1 §:n 2 momentissa:

- 27) Käräjänotaarin velvollisuuksiin ja vastuuseen hänen käyttäessään tuomiovaltaa **sovelletaan**, mitä tuomioistuinlain 9 luvun 1 ja 2 §:ssä säädetään tuomarin velvollisuuksista ja vastuusta.

Aineellinen viittaus velvoittaa soveltamaan siinä mainittuja säännöksiä, eli se on funktioltaan velvoittava ja sillä on oikeustodellisuutta luova tehtävä. Ilmaus ei toisin sanoen ole kuvaileva, koska viitattut säännökset eivät tulisi sovellettaviksi ilman viittausta. Tässä suhteessa se poikkeaa niin kutsutusta informatiivisesta viittauksesta, jolla on pelkästään kuvaileva funktio (ks. seuraava luku). Säädoskirjoittamisen konventioita tuntemattomalla lukijalla ei ole pelkän kielellisen muodon perusteella mahdollista päätellä, onko viittaus aineellinen vai informatiivinen, eli onko ei-modaalinen ilmaus tässä tilanteessa velvoittava vai kuvaileva – ja sillä tuskin on lukijan kannalta merkitystään.

Mainittakoon kuitenkin, että Lainkirjoittajan oppaan ohjeistusta aineellisen viittauksen kirjoittamisesta ei-modaaliseen muotoon ei kuitenkaan aina ole noudatettu: esimerkiksi oikeudenkäymiskaaren 25 luvun 8 §:ssä viittauksessa on käytetty nesessiivirakennetta: ”Peruutukseen on sovellettava, mitä tyytymättömyyden ilmoittamisesta on säädetty”.

4.2 Konstitutiiviset normit: ei-modaalinen indikatiivi deskriptiivisenä ilmauksena

Kuten modaalisia lausetyyppejä käsiteltäessä todettiin, ei-modaalisen indikatiivin prototyypinä tehtävänä on pidetty ”väittämistä”. Myös säädöskielessä ei-modaalista indikatiivista väitelausetta käytetään asiointilojen kuvaamiseen sellaisissakin tilanteissa, joissa ilmaus ei voi saada myös direktiivistä tulkintaa. Tarkastelen tässä luvussa näitä tilanteita.

Aineistoni laeissa kuvailevaa ei-modaalisten ilmausten käyttöä esiintyy erityisen paljon säädösten alkupuoella, jossa on lain soveltamisalaa, tavoitetta ja tarkoitusta koskevia säännöksiä, lain sisällöstä kertovia niin sanottuja ”nimilappusäännöksiä” sekä määritelmiä (ks. Lainkirjoittajan opas 2013, jakso 18.1.3). Esimerkiksi alkolukkolain 1 §:n 1 momentissa on *soveltamisalaksi* otsikoitu nimilappusäännös, joka on muodoltaan ei-modaalinen indikatiivinen väitelause:

28) Tässä laissa **säädetään** alkolukon hyväksymisestä, markkinoille saattamisesta ja käytöstä tieliikenteessä alkolukolla valvotussa ajo-oikeudessa, terveysperustein alkolukkoehdolla myönnettävässä ajo-oikeudessa sekä koulu- ja päivähoitokuljetuksissa.

Esimerkissä ei-modaalinen indikatiivi on passiivissa. Säännöksellä ei ole ainakaan suoranaista adressaattia, koska sillä ei ohjailla ketään. Sen sijaan ilmipanemattomana oletuslukijana voidaan kuitenkin pitää ketä tahansa kyseisen lain lukijaa, jota informoidaan lain sisällöstä. Tässä ei käyttäytymisnormeista poiketen siis ole ilmipanematonta agenttiivista tekijää eli velvoitettua, vaan passiivi viittaa lainsäätäjään eli viestijään itseensä, jota ei ilmipanna; ei siis sanota vaikkapa: ”Tässä laissa eduskunta säätää –”. Myös Ketola (2002: 151) on todennut, että säädöstekstissä viestijää ei eksplikoida; hän yhdistää tämän ”vallankäyttäjän etäisen autoritäärisyyden” merkityksen todentumiseen. Esimerkkitapauksessa ei-modaalisen indikatiivin passiivi toimii siten intersubjektin

metafunktion resurssina sillä tavoin, että se jättää osallistujarooleista eksplikoimatta paitsi oletuslukijan myös viestijän.

Korkealaatuisen siemenperunan tuotantoalueesta annettu laki puolestaan alkaa ei-modaalisen indikatiivisen väitelauseen muotoisella säännöksellä lain tarkoituksesta:

- 29) Tämän lain tarkoituksena **on** turvata korkealaatuisen siemenperunan tuotantoalueen toimintaedellytykset ja siemenperunan tuotanto koko maan tarpeeseen sekä edistää perunan tuotantoa.

Myöskään tällä säännöksellä ei ohjailla ketään, mutta toisin kuin edellisessä esimerkissä, tässä ei ole lainkaan agenttiivista tekijää. Kieliopillisena subjektina toimii infinitiivinen lauseke ja semanttisessa mielessä toimijana on *laki*, jonka tarkoitusta sen lukijalle kuvataan.

Kahdessa aineistoni laissa on myös tyypillinen määritelmiä sisältävä pykälä, joka on muotoiltu ei-modaaliseksi indikatiiviseksi väitelauseeksi. Toinen näistä on kirjastolain 3 §:

- 30) Tässä laissa **tarkoitetaan**: 1) yleisellä kirjastolla kunnan järjestämää kaikille väestöryhmille tarkoitettua kunnan kirjastolaitosta; – –

Tämä säännös on rakenteeltaan vastaava kuin esimerkin 28 nimilappusäännös, eli siinä jätetään passiivia käyttämällä agenttiivinen tekijä eli viestijä eksplikoimatta

Esimerkeistä havaitsemme, että kuvaavassa funktiossa ei-modaalista indikatiivia käytetään siis tyypillisissä konstitutiivisissa normeissa (ks. oikeusnormeja käsittelevä luku 3.2), joita muun muassa nimilappu-, tarkoitus ja määritelmäsäännökset ovat. Ruotsissa lainkirjoittajaa onkin nimenomaisesti ohjeistettu käyttämään ei-modaalista ilmausta määritelmissä ja muissa niin kutsutuissa kvalifikaatiosäännöissä, joissa kuvataan ominaisuutta tai asian oikeudellista laatua (esimerkiksi ”avioliiton keskenään solmineet ovat puolisoita”) (Myndigheternas föreskrifter: 1998: 105). Aineistoni perusteella Suomeksikin toimitaan vastaavasti, vaikka nimenomainen ohjeistus asiasta puuttuukin.

Kuvailevasti käytettyjä ei-modaalisia ilmauksia löytyy aineistostani jonkin verran myös muualta laista kuin sen alkupuolelta, esimerkiksi kirjastolain 8 §:n 1 momentista (esimerkki 31) ja tuomioistuinharjoittelulain 11 §:n 2 momentista (esimerkki 32):

- 31) Alueellisella kehittämistehtävällä **luodaan** edellytyksiä toimialueen yleisten kirjastojen toiminnan vahvistumiselle. Kehittämistehtävällä **tuetaan** toimialu-

een yleisten kirjastojen kehittymistä ja henkilöstön osaamista sekä **edistetään** yleisten kirjastojen keskinäistä yhteistoimintaa.

- 32) Koulutuksen tavoitteena **on** kehittää käräjänotaarin laintuntemusta ja oikeudellista osaamista sekä antaa erityisesti valmiuksia oikeudelliseen ratkaisutoimintaan.

Näistä edellisessä lieenee tulkinnanvaraista, onko kyseessä jonkinlainen tavoitepykälä, siis konstitutiivinen normi, jolloin ei-modaalinen ilmaus saa ainoastaan kuvailevan tulkinnan, vai käyttäytymisnormi, jolloin ilmaus saa direktiivisen tulkinnan, eli kehittämistehtävällä on luotava, tuettava ja edistettävä mainittuja päämääriä. Jälkimmäinen esimerkki voitaisiin leksikaalisin perustein (siinä esiintyvän *tavoite*-substantiivin vuoksi) tulkita konstitutiiviseksi tavoitesäännökseksi. Se voidaan kuitenkin ymmärtää myös direktiiviseksi käyttäytymisnormiksi: koulutuksen tulee olla sellaista, että se kehittää käräjänotaarin laintuntemusta ja oikeudellista osaamista sekä antaa erityisesti valmiuksia oikeudelliseen ratkaisutoimintaan. Jälkimmäinen tapaus on rakenteeltaan samanlainen kuin esimerkki 29 lain tarkoituksesta. Tässäkin on infiniittinen lauseke subjektina, ja agentiivinen tekijä puuttuu. Erona on vain se, että esimerkki 29 koskee koko lakia ja sen tarkoitusta ja edellinen esimerkki 32 vain yksittäisen lailla säännellyn asian eli koulutuksen tavoitetta.

Esimerkeistä havaitaan, että oikeusnormin tyyppi ja siihen sidoksissa oleva ei-modaalisen ilmauksen funktio ei ole tarkkarajainen ilmiö, vaan osittain tulkinnanvarainen ja hämärärajainen ilmiö. Oikeusnormityypin tulkinta vaikuttaa modaalisuustulkintaan – tai päinvastoin. Aineistoni laeista suhteellisesti eniten ei-modaalisia ilmauksia on yleisistä kirjastoista annetussa laissa. Tämä laki on luonteeltaan muita lakeja selvästi ”tavoitteellisempi”, eli siinä on runsaasti käyttäytymisnormien ja konstitutiivisten normien rajalla olevia säännöksiä, mikä selittää ei-modaalisten ilmausten suurta määrää.

Tyypillinen tilanne, jossa ei-modaalista ilmausta käytetään, on niin kutsuttu informatiivinen viittaus, jonka kirjoitustapa perustuu nimenomaiseen ohjeistukseen (ks. Lainkirjoittajan opas 2013: jakso 12.2.4):

- 33) Vahingonkorvausvastuusta **säädetään** vahingonkorvauslaissa (412/1974). (Alkolukkolaki 5 § 4 mom.)

Tässäkin ei-modaalinen indikatiivi toimii väitelauseessa prototyyppisessä ”väittävässä” tehtävässään. Vahingonkorvausvastuusta säädetään viitatussa laissa, vaikka sitä

ei tässä mainittaisikaan, ja tuo laki tulisi sovellettavaksi myös ilman kyseistä viittausta-kin – viittaushan on nimensä mukaisesti informatiivinen. Tämä ei siksi olekaan varsinainen oikeustodellisuutta luova oikeusnormi, vaan säännös pelkästään toteaa tilanteen eli ilmaisee toden proposition. Tämä ei tosin käy ilmi säännöksen kirjoitusasusta, vaan edellyttää vallitsevan kirjoituskonvention tuntemista (vrt. aineellinen viittaus, jota käsiteltiin edellisessä luvussa).

4.3 Johtolause ja voimaantulosäännös: ei-modaalinen indikatiivi performatiivina

Säädöskielessä on selkeästi performatiivisia ilmauksia. Näitä ei tosin ole paljoa; tarkemmin sanottuna näitä esiintyy oikeastaan vain kahdessa kohdassa lakia, mutta ilmiö on periaatteellisesti kiintoisa ja merkityksellinen. Nämä kaksi kohtaa eli johtolause ja voimaantulosäännös eivät myöskään ole varsinaisia oikeusnormeja edellä esitellyssä merkityksessä, vaikka tässä työssä ne esitystavan yksinkertaistamiseksi niihin rinnastankin. Johtolause ja voimaantulosäännös löytyvät jokaisesta laista.

Laki syntyy säätämällä se eduskunnassa. Tämä ilmaistaan jokaisen lain alussa niin sanotulla johtolauseella. Kun kysymyksessä on kokonaan uusi laki, kuten aineistoni lait, johtolause kuuluu:

34) Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

Jos kysymyksessä olisi muutoslaki eli jo säädetyn lain muuttaminen tietyiltä osin, johtolause voisi olla monimutkaisempi:

35) Eduskunnan päätöksen mukaisesti

kumotaan käräjäoikeuslain (581/1993) 18 §:n 2 momentti,

muutetaan 18 §:n edellä oleva väliotsikko ja 21 §, sellaisena kuin niistä on 21 § osaksi laissa 1182/2000, sekä

lisätään 1 §:ään, sellaisena kuin se on osaksi laeissa 549/1994 ja 210/2000, uusi 4 momentti, jolloin nykyinen 4 momentti siirtyy 5 momentiksi, sekä lakiin uusi 12 a, 12 b ja 18 a—18 c § seuraavasti: (Laki käräjäoikeuslain muuttamisesta, ks. Lainkirjoittajan opas 2013: jakso 17.3.6)

Kummassakin tapauksessa ilmaus on kuitenkin selkeästi performatiivinen: Johtolauseessa ei vain todeta lain säätämistä tai muuttamista, vaan säätäminen tai muuttaminen tapahtuu tuolla ilmauksella. Onnistuneisuusehdot täyttyvät, koska eduskunta on yhteiskunnassamme oikeutettu säätämään lakeja.

Ilmauksessa käytetään ei-modaalista indikatiivia, joka on passiivin preesensissä. Performatiivisen ilmauksen tulee jo luonteensa puolesta olla ei-modaalinen. Ei siis voida sanoa esimerkiksi ”Eduskunnan päätöksen mukaisesti on säädettävä”, koska tämä ei toimisi performatiivisesti. Samasta syystä sen tulee olla preesensissä. Austin (1975: Lecture I) toteaaakin performatiiveja kuvatessaan niiden olevan aktiivin indikatiivin yksikön 1. persoonassa. Rojolan ja Laitisen (1998: 9–10) mukaan tyypillistä on, että performatiivi on 1. persoonassa mutta se voi olla myös passiivissa. Heidän mukaansa (mp.) predikaatin tulee aina olla preesensissä ja se on puhumista ilmaiseva verbi. Säädöksen johtolauseessa oleva verbi (*säädetään, muutetaan, kumotaan* tai *lisätään*) ei kuitenkaan ole puhumista ilmaiseva verbi. Performatiivijattelu tuntuukin usein käsittelevän puhuttua kieltä. Performatiiveja voidaan kuitenkin toteuttaa myös kirjoitetulla kielellä kuten lain säätämisen tapauksessa. Aineistoni osoittaa, että verbin ei myöskään välttämättä tarvitse ilmaista puhumista eikä edes kirjoittamista, vaan se voi ainakin tietyissä tapauksissa olla muukin toimintaa tai tekemistä kuvaava verbi. Myös Tiililä (2007: 106) toteaa tutkimissaan etuuspäätöksissä esiintyvän sellaisia performatiiviverbejä kuin *myönnetään, hylätään* ja *kumotaan*. Johtolauseen performatiivisuuden on puolestaan todennut myös Kaikkonen (2005: 27).

Koska ilmaus on passiivissa, lauseessa ei ole tekijää eli säätäjää eksplikoivaa subjektia. Yleisesti tunnettua kuitenkin on, että lakeja maassamme säätää eduskunta, jonka rooli ilmaistaan johtolauseessa adverbialilla ”eduskunnan päätöksen mukaisesti”. Tällä tavoin viestijän rooli tulee eksplisiittiseksi passiivilauseessakin. Ketola (2002: 79) tosin tulkitsee päinvastoin, että passiivin johdosta säätäjä jää eksplikoimatta. Totta siinänsä onkin, että lauseessa ei suoraan mainita eduskuntaa toimijana eli todeta, että ”eduskunta säätää”. Sen sijaan johtolauseelle on vaikea hahmottaa tiettyä oletuslukijaa, joten intersubjektisessa metafunktiossa tässä korostuu varsinaisia oikeusnormeja enemmän oletuslukijan asemesta viestijä.

Lain lopussa puolestaan säädetään lain voimaantulosta:

36) Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä syyskuuta 2016.

Tällä lailla kumotaan laki korkealaatuisen siemenperunan tuotantoalueella noudatettavista perunanviljelyn vaatimuksista (574/2002). (siemenperunalaki 13 §)

Tämäkin ilmaus on nähdäkseni performatiivinen: Voimaantulosäännöksessä ilmaistaan säädöksen voimaantuloajankohta. Samalla säännös kuitenkin myös itsessään saa aikaiseksi lain tulemisen voimaan tuona ajankohtana. Ei-modaalinen yksikön 3. persoonassa oleva indikatiivi toimii siis voimaantulosäännöksessä performatiivisessa funktiossa.

Vastoin Rojolan ja Laitisen sekä Austinin itsensäkin yllä esittämää performatiivi voi siis aineistoni perusteella olla myös 3. persoonassa. Intransitiivisen lauseen subjektina on substantiivi *laki*, joka nähdään itsenäisenä toimijana. Saman havainnon on tehnyt Ketola (2002: 66), joka kummeksuu ajatusta laista päättämässä omasta voimaantulostaan ja tulkitsee, että ilmauksella voidaan ”ajatella piiloteltavan lain varsinaista toimeenpanijaa”. Myös Heikkinen (2000: 180) suhtautuu kriittisesti ilmauksiin, joissa asiakirja esitetään toimijana (esimerkiksi ”laki puhuttelee työntekijää”). Voimaantulosäännöksessä lain esittäminen itsenäisenä toimijana on kuitenkin nähdäkseni yhteydessä performatiivisuuteen. Muussa tilanteessa ”laki ei säädäkään” vaan ”laissa säädetään” (Lainkirjoittajan opas 2013: jakso 24.3.5). Ketolan kritiikki liittyy ehkä siihen, että hän näkee lain toimijana myös muussa yhteydessä, esimerkiksi ilmauksessa ”rikoslain 47 luvun 1 §:ssä säädetään”, jonka hän ajatuksellisesti rinnastaa itse muotoilemaansa ilmaukseen ”rikoslain 47 luvun 1 § säätää” (Ketola 2002: 140–141). Mielestäni näissä on kuitenkin ero: edellisessä tapauksessa on – toisin kuin performatiivisessa voimaantulosäännöksessä – nimenomaan olemassa eksplikoimaton inhimillinen toimija, eli laki ei itse säädä vaan toimii säätämisen paikkana tai välineenä.

Myös voimaantulosäännöksen yhteydessä voi silti olla passiivimuotoinen performatiivinen ilmaus. Esimerkkitapauksessa voimaantulon yhteydessä kumotaan säädettävän lain johdosta tarpeettomaksi käynyt laki käyttämällä *kumota*-verbin indikatiivin passiivin preesenssiä. Koska kumoaminen tapahtuu tällä maininnalla, on sekin performatiivinen. Passiivin johdosta lauseessa on eksplikoimaton inhimillinen toimija, joksi luontevasti hahmottuu lainsäätäjä. Laki itse ei kumoa, vaan toimii kumoamisen välineenä.

Direktiivejä käsittelevässä luvussa 3.4.3 on esitelty jako subjektiivisiin ja objektiivisiin normilausumiin. Kangasniemi (1992: 126) toteaa tämän jaon vastaavan Austinin jaottelua kielen performatiiviseen ja konstatiiviseen eli toteavaan käyttöön. Kuten edellä on esitetty, laissa olevat normilausumat ovat yleensä subjektiivisia normilausumia, koska niillä ei pelkästään todeta velvollisuuden, luvan tai oikeuden olemassaoloa, vaan luodaan tämä oikeustila (ks. oikeustodellisuuden rakentamista käsittelevä luku

edellä). Toisin sanoen ilman laissa olevaa mainintaa kyseistä velvollisuutta, lupaa tai oikeutta – tai ylipäättään koko oikeudellista ilmiötä – ei ole edes olemassa. Tämä pätee riippumatta ilmauksen kielellisestä muodosta eli siitä, onko direktiivi ilmaistu ei-modaalisella vai modaalisella ilmauksella. Näin ajatellen ainakin kaikki käyttäytymisnormit ovat Kangasniemen toteamin tavoin performatiivisia. Nämä eivät kuitenkaan ole performatiivisia siinä mielessä kuin performatiiviverbit, että ne sinänsä toteuttaisivat sen teon, josta ne kertovat: esimerkiksi yleisistä kirjastoista annetun lain 16 §:n 2 momentin säännös ”Valtakunnallisesta arvioinnista sekä valtakunnallisesta osallistumisesta kansainväliseen arviointiin päättää opetus- ja kulttuuriministeriö – ” ei vielä itsessään aiheuta päättämistä vastaavalla tavalla kuin maininta lain voimaantulosta aiheuttaa voimaantumista. Päättämiseen sen sijaan tarvitaan ministeriön aktiivista toimintaa. Tämä onkin eräänlaista ”syvemmän tason” performatiivisuutta, eli säännöksen ilmaus on siinä mielessä performatiivinen, että säännös luo toimivallan päättämiseen (toisin sanoen ilman säännöstä ministeriö ei voisi päättää arvioinnista). Tällainenkin performatiivisuus on yhteydessä ei-modaalisuuteen: kuten Kaikkonen (2005: 84–85) tulkitsee, juuri performatiivisuutensa vuoksi ei-modaalinenkin indikatiivinen väitelause saa säädöstekstissä direktiivisen tulkinnan. Palaamme näin ollen ajatukseen säädöskielen oikeustodellisuutta rakentavasta luonteesta.

4.4 Modaalisuus (ja ei-modaalisuus) sivulauseissa

Tähän mennessä käsiteltyt modaaliset ja ei-modaaliset ilmaukset ovat kaikki sijainneet päälauseissa. Päälause ikään kuin määrittää koko virkkeen modaalisuuden: sivulauseen propositio on alisteinen päälauseelle, minkä seurauksena myös sivulauseen mahdollisen modaalioperaattorin vaikutusalueella oleva propositio on alisteinen päälauseelle (ks. esim. VISK § 1151 ja § 1553). Vastaavasti ei-modaalisen sivulauseen propositio on päälauseen mahdollisen modaalioperaattorin vaikutusalueella. Samasta syystä myös sivulauseen funktio vaikuttaa olevan alisteinen päälauseen funktiolle.

Aineistossani virkkeissä on niin yksinkertaisia lauseita kuin joko alistus- tai rinnastussuhteisia yhdyslauseitakin. Ei-modaalisia ilmauksia löytyy aineistostani runsaasti juuri relatiivisista, referoivista ja konditionaalisista sivulauseista: suuri osa ei-modaalisista ilmauksista on tällaisissa sivulauseissa, ja toisaalta tällaisissa sivulauseissa on suurimmaksi osaksi ei-modaalisia ilmauksia. Sivulauseiden modaalisuusvalinnat siis poik-

keavat päälauseiden modaalisuusvalinnoista, ja siksi sivulauseisiin ja niiden modaalisuusvalintoihin on tarpeen luoda hieman tarkempi katsaus. Tarkastelen seuraavassa sivulauseita tyypeittäin.

4.4.1 Relatiivilauseet

Relatiivilauseet voidaan jakaa restriktiivisiin eli rajaaviin tai tarkentaviin sekä epärestriktiivisiin eli lisääviin ja kuvaileviin. Ensin mainitut rajaavat pääsanansa mahdollisten tarkoitteiden rajaa, kun taas jälkimmäiset esittävät siitä lisätietoa ilman että rajaavat sen alaa. (VISK § 1165.)

Aineistoni *joka*-lauseet ovat tyypillisesti restriktiivisiä, ja niissä on predikaattina ei-modaalinen indikatiivi. Näin on esimerkiksi korkealaatuisen siemenperunan tuotantoalueesta annetun lain 8 §:ssä (esimerkki 37), jossa relatiivilause liittyy käyttäytymisnormiin, ja tuomioistuinharjoittelusta annetun lain 2 §:n 1 momentissa (esimerkki 38), jossa se liittyy määritelmäsäännökseen eli konstitutiiviseen normiin:

- 37) Elintarviketurvallisuusvirasto voi antaa eräkohtaisen perunan kaupan pitämistä tai käyttöä koskevan kiellon **sille, joka luovuttaa tai vastaanottaa siemen- tai muuta perunaa kuin siemenperunaa tuotantoalueella viljelyä varten 3 §:n vastaisesti.**
- 38) Tuomioistuinharjoittelulla tarkoitetaan käräjäoikeuden, hovioikeuden ja hallinto-oikeuden lainkäyttötehtäviin perehdyttävää käräjänotaarien **harjoittelujärjestelmää, joka koostuu työharjoittelusta, koulutuksesta ja seurannasta.**

Tällaisissa tapauksissa ei-modaalinen indikatiivi toimii siis (tarkasteltaessa tilanetta sivulauseen proposition vaikutusalassa) prototyyppisessä kuvaavassa funktiossaan. Koko virkkeen perspektiivissä sen funktiona lieenee nähtävä jonkinlainen oikeusseuramusosan tai määritelmän rajaaminen. Näissä restriktiivinen, substantiivilausekkeen osana toimiva relatiivilause nimensä mukaisesti rajaa (paitsi siis mahdollisesti oikeustosisekastona päälauseen oikeusseuramusosaa) kieliopillisesti tarkasteltuna sellaisen henkilön (”se”) ja harjoittelun alaa, jota säännös koskee (ks. substantiivilausekkeen osana toimivasta relatiivilauseesta Alho – Kauppinen 2008: 169).

Hyvin tyypillinen tilanne, jossa ei-modaalinen indikatiivi säädöskielessä on restriktiivisessä lauseessa, on luvussa 4.1.6 käsitelty aineellinen viittaus (*sovelletaan, mitä x:ssä säädetään*):

- 39) Liikenteen turvallisuusvirastoon sovelletaan 1 momentissa tarkoitettussa tehtävässä, **mitä ajoneuvolain 49 §:n 2 momentissa säädetään tyyppihyväksyntäviranomaisesta.** (alkolukkolaki 3 § 4 mom.)

Tässäkin siis objektina toimivan sivulauseen ei-modaalinen indikatiivi vain kertoo, että relatiivilauseessa mainitussa lainkohdassa säädetään tietystä asiasta.

Aineistosta löytyy yksi epärestriktiivinen relatiivilause, jossa on ei-modaalinen indikatiivi:

- 40) Valtakunnallisesta arvioinnista sekä valtakunnallisesta osallistumisesta kansainväliseen arviointiin päättää opetus- ja kulttuuriministeriö, **joka vastaa arvioinnin toteutuksesta yhdessä aluehallintoviraston kanssa.** (kirjastolaki 16 § 2 mom.)

Relatiivilause ei edellisistä poiketen rajaakaan pääsanansa alaa, vaan antaa siitä eli opetus- ja kulttuuriministeriöstä lisätietoa. Tässä esiintymässä eli edellisistä poiketen olekaan kyseessä oikeustositseikastokuvaus, vaan relatiivilause ja siinä oleva lisäinformaatio muodostaa oman, itsenäisen säännöksen. Se voitaisiin hyvin kirjoittaa kahdeksi erilliseksi virkkeeksi: ”Valtakunnallisesta arvioinnista sekä valtakunnallisesta osallistumisesta kansainväliseen arviointiin päättää opetus- ja kulttuuriministeriö. Ministeriö vastaa arvioinnin toteutuksesta yhdessä aluehallintoviraston kanssa.” Se on vastaavanlainen kuin luvussa 4.1.1 käsitellyt toimivaltasäännökset. Relatiivilauseen ei-modaalisella ilmauksella on siten edellisistä poikkeava, direktiivinen funktio: se velvoittaa opetus- ja kulttuuriministeriön vastaamaan arvioinnin toteutuksesta.

Epärestriktiivisessä relatiivilauseessa voi olla myös modaali-ilmaus. Tällaisia tapauksia aineistostani löytyy kahdesta lainkohdasta:

- 41) Korkealaatuisen siemenperunan tuotantoalueella tarkoitetaan tässä laissa Tyrnävän ja Limingan kuntien **aluetta, jolla voidaan – – komission päätöksen 2004/3/EY mukaisesti toteuttaa – – neuvoston direktiivin 2002/56/EY liitteissä I ja II säädettyjä toimenpiteitä tiukempia toimenpiteitä tiettyjä tauteja vastaan.** (siemenperunalaki 1 § 2 mom.)
- 42) Jollei valmistaja tai valtuutettu edustaja täytä vaatimuksia kohtuullisessa **määräajassa, joka ei saa olla kahta kuukautta lyhempi,** virasto voi kieltää häntä aloittamasta tai jatkamasta toimintaansa toistaiseksi tai määräajaksi, jos puutteellisuutta on pidettävä toiminnan turvallisuuden kannalta olennaisena. Jos puutteellisuus on vähäinen, virasto voi asettaa puutteellisuuden korjaamiseksi uuden **määräajan, joka ei saa olla kahta viikkoa lyhempi.** (alkolukkolaki 13 § 2 mom.)

Näistä edellisessä on kyseessä deonttinen salliva modaalisuus, joka ei kuitenkaan ole säädöskielessä tyypillinen subjektiivinen normilausuma, vaan objektiivinen normilausuma, joka kuvailee, mitä komission päätöksessä on sallittu: komission päätöksen mukaisesti säännöksessä mainitulla alueella voidaan toteuttaa tietynlaisia toimenpiteitä. Jälkimmäisessä esimerkissä esiintymiä on kaksi. Näissä on vastaavanlainen tilanne kuin esimerkissä 40 (epärestriktiivinen relatiivilause, jossa on ei-modaalinen ilmaus), eli relatiivilause muodostaa oman itsenäisen oikeusnorminsa, jolla on oma direktiivinen funktio: määrääjän pituuteen liittyvä kielto. Jälkimmäisessä esimerkissä on kylläkin mielestäni hieman tulkinnanvaraista, onko relatiivilause restriktiivinen vai epärestriktiivinen, eli rajaako se määrääjän alaa vain tietynpituisiin määräaikoihin vai antaako se lisätietoa tarkoittamastaan määrääjasta. Tulkitsen sen epärestriktiiviseksi relatiivilauseeksi sillä perusteella, että virkkeessä ei sinänsä puhuta vain tietynpituisesta määrääjasta, vaan sallitun määrääjän pituus on pääauseesta riippumaton, itsenäinen asia: Yhdyslause voitaisiin siis jälleen kirjoittaa kahdeksi erilliseksi virkkeeksi: ”– – kohtuullisessa määrääjassa. Määräaika ei saa olla – –” Toisaalta virke voitaisiin lukea myös restriktiivisesti: ”sellaisessa määrääjassa, joka ei saa olla – –”. VISK (§ 1165) toteaaakin, että restriktiivinen ja epärestriktiivinen relatiivilause eivät aina ole selkeästi erotettavissa toisistaan, eikä niiden erottelu välttämättä kaikissa tapauksissa ole olennaistakaan.

Toisaalta myös restriktiivisessä relatiivilauseessa voi olla modaali-ilmaus. Tällaisia on aineistossani kaksi:

43) Toimijan on vähintään vuoden ajan säilytettävä ne **tiedot, joista tarvittaessa voidaan vaikeuksitta selvittää siemen- ja muun kuin siemenperunan tuotannossa käytetyt siemenluokat ja muut valvontaa varten tarpeelliset tiedot.** (siemenperunalaki 5 § 1 mom.)

44) Ilmoitus voidaan jättää tekemättä **rikkomuksesta, jota on kokonaisuutena pidettävä ilmeisen vähäisenä.** (siemenperunalaki 11 § 3 mom.)

Näistä edellisessä kysymyksessä ei kuitenkaan ole säädöskielelle tyypillinen deonttinen modaalisuus vaan dynaaminen modaalisuus. Kyse ei toisin sanoen ole luvasta vaan fyysisestä mahdollisuudesta selvittää tiedot. Jälkimmäisessä tapauksessa puolestaan on nessesiiivinen *on tehtävä* -rakenne, joka yleensä saa velvoittavan direktiivisen tulkinnan. Tässä tulkinta kuitenkin vaikuttaisi olevan toinen. Sen sijaan, että ilmauksella veloitettaisiin pitämään rikkomusta ilmeisen vähäisenä, sillä ikään kuin annetaan objektiivisuuteen sidottua harkintavaltaa sen suhteen, arvioidaanko rikkomus vähäiseksi. Ei-mo-

daalinen ilmaus ”jota pidetään kokonaisuutena ilmeisen vähäisenä” sisältäisi nähdäkseni ajatuksen, että arviointi olisi joko täysin vapaata tai vähäisyys täysin objektiivisesti arvioitavissa. Sen voisi tulkita myös kuvaavan yleistä mielipidettä. Se toimisi silloin prototyypisessä ”väittävässä” funktiossaan: ilmaus todentaisi episteemisen varmuuden. Toisaalta salliva modaalisuus, ”voidaan pitää”, muuttaisi säännöksen merkitystä: ilmoituksen voisi jättää tekemättä sellaisestakin rikkomuksesta, jota olisi mahdollisuus pitää ilmeisen vähäisenä, vaikka sitä ei tuossa tapauksessa tällaisena pidettäisikään. Mielenkiintoista kuitenkin on, että tässä episteeminen epävarmuus ilmaistaan deonttisesti velvoittavalla ilmauksella. Tässä *on tehtävä* -rakenne ei siis vaikuta toimivan prototyypisessä direktiivisessä tehtävässään. Sitä ei nähdäkseni esimerkiksi voi luontevasti korvata muulla, yleensä sen kanssa lähtökohtaisesti synonyymisellä nesessiivirakenteella, kuten *tulee tehdä* -rakenteella (*on tehtävä*- ja *tulee tehdä* -rakenteiden synonyymisyydestä ja käytön eroista ks. kuitenkin muutoin ja tarkemmin Rydzewska-Siemiatkowska 2016). Restriktiivisten relatiivilauseiden modaali-ilmausten suhteen tulokseni poikkeaa Kannerin (2011) huomattavasti laajemmasta aineistosta, jossa direktiivisiä ilmauksia oli vain epärestriktiivisissä relatiivilauseissa. Ratkaisevaa kuitenkin on, että omassa aineistossanikaan restriktiivisten relatiivilauseiden modaali-ilmaukset eivät ole säädöskielelle tyypillisiä deonttisen modaalisuuden ilmentymiä.

Tiivistäen modaalisuusvalinnat aineistoni relatiivilauseessa voidaan kuvata nelikentässä, josta ilmenee, että tyyppitapaus on ei-modaalinen ilmaus restriktiivisessä relatiivilauseessa ja että modaali-ilmauksen sisältävät relatiivilauseet ja epärestriktiiviset relatiivilauseet ovat harvinaisia tapauksia, joiden esiintymiselle on löydettävissä jokin selittävä tekijä (joka on nelikentässä merkitty sulkeisiin kunkin tapauksen kohdalle).

Taulukko 1. Relatiivilauseiden modaalisuusvalinnat

	modaali-ilmaus	ei-modaalinen ilmaus
epärestriktiivinen relatiivilause	esimerkki 41 (objektiivinen normilause) esimerkki 42 (itsenäinen säännös, direktiivinen funktio)	esimerkki 40 (itsenäinen säännös, direktiivinen funktio)
restriktiivinen relatiivilause	esimerkki 43 (dynaaminen modaalisuus) esimerkki 44 (ei-deonttisuus)	kaikki muut aineiston esiintymät, mm. esimerkit 37–39

4.4.2 Alistuskonjunktioilla alkavat lauseet

Aineistostani löytyy myös lukuisia konditionaalisia sivulauseita eli ehtolauseita. Sää-döstekstissähän sivulauseessa sijaitseva oikeustosisekasto tyypillisesti kertoo, millai- sessa tapauksessa päälauseen oikeusseuraamus tulee sovellettavaksi. Ehtolause siis ni- mensä mukaisesti asettaa ehdon päälauseen oikeusnormin soveltamiselle eli rajaa tällä tavalla sen soveltamisalaa. Suokas (1990) kutsuu tällaisia sivulauseita *ehtokehyksiksi*. Ehtokehykset ovat siis yhdenlaisia kehystilanteita tai ennakkoehtoja. Suokkaan mukaan *jos*-konjunktioilla alkavaa ehtokehystä on käytetty suomalaisessa säädöskielessä jo en- simmäisestä maanlainsuomennoksesta lähtien ja sitä käytetään tyypillisesti niin, että yhdyslauseessa on ensin ehtoa ilmaiseva sivulause, jota seuraa direktiivinen päälause. Juuri tällainen ehtokehys on esimerkiksi alkolukkolain 9 §:n 4 momentissa, jossa ehto- lauseessa on ei-modaalinen indikatiivi ja sitä seuraavassa päälauseessa modaali-ilmaus:

- 45) **Jos kuljettajan terveydentila vaikeuttaa hyväksyttävän puhalluksen suorittamista**, poliisi voi lääkärintodistuksen perusteella antaa luvan laskea vaadittava ilmamäärä alemmaksi.

Ehtolause on aineistossani tyypillisesti, kuten edellisessä esimerkissäkin, lau- seenjäsenenä adverbiaali. Lauseen muotoisen adverbiaalinen eräs tehtävä onkin ehdon ilmaiseminen (VISK § 1002).

Aineistossani on myös eri tavoin moduloituja ehtolauseita:

- 46) Korkealaatuisen siemenperunan tuotantoalueen vaarantamisesta voidaan jättää syyte nostamatta tai rangaistus määräämättä, jos teon johdosta annetusta muusta viranomaisen päätöksestä aiheutuneita taloudellisia seurauksia **on pi- dettävä** tekijälle teon vakavuuteen nähden riittävinä. (siemenperunalaki 11 § 2 mom.)
- 47) Liikenteen turvallisuusvirasto voi 1 momentissa mainittujen pakkokeinojen si- jasta antaa valmistajalle, valtuutetulle edustajalle tai toiminnanharjoittajalle kirjallisen huomautuksen, jos pakkokeinon käyttäminen **olisi** kohtuutonta. (al- kolukkolaki 13 § 3 mom.)
- 48) Jos kuljetuksesta vastaava liikenteenharjoittaja **ei** 1 momentissa säädetystä huolimatta **kykene** suorittamaan kuljetusta, kuljetuksen tilaaja voi tilapäisesti, enintään kuitenkin kolmen arkipäivän ajan, käyttää kuljetuksessa muuta kuin alkolukolla varustettua ajoneuvoa. (alkolukkolaki 11 § 2 mom.)

Ensimmäisen esimerkin (46) ehtolauseessa on samanlainen modaalinen *on tehtävä* -rakenne kuin edellisessä luvussa käsitellyssä relatiivilauseessakin. Tässäkin adverbiaa-

linen ehtolause rajaa oikeusnormin soveltamisalaa *On tehtävä* -rakenteella on tässäkin samanlainen ”objektiivisuuden sidottua harkintavaltaa” antava funktio kuin vastaavassa relatiivilauseessa.

Toisessa esimerkissä (47) puolestaan modulointi tapahtuu moduksella eli konditionaalilla ja kyseessä on episteeminen modaalisuus (ks. myös Ketola 2002: 149–150, jonka aineistossa myös ilmaistaan episteemistä modaalisuutta konditionaalilla). VISK:n (§ 1135 ja § 1595) mukaan ehtolauseen predikaattina onkin yleensä indikatiivi tai konditionaali, ja näiden työnjako on sellainen, että indikatiivilla ehto esitetään mahdollisesti toteutuvana asiointilana ja konditionaalilla ilmaistaan toteutumaton tai todenvastaista asiointilaa. Myöskään esimerkissä 47 konditionaalilla moduloidun ehtolauseen asiointila ei toteudu, koska se on haluttu kohtuuttomana sulkea pois. Ketola (2002: 150) tulkitsee syitä konditionaalin käyttöön nähdäkseen hieman toisin niin, että konditionaalia käytetään lievennyskeinona säädöskielessä ja että se mahdollistaa poikkeuksen yleensä vallitsevaan tapaukseen. Samansuuntaisen tulkinnan tekee EU-direktiivien osalta Björklund (2008: 58), joka kuvaa velvoitteen pehmentämisestä semanttisesti konditionaalia käyttämällä.

Kolmannessa esimerkissä (48) on kyseessä dynaaminen modaalisuus. Tässä käytetään ei-modaalista indikatiivia *kyetä*-modaaliverbistä. (kyetä-modaaliverbistä ks. VISK § 1567). Vaikka siis kielipillinen muoto on ei-modaalinen indikatiivi, modaalisuus syntyy verbin leksikaalisesta merkityksestä. Tässä suhteessa se vastaa luvussa 4.1.5 käsiteltyä *edellyttää*-performatiiviverbiä.

Olennaista on huomata, että myöskään ehtolauseissa ei esiinny samanlaista deontista modaalisuutta kuin päälauseissa.

Aineistosta löytyy myös tapaus, jossa ehtolause toimii objektina eikä edellisten esimerkkien tavoin rajaa oikeusseuraamuksen soveltamisalaa. Ehtolausekaan ei siis välttämättä toimi oikeustosisekastokuvauksena:

49) Hakuilmoituksessa on mainittava, **jos harjoittelu voi tapahtua käräjäoikeuden lisäksi osittain hovi- tai hallinto-oikeudessa**. (tuomioistuinharjoittelulaki 4 § 2 mom.)

Kun-alistuskonjunktioilla alkavia sivulauseita löytyy aineistostani vain kaksi, ja kummassakin niissä ei-modaalinen indikatiivi on perfektissä. Kyseessä on kummassakin tapauksessa temporaalinen lause. Päälauseessa kuvattu oikeusseuraamus tulee noudatettavaksi, kun sivulauseessa kuvattu toiminta on tapahtunut, toisin sanoen sivulauseen

ei-modaalinen indikatiivinen väitelause rajaa päälauseen direktiivin (joka sekin on molemmissa esimerkeissä ilmaistu ei-modaalisella indikatiivilla) soveltamisalaa:

50) Arvonimi myönnetään kirjallisesta hakemuksesta sen jälkeen, kun käräjänotaari **on osallistunut** 11 §:ssä tarkoitettuun koulutukseen ja suorittanut loppuun kaikki hänelle uskotut tehtävät. (tuomioistuinharjoittelulaki 18 §)

51) Lainausero päättyy välittömästi, kun aineisto **on palautettu** tai maksut **on suoritettu**. (kirjastolaki 15 § 1 mom.)

Että-alistuskonjunktioilla alkavassa lauseessa on aineistossani yleensä ei-modaalinen ilmaus. Tällainen lause voi olla lausekkeen osana (esimerkki 52) tai adverbiaalina (esimerkki 53), ja sillä vaikuttaisi olevan samanlainen päälauseessa sijaitsevan oikeusseuraamusosan soveltamisalaa rajaava funktio kuin restriktiivisellä relatiivilauseellakin:

52) Päällikkötuomarin ja harjoittelun ohjaajan tulee yhdessä huolehtia **siitä, että käräjänotaaria ohjataan ja seurataan tehtäviensä suorittamisessa**. (tuomioistuinharjoittelulaki 10 §)

53) Alkolukko on asennettava ajoneuvoon ja sitä on käytettävä ajossa **niin, että se on ajon aikana toimintakykyinen**. (alkolukkolaki 7 § 3 mom.)

Aineistossani on kuitenkin kaksi tapausta, joissa *että*-konjunktioilla alkavassa sivulauseessa käytetään modaali-ilmausta: velvoittavaa deonttista modaalisuutta ilmaistaan nesessiivisellä *on tehtävä* -rakenteella. Kummassakin tapauksessa kysymyksessä on niin kutsuttua täytäntöönpanomääräystä koskeva säännös. Toinen näistä on siemenperunalain 12 §:n 3 momentti:

54) Tämän lain nojalla tehtävässä kiellossa tai määräyksessä voidaan määrätä, että kieltoa tai määräystä **on** muutoksenhausta huolimatta **noudatettava**, jollei muutoksenhakuviranomainen toisin määrää.

Tässä velvoittavan deonttisen modaalisuuden sisältyminen sivulauseeseen selittyy samalla tavoin kuin deonttinen modaalisuus relatiivilauseessa: kysymyksessä on objektiivinen normilausuma. Laissa ei toisin sanoen määrätä noudattamaan kieltoa tai määräystä, vaan laissa säädetään (sallivaa deonttista *voida*-modaaliverbiä päälauseessa käyttäen) ainoastaan mahdollisuus antaa täytäntöönpanomääräys, jonka sisällöstä sivulauseessa kerrotaan. Kiintoisaa kuitenkin on, että tässä objektiivinen normilausuma ei il-

maise (kuten normaalisti) jo olemassa olevaa vaan vasta myöhemmin mahdollisesti annettavaa määräystä. Velvoittavan ilmauksen käyttö on tässä objektiivisessa normilausemassa on luonnollista, koska *että*-lauseen pääsanana on merkitykseltään direktiivinen sanomisverbi *määrätä*.

4.4.3 *Edellytyksenä on* -rakenne

Opimme äsken, että oikeusseuraamuksen soveltamisalaa rajataan tyypillisesti sivulauseella. Soveltamisalaa on kuitenkin mahdollista rajata sivulauseen asemesta myös erillisellä virkkeellä. Aineistostani löytyy yksi tällainen tapaus:

- 55) Jos kuljetuksesta vastaava liikenteenharjoittaja ei 1 momentissa säädetyistä huolimatta kykene suorittamaan kuljetusta, kuljetuksen tilaaja voi tilapäisesti, enintään kuitenkin kolmen arkipäivän ajan, käyttää kuljetuksessa muuta kuin alkolukolla varustettua ajoneuvoa. **Edellytyksenä on, ettei alkolukolla varustettua ja kuljetukseen sopivaa ajoneuvoa ole käytettävissä.** (alkolukolaki 11 § 2 mom.)

Esimerkissä on kyseessä samanlainen ehtokehys kuin konditionaalinen sivulause: *edellytyksenä on* -rakenne on synonyyminen *jos*-alistuskonjunktion kanssa. Yhdyslauseena olevan oikeustositseikaston voisikin kirjoittaa myös konditionaaliseksi sivulauseeksi: ”kuljetuksen tilaaja voi – – käyttää kuljetuksessa muuta kuin alkolukolla varustettua ajoneuvoa, jos alkolukolla varustettua ja kuljetukseen sopivaa ajoneuvoa ei ole käytettävissä”. Esimerkissä on ei-modaalinen indikatiivi päälauseessa, ja sivulause toimii subjektina. Ei-modaalinen indikatiivi toimii siis osana *jos*-konjunktion korvaavaa rakennetta. Myös Ketolan (2002: 103–104) aineistossa esiintyy *edellytyksenä on* -rakenne, joskin muodossa ”tapaturmaeläkkeen saamisen edellytyksenä on”. Ketola toteaa tällä tematisoitavan olosuhdetta. Kyseessä on tekstuaalisen metafunktion alaan kuuluva ilmiö. Omassa aineistossani rakenteesta puuttuu vastaavanlainen olosuhdeteema, mutta yhteistä näille on oikeustositseikaston esittäminen omassa virkkeessään, jolloin sen merkitys vaikuttaa korostuvan. Syynä oikeustositseikaston kirjoittamiselle omaksi virkkeeseen saattaa olla halu välttää pitkää virkettä ja kahta ehtolausetta samassa virkkeessä.

4.4.4 Päätelmät sivulauseiden modaalisuusvalinnoista

Sivulauseiden tarkastelusta voidaan todeta, että sivulauseessa voi olla joko modaali- tai ei-modaalinen ilmaus, vaikka niissä onkin ei-modaalisuus selvästi tyypillisempää kuin

päälauseessa. Havaitsemme myös, että sivulause toimii useimmiten käyttäytymisnormin päälauseessa ilmaistun oikeusseuraamuksen (tai kielitieteellisesti ajatellen toimintasäännön) oikeustosisaikastokuvauksena (tai kielitieteellisesti kehystilanteena tai ehtoina). Toki sivulauseita voi olla myös konstitutiivisissa normeissa, jotka eivät siis jakaudu samalla tavalla oikeusseuraamus- ja oikeustosisaikasto-osaan kuin käyttäytymisnormit. Oikeustosisaikastona toimiva sivulause rajaa tai tarkentaa päälauseen soveltamisalaa ja on siksi luonteeltaan ei-modaaliselle ilmaukselle prototyyppisesti kuvaileva. Tämä selittää sivulauseiden ei-modaalisten ilmausten runsaslukuisuutta.

Toisinaan sivulause, ainakin epärestriktiivinen relatiivilause, voi muodostaa myös itsenäisen säännöksen sen sijaan, että se toimisi oikeustosisaikastona. Tällöin sen modaalisuusvalinnat toimivat samoin kuin päälauseessa sijaitsevassa oikeusseuraamusosassa, ja tällöin myös sivulauseen ei-modaalinen indikatiivi saa direktiivisen tulokinnan.

Koska oikeustosisaikastona toimiva sivulause on prototyyppisesti ei-modaalinen indikatiivinen väitelause, on modaalili-ilmauksen käytölle tällaisessa sivulauseessa löydettävä erityinen syy. Jos oikeustosisaikastona toimiva sivulause on modaalinen, modaalisuus on yleensä muuta kuin deonttista modaalisuutta. Niissä harvoissa tapauksissa, joissa oikeustosisaikastona toimivassa sivulauseessa on deonttisen modaalisuuden ilmaisuus, kyseessä on objektiivinen normilausuma.

Voidaan myös havaita, että aineistossani kaikki muu kuin deonttinen modaalisuus ilmenee vain sivulauseissa. Ketola (2002: 147–150) toteaa, että hänen aineistossaan esiintyy myös dynaamista ja episteemistä modaalisuutta. Kaikissa hänen esittämissään esimerkeissä näiden esiintymät ovat yksinomaan sivulauseissa, mutta hän ei mainitse mitään tästä ilmiöstä. Mielestäni olennaista on oikeusnormien modaalisuuden kannalta kuitenkin juuri se, että muu kuin deonttinen modaalisuus ilmenee säädöstekstissä vain sivulauseista. Proposition ulottuvuuden takia päälause ei toisin sanoen ole sivulauseen episteemisen tai dynaamisen modaalisuuden vaikutusalueella, eikä siten oikeusnormin oikeusseuraamusosassa vaikuta esiintyvän muita modaalisuuden lajeja kuin deonttista modaalisuutta.

Jos kohta sivulause voi harvinaisissa tapauksissa toimia oikeusseuraamuksena, toisaalta päälause saattaa joskus olla osa oikeustosisaikastoa. Kyse on edellytyksenä on-tyyppisestä rakenteesta, joka toimii ehtolauseen ”korvikkeena”.

Koska sivulause ei yleensä muodosta itsenäistä säännöstä, oikeusnormin tyyppi ja funktio määräytyy yleensä päälauseen perusteella. Saman seikan on todennut myös

Kanner (2011: 23), ainakin päätellen siitä, että hänen mukaansa säädöstekstin tyypillinen tekstilajipiirre on, että päälauseita pidetään direktiivisinä tai muutoin oikeustodellisuutta luovina ja että ei-deonttisia propositioita ilmaistaan ainoastaan sivulauseilla, joilla kuvataan ne olosuhteet, joissa päälauseen direktiivistä lausumaa sovelletaan, tai joilla esimerkiksi tarkennetaan päälauseen direktiivistä lausumaa.

Ei-modaalisen indikatiivin aikamuotona saattaa sivulauseessa olla myös perfekti. Sen sijaan päälause on aineistossani aina preesensissä. Tämäkin ilmiö vaikuttaa liittyvän pää- ja sivulauseiden erilaisiin funktioihin oikeusnormin osana: sekä oikeustodellisuutta luova kuvaileva funktio että direktiivinen funktio edellyttävät preesensin käyttöä. Sen sijaan kun kyse on oikeustositseikaston kuvauksesta eli muunlaisesta kuin oikeustodellisuutta luovasta kuvailevasta funktiosta, mahdollistuu myös muun aikamuodon kuin preesensin käyttö.

5 Yhteenveto ja johtopäätökset

Tässä luvussa tiivistän analyysini keskeisimmän sisällön. Käyn omissa alaluvuissaan läpi ei-modaalisen indikatiivin suhteen oikeusnormityyppeihin, ei-modaalisen indikatiivin direktiivisen käytön, modaalisuuden suhteen säädöskielen oikeustodellisuutta rakentavaan luonteeseen sekä modaalisuusvalinnan yhteyden kielen metafunktioihin. Lopuksi esitän ajatuksia mahdollisesta jatkotutkimuksesta ja tutkimukseni hyödyntämis- mahdollisuuksista.

Olen osoittanut, että ei-modaalinen indikatiivi ei ole pelkkä ”nollatapaus”, joka toimisi vain prototyyppisessä ”väittävässä” tehtävässään. Ei-modaalisella indikatiivilla voidaan katsoa olevan säädöskielessä sen prototyyppisen funktion lisäksi deonttista modaalisuutta ilmentävä direktiivinen (yleensä velvoittava) funktio ja performatiivinen funktio. Ei-modaalisen ilmauksen funktio on sidoksissa oikeusnormin tyyppiin ja siihen, missä osassa oikeusnormia ilmaus on. Tähän liittyy se, että ei-modaalisuus on säädöskielen sivulauseissa tyypillisempää kuin päälauseissa.

Ei-modaalisen indikatiivin funktioita voidaan havainnollistaa vaikkapa *säättää*-verbin indikatiivin preesensin passiivilla, jota käytetään säädöskielessä kaikissa kolmessa edellä kuvatussa funktiossa:

- ”väittävä” funktio: ”Tässä laissa säädetään alkolukon hyväksymisestä, markkinoille saattamisesta ja käytöstä tieliikenteessä alkolukolla valvotussa ajo-oikeudessa, terveysperustein alkolukkoehdolla myönnettävässä ajo-oikeudessa sekä koulu- ja päivähoitokuljetuksissa.” (alkolukolaki 1 § 1 mom., esimerkki 28 edellä, konstitutiivinen normi)
- direktiivinen funktio: ”Valtakunnallista kehittämistehtävää hoitavasta yleisestä kirjastosta ja sen toimialueesta säädetään opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella.” (kirjastolaki 7 § 4 mom., käyttäytymisnormi: Tässä on kyseessä niin kutsuttu valtuus- tai valtuutussäännös, joka velvoittaa säätämään asiasta asetuksella ja joka tulee erottaa esimerkin 33 kaltaisesta informatiivisesta viittauksesta, jossa samantyyppinen ilmaus toimii kuvailevassa funktiossa. Nämä erottuvat toisistaan adverbialilauseenjäsenenä toimivan säädöksen sijamuodolla: esimerkiksi 33 inessiivimuotoisella ilmauksella *laissa* kuvataan paikkaa, kun taas valtuutussäännöksen adessiivimuotoinen ilmaus *asetuksella* toimii välineenä.)
- performatiivinen funktio: ”Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:” (esimerkki 34, johtolause)

Tekstintutkimuksen perusajatuksiin kuuluu näkemys kielenkäytöstä valintoina. Kieltä käytettäessä tehdään valinta (muun muassa) ei-modaalisen ja modaali-ilmauksen välillä. Kun kyseessä on ei-modaalisen ilmauksen ”väittävä” tai performatiivinen käyttö, valinta on ongelmaton. Performatiivina voi jo performatiivin luonteen vuoksi toimia vain ei-modaalinen indikatiivi, eikä säädöskielessä ”väittävääkään” funktiota voi olla muulla kuin ei-modaalisella ilmauksella. Sen sijaan kun kyseessä on ilmauksen direktiivinen käyttö, voidaan modaali-ilmausta pitää tunnusmerkittömänä tilanteena (ks. myös VISK § 1646), ja ei-modaalisen ilmauksen käytölle on löydettävä ja löydettävissä erilaisia motivoivia tekijöitä.

SF-kieliopin mukaan kielellä on kolme erilaista metafunktiota: tekstuaalinen, ideationaalinen ja interpersoonainen. Modaalisuusvalinta säädöskielessäkin on eri tavoin yhteydessä erityisesti interpersoonaiseen metafunktiioon, mutta se liittyy osaltaan myös ideationaaliseen ja tekstuaaliseen metafunktiioon.

5.1 Ei-modaalisen indikatiivin suhde oikeusnormin tyyppiin

Oikeustieteelliset käyttäytymisnormit vastaavat karkeasti ottaen Gunnarssonin kielitieteellisiä toimintasääntöjä, ja käyttäytymisnormin oikeusseuraamusosa (joka on tyypillisesti muttei välttämättä päälause) – kielitieteellisesti Gunnarssonin direktiiviosa tai Bhatian säännöslause – ilmaistaan tyypillisesti modaali-ilmauksella. Niissä voidaan käyttää myös ei-modaalista ilmausta, mutta senkin voidaan katsoa tällöin toimivan direktiivisessä (yleensä ensisijaisesti velvoittavassa) funktiossa. Tämä seuraa jo siitä, että oikeusseuraamusosa sisältää käskyjä, kieltoja ja lupia ja että käskyt, kiellot ja luvat kuuluvat modaalisuuden alaan.

Käyttäytymisnormien toisessa osassa, oikeustosiseikaston kuvauksessa – kielitieteellisesti Gunnarssonin kehystilanne tai Bhatian ehdot – puolestaan käytetään tyypillisesti ei-modaalista ilmausta. Koska sivulauseet ovat yleensä (vaikkeivät aina) oikeustosiseikastokuvauksia, sivulauseet ovat useimmiten ei-modaalisia. Ei-modaalisia ovat myös harvinaiset oikeustosiseikastokuvauksena toimivat päälauseet. Oikeustosiseikasto-osassa olevan ei-modaalisen ilmauksen funktio on kuvaileva. Ei-modaalisen ilmauksen vaikutusalana on tällöin kuitenkin vain kyseinen osa, jonka funktio on puolestaan alisteinen oikeusseuraamusosan funktiolle. Jos oikeustosiseikasto-osassa on modaali-ilmauksia, kyseessä on yleensä muu kuin deonttinen modaalisuus. Oikeustosiseikaston harvinaiset deonttisen modaalisuuden ilmaisut ovat objektiivisia normilausumia.

Oikeustieteelliset konstitutiiviset normit puolestaan vastaavat karkeasti Gunnarssonin kielitieteellisiä määritelmä- ja määräyssääntöjä (joskin osa jälkimmäisistä voidaan myös käsittää käyttäytymisnormeiksi). Nämä ilmaistaan ei-modaalisella ilmauksella, joka niissä toimii kuvailevassa funktiossa.

Säädöksissä on varsinaisten oikeusnormien lisäksi johtolause sekä voimaantulo- ja siirtymäsäännökset, jotka toimivat performatiivisesti ja joissa käytettyjen ei-modaalisten ilmausten funktio on siis performatiivinen.

Voidaan kuitenkin havaita, että erilaisten oikeusnormien rajat eivät ole selväpiirteiset, vaan säännös saattaa sisältää elementtejä niin käyttäytymis- kuin konstitutiivisesta normista (esim. kirjastolaki 8 § 1 mom., esimerkki 31). Vastaavasti myöskään ei-modaalisen indikatiivin funktiot eivät aina ole selviä. Oikeusnormityypitulkinta vaikuttaa modaalisuusvalintaan ja ei-modaalisen ilmauksen tulkintaan ja päinvastoin.

Ei-modaalisten ilmausten jakautuminen normityyppeihin funktioittain voidaan tiivistää taulukon muodossa seuraavasti:

Taulukko 2. Ei-modaalisten ilmausten funktiot normityypeittäin

Direktiivinen käyttö	”Väittävä” käyttö	Performatiivinen käyttö
Käyttäytymisnormi/ toimintasääntö, oikeusseuraamusosa/ direktiiviosa/ säännöslause	1 Konstitutiivinen normi/ määritelmä- ja määräys- sääntö	Johtolause ja voimaantulosäännös
	2 Käyttäytymisnormi/ toimintasääntö, oikeustositseikasto/ kehystilanne/ ehdot	

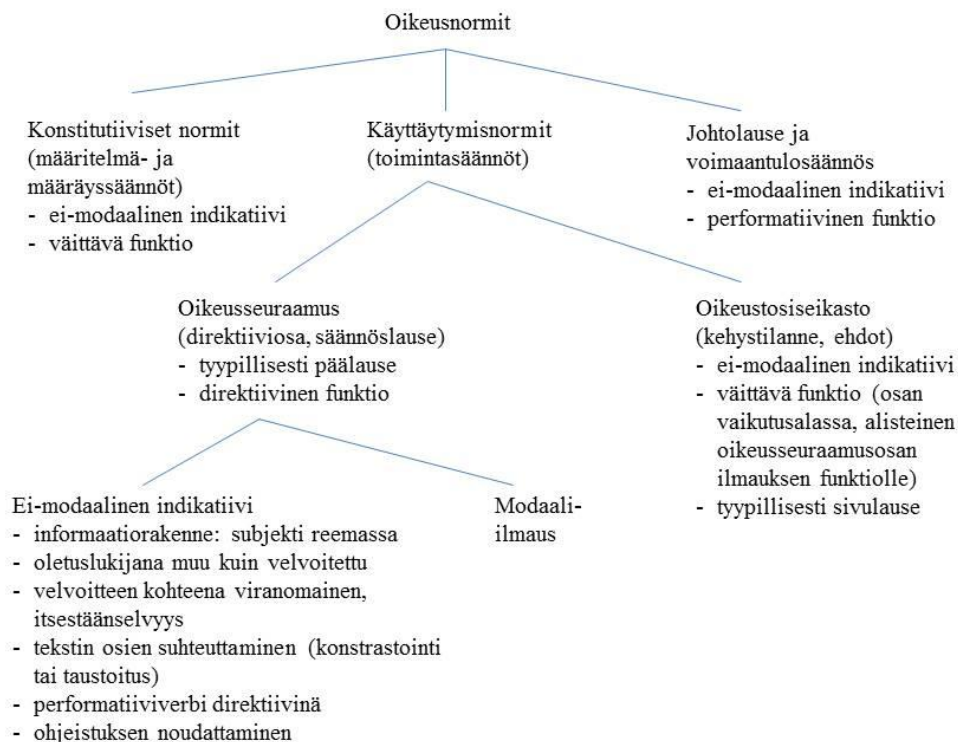
5.2 Ei-modaalisen indikatiivin direktiivinen käyttö

Kun ei-modaalista ilmausta säädöskielessä käytetään modaalisessa merkityksessä, on kyseessä deonttinen modaalisuus. Ei-modaalisen indikatiivin direktiiviselle (tarkemmin sanottuna velvoittavalle) käytölle käyttäytymisnormien oikeusseuraamusosassa on löydettävissä useita syitä:

1. Informaattiorakenne: Jos virkkeen informaattiorakenne on sellainen, että uutisarvoisena asiana on lauseen subjekti, joka siis sijoittuu reemapaikalle lauseen loppuun, valitaan ei-modaalinen ilmaus, koska tällainen informaattiorakenne ei salli nesessiivirakenteen käyttöä. Tyypillinen esimerkki tällaisesta tilanteesta on toimivaltasäännös.
2. Oletuslukija: Velvoittavaksi ilmaukseksi valitaan ei-modaalinen indikatiivi, jos säännöksen ensisijainen oletuslukija ei ole velvoitettu.
3. Velvoitteen kohde: Ei-modaalista ilmausta käytetään tyypillisesti, kun velvoite kohdistuu viranomaiseen ja erityisesti, jos velvoitetta pidetään tavalla tai toisella itsestään selvänä.
4. Tekstin osien suhteuttaminen: Ei-modaalisella indikatiivilla rakennetaan usein myös kontrastia velvoitteen ja *voida*-modaaliverbillä ilmaistun oikeutuksen tai sallittuuden kanssa tai taustoitetaan toista, modaali-ilmausta käyttäen kirjoitettua säännöstä, jota halutaan korostaa.
5. Performatiiviverbin käyttö direktiivinä: Jos verbi on jo merkitykseltään direktiivinen, sitä ei ole enää tarpeen moduloida.
6. Ohjeistus: Toisinaan säännökset kirjoitetaan eksplisiittisen tai implisiittisen ohjeistuksen vuoksi vakiintunein fraasein, joissa käytetään ei-modaalista ilmausta.

On tärkeä huomata, että luetellut syyt eivät välttämättä määrää modaalisuusvalintaa, vaan ainoastaan vaikuttavat siihen. Lisäksi syyt saattavat olla päällekkäisiä, eli ne saattavat esiintyä samanaikaisesti, ja ne saattavat tällöin vaikuttaa samaan tai eri suuntaan modaalisuusvalinnassa. Sama ei-modaalinen ilmaus voi esimerkiksi yhtä aikaa kontrastoitua *voida*-modaaliverbin sisältävän ilmauksen kanssa, ja velvoite voi kohdistua viranomaiseen, jolloin vaikutus on samansuuntainen (esimerkki 23, tuomioistuinharjoittelulaki 7 §). Toisaalta vastaava kontrastoituva ei-modaalinen ilmaus voisi myös olla kansalaista velvoittava, jolloin vaikutus olisi erisuuntainen.

Seuraavassa kuviossa on esitetty erilaiset oikeusnormityypit (yksikertaisuuden vuoksi jälleen johtolause ja voimaantulosäännös on rinnastettu oikeusnormeihin) sekä oikeusnormityypin yhteys modaalisuusvalintaan ja ei-modaalisen indikatiivin funktioihin edellisessä luvussa kuvatuin tavoin. Edelleen kuviosta ilmenee motivoivat tekijät tässä luvussa tiivistetylle ei-modaalisen indikatiivin direktiiviselle käytölle.

Kuvio 2. Oikeusnormit, modaalisuusvalinnat ja ei-modaalisen indikatiivin funktiot

5.3 Ei-modaalisuus ja säädöskielen oikeustodellisuutta rakentava luonne

Sen lisäksi, että ei-modaalisen indikatiivin direktiiviselle käytölle saattaa olla monia samanaikaisia motivoivia tekijöitä, ei-modaalinen indikatiivi saattaa myös olla monifunktionen: Se voi käyttäytymisnormin oikeusseuraamusosassa velvoittamisen lisäksi toimia samanaikaisesti kuvailevana ilmauksena. Lisäksi velvoittavassa merkityksessä käytetty ei-modaalinen ilmaus on joka tapauksessa samanaikaisesti toista osapuolta oikeuttava. SF-kieliopissa onkin korostettu kielenkäytön monifunktioisuutta, joskin sillä on yleensä tarkoitettu sitä, että sama ilmaus toimii yhtäaikaaisesti kaikkien kolmen metafunktion resurssina. Monifunktioisuus voi kuitenkin aineistoni perusteella näyttäytyä myös siten, että tietty ilmaus on samanaikaisesti vaikkapa juuri kuvaileva ja velvoittava.

Ei-modaalisen ilmauksen monifunktioisuuden – ohjailevuus, kuvailevuus ja tiedottaminen – on todennut myös Savola (2015:58) perusterveydenhuollon sähköpostiviesteistä koostuvassa aineistossaan. Sädöskielessä ilmauksen monifunktioisuus on kuitenkin luonteeltaan osin erilaista: ei-modaalisen ilmauksen monifunktioisuus säädöskielessä on yhteydessä säädöskielen erityiseen oikeustodellisuutta luovaan tehtävään, mitä ilmiötä käsittelin luvussa 3.3: säädöskielessä ei lähtökohtaisesti kuvailla jo olemassa olevaa asiointilaa tai ilmiötä, vaan asiointila tai ilmiö siihen liittyvine oikeuksineen ja velvollisuuksineen syntyy tällä kuvailulla. Sen lisäksi, että säädöskielessä on selkeästi performatiivisia ilmauksia, säädöskieli on performatiivista myös tällä syvemmällä tasolla eli asiointilojen ja ilmiöiden luojana. Tässä mielessä kaikki säädöskielen ilmaukset ovat performatiivisia. Tämä performatiivisuus aiheuttaa toisin sanoen edellä kuvatun monifunktioisuuden eli yhtäaikaisen kuvailevuuden ja direktiivisyyden. Austin (1975: Lecture VI) toteaa, että sama ilmaus voi tilanteesta riippuen olla performatiivinen ja konstatiivinen. Sädöskielessä se voi olla molempia samassakin tilanteessa, yhtä aikaa.

5.4 Modaalisuusvalinnan yhteys metafunktioihin

Modaalisuusvalinnat ovat siis yhteydessä kaikkiin kolmeen metafunktioon, mutta erityisesti intersubjektiseen metafunktioon. Ei-modaalisen indikatiivin direktiivisen käytön yhteydessä jo todettiin, että yhtenä modaalisuusvalintaan vaikuttavana tekijänä on oletuslukija. Modaalisuusvalintahan kertoo osaltaan intersubjektiseen metafunktioon

liittyvistä vuorovaikutusrooleista oletuslukijan osalta eli siitä, kenelle teksti kulloinkin ensisijaisesti on suunnattu, viranomaiselle vai kansalaiselle. Ei-modaalinenkin ilmaus toisin sanoen toimii intersubjektuunaisen metafunktion resurssina. Lisäksi modaalisuusvalinta on (kuten myös jo modaalisuusvalintoja motivoivien tekijöiden yhteydessä todettiin) yhteydessä siihen, kenelle velvoite on suunnattu, viranomaiselle vai kansalaiselle. Tämä tulee kuitenkin erottaa siitä, kuka tai mikä on oletuslukija.

Osallistujarooleja tarkasteltaessa ei tarkastella pelkästään oletuslukijaa vaan myös viestijää. Viestijä ei aineistossani ilmene eksplisiittisesti muusta kuin johtolauseesta, jossa mainitaan eduskunta lain säätäjänä, eikä passiivimuotoisessa johtolauseessakaan eduskuntaa kuvata varsinaisesti toimijana. Ketola (2002: 151–152) katsoo intersubjektuunaisen merkitysten kertovan, että säädöstekstissä viestijä on ”ulkopuolinen auktoriteetti”. Aarnio (1989: 65–66) taas katsoo oikeusfilosofisesti, että oikeusnormilta puuttuu ”käskijä”. Itse näkisin, että viestijän eksplikoiminen (tai pikemminkin eksplikoimattomuus) liittyy säädöskielessä ennen kaikkea performatiivisuuteen sekä performatiivien onnistuneisuusehtoihin eli siihen, että eduskunnan lainsäädäntövalta on yhteiskunnallisesti tunnustettu ja palautuu lopulta edustuksellisessa demokratiassa kansaan. Viestijää ei siksi ole tarpeen enää erikseen eksplikoida.

Osallistujarooleja voidaan joka tapauksessa ajatella kolmikantaisena kuvana, jossa osallistujina ovat viestijä eli lainsäätävä ja oikeussuhteen osapuolet eli tyypillisesti viranomainen ja kansalainen.

Vaikka intersubjektuunaisuus onkin modaalisuusvalintojen yhteydessä korostuva metafunktio, on modaalisuusvalinta yhteydessä myös kahteen muuhun metafunktion: Modaalisuusvalinnoilla suhteutetaan tekstiosia toisiinsa, jolloin ne toimivat tekstuaalisen metafunktion resursseina. Kontrastoivassa tehtävässä ei-modaalisuus voi toimia tekstuaalisen metafunktion resurssina toimimalla sidoskeinona. Tekstuaalisen metafunktion resurssina se voi myös luoda taustoittavan merkityksen.

Ideationaalisen metafunktion voi puolestaan ajatella liittyvän itsestäänselvyyteen ei-modaalisuuden motivoijana: kyse on jonkin asian esittämisestä luonnollisena. Ylipäätäänkin ei-modaalisen indikatiivin käyttö direktiivisessäkin merkityksessä luo ideationaalisen metafunktion resurssina kuvaa velvoittamisen luonnollisuudesta ja epistemisestä varmuudesta.

Toimivaltasäännöksen subjekti reemassa -tyyppisessä informaatorakenteessa yhdistyvät usein kaikki kolme metafunktiota: Se edellyttää rakenteensa vuoksi ei-modaalisuutta ja toimii modaalisuusvalinnan motivoijana intersubjektuunaisen metafunktion re-

surssina. Interpersoonaiseen metafunktiioon liittyy myös se, että tällaisessa rakenteessa oletuslukijaksi piirtyy tällöin muu kuin velvoitettu. Lisäksi rakennetta käytetään luonnollistamiseen sekä jatkuvan vastuusuhteen kuvaamiseen, jolloin se toimii ideationaalisen metafunktion resurssina. Informaattiorakenne itsessään taas toimii tekstuaalisen metafunktion resurssina: sen sanajärjestys on eräs sidoskeino.

5.5 Lopuksi

Tämä työ on tietääkseni ensimmäinen yritys selvittää ei-modaalisen indikatiivin tehtäviä säädöstekstissä tai oikeastaan ylipäätään missään tekstilajissa. Aiheesta kaivattaisiin lisää tutkimustietoa: toimiiko ei-modaalinen indikatiivi samoin muissa tekstilajeissa? Säädöskielessäkin ilmiötä voisi selvittää myös laajemmasta aineistosta. Myös funktiolähtöisesti tehtävä tutkimus olisi kiintoisaa: millä kaikilla ilmauksilla on ”väittävä” funktio eli ei-modaalisen indikatiivin prototyyppinen tehtävä. Säädöskielessä on ilman tarkempaa tutkimustakin selvää, että tätä funktiota ei ole muulla kuin ei-modaalisella indikatiivilla. Muista tekstilajeista kuitenkin löytynee muitakin ”väittäviä” ilmauksia kuin ei-modaalinen indikatiivi.

Mahdollinen jatkotutkimus varmaan myös kumoaisi osan omista tutkimustuloksistani. Jostain on kuitenkin täytynyt aloittaa. Ainakin se lienee kuitenkin tullut selväksi, että ei-modaalinen indikatiivi on moniulotteinen ilmiö ja että säädöskielessä sen käyttö eri funktioissa on sidoksissa säädoskielen oikeustodellisuutta rakentavaan tehtävään. Kieli rakentaa todellisuutta, säädoskieli myös oikeustodellisuutta. Paitsi että perinteisen SF-kielioppiajattelun mukaan yhdellä funktiolla on monta mahdollista ilmaisutapaa, yhdellä ilmaisutavalla on monta funktiota. SF-kieliopin ajatuksia tukee sekin havainto, että ei-modaalisen ilmauksen merkitys ja funktio (väittävä, direktiivinen tai performatiivinen) riippuvat kontekstista ja konkreettisesta kielenkäyttötilanteesta eli tässä tapauksessa oikeusnormin tyypistä ja sen osasta – sekä ylipäätään siitä, että kyseessä on säädoskieli. Vastaavasti konkreettinen tilanne ja konteksti vaikuttavat siihen, valitaanko säädöskielessä direktiiviseen tehtävään ei-modaalinen vai modaali-ilmaus.

Toivon, että tämä tutkimus osaltaan auttaa myös säädoskielen luonteen ymmärtämisessä ja sitä kautta edistää säädoskielen kehittämistä edelleen. Ainakin itselleni tämä projekti on opettanut paljon niin modaalisuudesta ilmiönä kuin säädoskielen ainutlaatui-

sesta luonteestakin. Kieli, lainsäädäntö ja todellisuuden rakentaminen kietoutuvat erottamattomalla tavalla yhteen.

Aineisto

Alkolukkolaki (730/2016)

Viitattu 20.2.2017

Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20160730>

Laki korkealaatuisen siemenperunan tuotantoalueesta (744/2016) (siemenperunalaki)

Viitattu 20.2.2017

Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20160744>

Laki tuomioistuinharjoittelusta (674/2016) (tuomioistuinharjoittelulaki)

Viitattu 20.2.2017

Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20160674>

Laki yleisistä kirjastoista (1492/2016) (kirjastolaki)

Viitattu 20.2.2017

Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161492>

Lähteet

AARNIO, AULIS 1989: *Laintulkinnan teoria*. Porvoo: WSOY.

ALHO, IRJA – ANNELI KAUPPINEN 2008: *Käyttökielioppi*. Helsinki: SKS.

ATTILA, EEVA 2016: Viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä: velvoittavat ilmaukset säädöskielessä. Kandidaatintutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.

AUSTIN, J. L. 1975: *How To Do Things With Words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955*. 2. painos. Oxford: Clarendon. Verkko-versio, viitattu 10.6.2017. Saatavissa: <http://www.oxfordscholarship.com.libproxy.helsinki.fi/view/10.1093/acprof:oso/9780198245537.001.0001/acprof-9780198245537>

BHATIA, VIJAY 1994: Cognitive structuring in legislative process. Teoksessa John Gibbons, John (toim.) *Language and the Law* s. 135–155. Longman Group UK Limited: Harlow.

BJÖRKLUND, MIRA 2008: EU-direktiivin tekstilajista ja modaalisuudesta: suomen- ja vironkielisen tekstin kielellinen vertailu. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos.

GUNNARSSON, BRITT-LOUISE 1982: *Lagtexters bregiplighet: en språkfunktionell studie av medbestämmandelagen*. Lund: LiberFörlag.

- HALLIDAY, M. A. K. 1994: *An introduction to functional grammar*. Toinen painos. London: Edward Arnold.
- HEIKKINEN, VESA 2000: Teksteihin tunkeutuvat todellisuudet. Teoksessa Vesa Heikkinen – Pirjo Hiidenmaa – Ulla Tiililä (toim.) *Teksti työnä, virka kielenä* s. 116–214. Helsinki: Gaudeamus.
- HEIKKINEN, VESA – PIRJO HIIDENMAA – ULLA TIILILÄ 2000: *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.
- HELIN, MARKKU 1999: Kieli oikeustodellisuuden rakentajana. Teoksessa Antero Jyränki (toim.) *Oikeus ja oikeudellinen ajattelu monikielisessä maailmassa* s. 43–55. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Kokoomateosten sarja B:7. Turku.
- HONKANEN, SUVI 2012: *Kielioppi ja tekstilaji: Direktiivin muotoilusta viraston ryhmäkirjeissä*. Helsinki: Unigrafia.
- KAIKKONEN, ANITA 2005: Kansalaisuuslaki: ohjeita viranomaiselle. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1992: *Modal Expressions in Finnish*. Helsinki: SKS.
- KANKAANPÄÄ, SALLI 2006: *Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli*. Helsinki: SKS.
- KANNER, ANTTI 2011: Kansallisen lainsäädännön ja EU-säädösten kieli nesessiivisten rakenteiden valossa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kieli.
- KETOLA, JOHANNA 2002: Työoikeudellisten lakitekstien ideationaalisia, tekstuaalisia sekä intersoonaisia merkityksiä. Lisensiaatintutkielma. Vaasan yliopisto, nyky-suomen ja kääntämisen laitos.
- KLAMI, HANNU TAPANI 1999: Oikeusnormi. Teoksessa Jukka Kekkonen – Jukka Kemppinen – Ahti Laitinen – Heikki E. S. Mattila – Juha Pöyhönen – Ahti E. Saarenpää – Paavo Uusitalo (toim.) *Encyclopedia Iuridica Fennica VII Oikeuden yleistieteet* s. 787–789. Suomalaisen lakimiesseuran julkaisuja C-sarja n:o 30. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- KOIVUSALO, ESKO 2007: Laki- ja hallintotekstien kääntäminen. Teoksessa H. K. Riikonen – Urpo Kovala – Pekka Kujamäki – Outi Paloposki (toim.) *Suomennos-kirjallisuuden historia 1* s. 33–40. Helsinki: SKS.
- KUUTTI, PIRKKO 2010: Varhaiset lainsuomennokset. Teoksessa Aino Piehl – Heikki E. S. Mattila – Sari Pajula (toim.) *Oikeuskieli ja säädöstieto: Suomenkielinen lakikirja 250 vuotta* s. 107–129. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja C-sarja N:o 41. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Lainkirjoittajan opas*. 2013. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 37/2013. Verkko-versio, viitattu 10.6.2017. Saatavissa: <http://lainkirjoittaja.finlex.fi/>

- Lainlaatijan opas: oikeusministeriön ohjeet tarkastustoimistolle lakiteknisen tarkastuksen suorittamisesta.* 1970. Helsinki: oikeusministeriö.
- Lainlaatijan opas.* 1996. Helsinki: oikeusministeriö ja Oy Edita Ab.
- LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona: suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia.* Helsinki: SKS.
- LAURANTO, YRJÖ 2015: *Direktiivisyyden rajoja: suomen kielen vaihtokauppasyntaksia.* Helsinki: Unigrafia.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2002: M.A.K. Halliday ja systeemis-funktionaalinen kielitiede. Teoksessa Hannele Dufva – Mika Lähteenmäki (toim.) *Kielentutkimuksen klassikoita* s. 89–123. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1979: *Nykysuomen modukset 1: kvalitatiivinen analyysi.* Acta Universitatis Ouluensis. Series B, Humaniora 7. Oulu: Oulun yliopisto.
- MATTILA, HEIKKI E. S. 2002: *Vertaileva oikeuslingvistiikka.* Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- MATTILA, HEIKKI E. S. 2010: Suomalaisen oikeuskielen ominaispiirteet. Teoksessa Aino Piehl – Heikki E. S. Mattila – Sari Pajula (toim.) *Oikeuskieli ja säädöstieto: Suomenkielinen lakikirja 250 vuotta* s. 147–180. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja C-sarja N:o 41. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- MATTILA, HEIKKI E. S. 2012: Oikeustiede. Teoksessa Vesa Heikkinen – Eero Voutilainen – Petri Lauerma – Ulla Tiililä – Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 618–623. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus.
- MUIKKU-WERNER, PIRKKO 1993: *Impositiivisuus ja kielellinen variaatio: julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta.* Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 14. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Myndigheternas föreskrifter: Handbok i författningsskrivning*, 1998. Ds 1998:43. Verkkoersio, viitattu 6.7.2017. Saatavissa: <http://www.regeringen.se/contentassets/44ea3b47262b42988e84bfec39c8c8e2/myndigheternas-foreskrifter-ds-199843>
- MÄENPÄÄ, OLLI 2003: *Hallinto-oikeus.* 4. laitos. Alma Talent Oy. Verkkoersio, viitattu 16.8.2017. Saatavissa: <http://verkkokirjahylly.almatalent.fi/libproxy.helsinki.fi/teos/GADBBXGTCTF#koha:i>
- NIEMI-KIESILÄINEN, JOHANNA – PÄIVI HONKATUKIA – MINNA RUUSKANEN 2006: Diskurssianalyysi ja oikeuden tekstit. Teoksessa Johanna Niemi-Kiesiläinen – Päivi Honkatukia – Helena Karma – Minna Ruuskanen (toim.) *Oikeuden tekstit diskursseina* s. 21–41. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

NIEMIVUO, MATTI 2008: *Lain kirjain: lakitekniikka ja lakikieli*. Helsinki: Edita.

NORDMAN, MARIANNE 2008: Juridisk text på svenska – ett gebit för språkforskare och språkvårdare. Teoksessa Richard Foley – Tarja Salmi-Tolonen – Iris Tukiainen – Birgitta Vehmas (toim.) *Kielen ja oikeuden kohtaamisia: Heikki E. S. Mattilan juhla* s. 251–264. Helsinki: Talentum.

PAJULA, PAAVO 1960: *Suomalaisen lakikielen historia pääpiirteittäin*. Porvoo. WSOY.

PIEHL, AINO 2010: Suomalaisen oikeuskielen kehittäminen ja huolto. Teoksessa Aino Piehl – Heikki E. S. Mattila – Sari Pajula (toim.) *Oikeuskieli ja säädöstieto: Suomenkielinen lakikirja 250 vuotta* s. 147–180. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja C-sarja N:o 41. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

PIETIKÄINEN SARI – ANNE MÄNTYNEN 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

PÖYHÖNEN, JUHA 1999: Oikeussäännös. Teoksessa Jukka Kekkonen – Jukka Kemppinen – Ahti Laitinen – Heikki E. S. Mattila – Juha Pöyhönen – Ahti E. Saarenpää – Paavo Uusitalo (toim.) *Encyclopedia Iuridica Fennica VII Oikeuden yleistieteet* s. 839–840. Suomalaisen lakimiesseuran julkaisuja C-sarja n:o 30. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

PÖYHÖNEN, JUHA 1999: Oikeussääntö. Teoksessa Jukka Kekkonen – Jukka Kemppinen – Ahti Laitinen – Heikki E. S. Mattila – Juha Pöyhönen – Ahti E. Saarenpää – Paavo Uusitalo (toim.) *Encyclopedia Iuridica Fennica VII Oikeuden yleistieteet* s. 840–841. Suomalaisen lakimiesseuran julkaisuja C-sarja n:o 30. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

ROJOLA, LEA – LEA LAITINEN 1998: Keskusteluja performatiivisuudesta. Teoksessa Lea Laitinen – Lea Rojola (toim.) *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta* s. 7–33, Helsinki: SKS.

RYDZEWSKA-SIEMIĄTKOWSKA, JOANNA 2016: Explaining Synonymy between Obligation Expressions in Finnish Legal Language: Results of a Survey – *Comparative Legilinguistics: International Journal for Legal Communication* 28/2016 s. 64–87.

SAVOLA, LIINA 2015: Direktiivit perusterveydenhuollon sähköpostiviesteissä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.

SEARLE, JOHN R. 1970: *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. London: Cambridge University Press.

SETÄLÄ, E.N. 1926: *Suomen kielen lauseoppi*. 9. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

- SHORE, SUSANNA 2012: Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemis-funktionaalisisessa teoriassa. Teoksessa Vesa Heikkinen – Eero Voutilainen – Petri Lauerma – Ulla Tiililä – Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 131–157. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus.
- SHORE, SUSANNA 2012: Systeemis-funktionaalinen teoria tekstien tutkimisessa. Teoksessa Vesa Heikkinen – Eero Voutilainen – Petri Lauerma – Ulla Tiililä – Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 158–185. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 2001: Lääkärin ohjeet. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen – Anssi Peräkylä – Kari Eskola (toim.) *Keskustelu lääkärin vastaanotolla* s. 89–111. Tampere: Vastapaino.
- SORJONEN, MARJA-LEENA LIISA RAEVAARA – HANNA LAPPALAINEN 2009: Mä otan tän: Käynnin syyn esittämisen tavat kioskillä. Teoksessa Hanna Lappalainen – Liisa Raevaara (toim.) *Kieli kioskillä: tutkimuksia kioskiasioinnin rutineista* s. 90–119. Helsinki: SKS.
- SUOKAS, ULLA 1990: Lakikieli ja kirjoittamaton kieli *Kielikello* 2/1990. Verkko-versio, viitattu 6.7.2017.
Saatavissa: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=791>.
- Säädöskieli ja sen ymmärrettävyys*, 2010. Hankesuunnitelma, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Verkko-versio, viitattu 6.7.2017. Saatavissa:
http://www.kotus.fi/files/1737/Saadoskieli_ja_sen_ymmarrettavyys-suunnitelma-jakeluversio-12042010.pdf
- TIETEEN TERMIPANKKI. Viitattu 7.7.2017.
Saatavissa: <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Termipankki:Etusivu>
- TIILILÄ, ULLA 2007: *Tekstit viraston työssä: Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1108. Helsinki: SKS.
- TYYNILÄ, MARKKU 1984: Säädöskielestä – *Kielikello* 3/1984. Verkko-versio, viitattu 6.7.2017.
Saatavissa: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=686>
- VISK = HAKULINEN, AULI – MARIA VILKUNA – RIITTA KORHONEN – VESA KOIVISTO – TARJA-RIITTA HEINONEN – IRJA ALHO 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKTS 950. Helsinki: SKS. Verkko-versio, viitattu 10.2.–10.6.2016.
Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7
- VON WRIGHT, GEORG HENRIK 1963: *Norm and Action: a Logical Enquiry*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.

YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*.
Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28.
Turku.